

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

“ T.B.M.M. I. DÖNEM EDEBİYATÇI MİLLETVEKİLLERİ”

Kübra Rahime Kösoğlu

Yüksek Lisans Tezi

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi

Danışman

Doç. Dr. Ökkeş Kürşad Karacagil

İstanbul – 2024

“ T.B.M.M. I. DÖNEM EDEBİYATÇI MİLLETVEKİLLERİ”

Kübra Rahime Kösoğlu

Tez Jürisi :

Doç. Dr. Ökkeş Kürşad Karacagil

(İstanbul Üniversitesi)

(Danışman)

Prof. Dr. Ayşe Melda Üner

(Yeditepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerafettin Can Erdem

(Marmara Üniversitesi)

ONAY TARİHİ:/...../20.....

ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin kendi çalışmam olduğunu ve bu tezde yer alan tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde toplandığını ve sunulduğunu beyan ederim. Bu kuralların gerektirdiği şekilde tüm materyal ve sonuçları tam olarak atıfta bulundum ve referans gösterdim. Tezde kullanılan materyallerin telif hakkı gerektirmesi halinde gerekli izinler alınmış olup, bu tez çalışması herhangi bir intihal içermemektedir.

Bu tezin daha önce başka bir kişi tarafından yazılmış ya da yayımlanmış hiçbir materyali ya da metnini gerekli bilgilendirmenin yapıldığı durumlar dışında hiçbir bölümünü bu üniversitede ya da başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Bu durumların aksi halinde ortaya çıkabilecek her türlü yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Kübra Rahime Kösoğlu

İmza

ÖZET

T.B.M.M. I. DÖNEM EDEBİYATÇI MİLLETVEKİLLERİ

Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini atıldığı en önemli gelişme şüphesiz I.TBMM'nin açılması ve Kurucu Meclis görevini üstlenmesidir. 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u resmen işgali, Meclis-i Mebusan'ın çalışmalarını doğrudan etkilemiş ve sonucunda meclisin dağılmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler, I.TBMM'nin açılmasını hızlandırmıştır. Millî Mücadele döneminin bir parçası olan TBMM'nin açılışı kurulacak olan Yeni Türkiye Cumhuriyeti için ilk adım olmuş, ilke ve inkılapların karar ve uygulanmasına zemin hazırlamıştır. Olağanüstü yetkilere sahip olan ve Kurucu Meclis niteliği taşıyan I.TBMM birçok fikir akımını ve farklı görüşlerdeki mebusları bünyesinde barındırmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde ilerleyen bu süreçte Meclis'in açılış sürecini değerlendirecek, genel özelliklerinden kısaca bahsedecek, aynı zamanda Atatürk'ün edebiyat ile ilişkisini “Atatürk ve şiir”, “Atatürk ve hitabet” başlıkları ile inceleyeceğiz. Milli Mücadele döneminde tüm halk seferber olarak mücadeleye katılmış zafere giden yolda önemli rol oynamıştır. Dönemin aydınları farklı fikirleri savunmalarının yanı sıra güçlü kalemleri ile Milli Mücadeleye özellikle basın yayın organları aracılığıyla destek vermiş, Türk halkının sesi olmuşlardır. Milli Mücadele döneminde edebiyatçılar, Türk milletin millî bilincini ve ruhunu ayakta tutmak için önemli bir rol oynamışlardır. Ayrıca Milli Mücadele Dönemi edebiyatçılarımız, bu amaca ulaşmak için şiir, roman, hikaye, tiyatro, deneme ve anı gibi farklı türlerde eserler yazmışlardır. Bu eserlerde, millî mücadelenin kahramanları, düşmanın zulümleri, halkın çektiği sıkıntılar ve millî mücadelenin zaferi gibi konular işlenmiştir. Milli Mücadele Dönemi edebiyatı, Türk edebiyatının en önemli dönemleri arasında yer almıştır. Dönemin edebiyatçı isimleri sadece edebiyat sahnesinde değil aynı zamanda I. TBMM'de de yer almış Cumhuriyet tarihimize de isimlerini yazdırmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yer alan bu isimlerden kısaca bahsedecek meclis çalışmalarını değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: I.TBMM, Milli Mücadele, Atatürk, Mehmet Akif Ersoy, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Celal Nuri İleri, Yunus Nadi Abalıoğlu, A. Besim Atalay, Hasan Basri Çantay

ABSTRACT

TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY I. PERIOD LITERARY FIGURE MPS

The most significant development in the foundation of the contemporary Republic of Turkey is undoubtedly the opening of the First Grand National Assembly of Turkey (TBMM) and its role as a Constituent Assembly. The official occupation of Istanbul by the Allied Powers on March 16, 1920, directly affected the activities of the Ottoman Parliament (Meclis-i Mebusan) and ultimately led to its dissolution. These events accelerated the opening of the First TBMM. The opening of the TBMM, a part of the National Struggle period, was the first step towards establishing the new Republic of Turkey and laid the groundwork for the implementation of principles and reforms. The First TBMM, with extraordinary powers and the nature of a Constituent Assembly, housed various ideologies and deputies with different viewpoints. Under the leadership of Mustafa Kemal Pasha, we will evaluate the opening process of the Assembly, briefly discuss its general characteristics, and also examine Atatürk's relationship with literature under the headings "Atatürk and Poetry" and "Atatürk and Oratory." During the National Struggle period, the entire population mobilized and played a crucial role in the path to victory. The intellectuals of the period not only defended different ideas but also supported the National Struggle with their powerful writings, especially through the press and publications, becoming the voice of the Turkish people. The writers of the National Struggle period played an important role in keeping the national consciousness and spirit of the Turkish nation alive. Moreover, the literary figures of the National Struggle period wrote works in various genres such as poetry, novels, short stories, theater, essays, and memoirs to achieve this goal. These works addressed themes such as the heroes of the national struggle, the atrocities of the enemy, the hardships endured by the people, and the victory of the national struggle. The literature of the National Struggle period is one of the most important eras of Turkish literature. The literary figures of this period not only made their mark on the literary scene but also played a significant role in the First TBMM, etching their names into the history of the Republic. We will briefly discuss these figures who contributed to the founding of the Republic of Turkey and evaluate the activities of the Assembly.

Key Words: First Grand National Assembly of Turkey, , The War of Independence, Atatürk, Mehmet Akif Ersoy, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Celal Nuri Ileri, Yunus Nadi Abalıoğlu, A.Besim Atalay, Hasan Basri Cantay

TEŞEKKÜR

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı toprakları işgal altına alınmış ve Mondros Mütarekesi ile ağır şartlar kabul edilmiştir. Bu durum, Türk milletinin bağımsızlık ve özgürlük duygularını derinden yaralamış ve ulusal bir direniş hareketi başlatmasına yol açmıştır. Bu hareket, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Anadolu'da Milli Mücadele olarak adlandırılmıştır. Bu mücadelede halkın her ferdi canını ortaya koymuş, maddi manevi desteğini esirgememiştir. Türk edebiyatçıları da diğer Türk aydınları gibi Millî Mücadele'nin her aşamasında önemli rol oynamışlardır. Özellikle milli bilincin oluşmasında, direnişin organize edilmesinde büyük katkıları olmuştur. TBMM'nin açılması ile bazı edebiyatçılarımız Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında da fikirleri ve yaptıkları çalışmalar ile yer almıştır. Bu çalışmamızda I.TBMM'de yer alan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Besim Atalay, Yunus Nadi Abalıoğlu, Mehmet Akif Ersoy, Celal Nuri İleri ve Hasan Basri Çantay gibi önemli edebiyatçılarımızı ele alacağım.

Yüksek lisans eğitimimle çıktığım bu bilgi dolu yolculukta yoluma ışık olan sevgili bölüm başkanımız Tülay Alim BARAN Hocamıza, yol gösteren ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Ö. Kürşad KARACAGİL'e , sorunlarımız ve sorularımız ile kimi zaman meşguliyet verdiğimiz enstitü sekreterimiz Neslihan DEMİRCİ'ye, maddi ve manevi her daim yanımda olan sevgili eşim Ekrem KÖSOĞLU'na, benimle çekirdekten eğitime başlayan, çoğu kez zaman ayıramadığım, birlikte kütüphane yollarına düştüğüm oğlum Atlas Eren KÖSOĞLU'na, uzak mesafelere rağmen bir şekilde yanımda olduklarını hissettiren aileme, değerli vaktini bilgi ve deneyimini esirgemeyen dayılarım Hüseyin KALELİ ve Fethi Yılmaz KALELİ'ye çalışma sürecimde kısmi ev sahipliğinde bulunan Volkan ŞİŞMAN, Mihrican BALTAÇI ve Doppio Coffee House çalışanlarına teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYANNAMESİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ	1
2. BİRİNCİ BÖLÜM	4
I. TBMM’NİN AÇILIŞI.....	4
2.1. I. TBMM’nin Genel Özellikleri.....	6
3. İKİNCİ BÖLÜM.....	12
ATATÜRK VE EDEBİYAT	12
3.1. Atatürk ve Şiir.....	14
3.2. Atatürk ve Hitabet.....	16
3.3. Atatürk’e Ait Diğer Yazılı Eserler.....	20
4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	24
I.TBMMM’DE YER ALAN EDEBİYATÇI MİLLETVEKİLLERİ	24
4.1. Burdur Milletvekili Mehmet Akif Bey (ERSOY)	24
4.2. Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey(Tanrıöver).....	36
4.3. Gelibolu Milletvekili Celal Nuri Bey (İleri)	46
4.4. İzmir Milletvekili Yunus Nadi Bey (Abaloğlu).....	56
4.5. Kütahya Milletvekili Ahmet Besim Bey (Atalay)	62
4.6. Karesi Milletvekili Hasan Basri Bey (Çantay)	71
SONUÇ	77
EKLER.....	78

KAYNAKÇA.....	111
ÖZGEÇMİŞ	116

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e:	Adı Geçen Eser
a.g.m:	Adı Geçen Makale
a.g.t:	Adı Geçen Tez
c. :	Cilt
DİA:	İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
İ.T.C:	İttihat ve Terakki Cemiyeti
S:	Sayı
s:	Sayfa
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM.Z.C.:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMM G.Z.C.:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Celseleri
vb.:	Ve benzeri
vs.:	Vesaire

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti içinde bulunduğu İttifak Devletlerinin I. Dünya Savaşı'nda yenilmesi ile ağır bir antlaşma imzalamış, Türk ordusunun elinden silahları ve cephanesi alınmıştır. İşgal kuvvetleri ülke topraklarını işgale başlamış, bu sırada vatansever Türkler tarafından birtakım örgütler teşkilatlanmıştır.¹

Mustafa Kemal Paşa, Karadeniz'deki asayiş ve güvenliği sağlaması amacıyla 9.Ordu Müfettişliği görevi ile Samsun'a gönderilmiş böylece Anadolu'daki direniş hareketinin kahramanı olacağı süreç başlamıştır. İstanbul'daki hükümete İtilaf Devletlerinin yaptığı baskıyı ve hükümetin kendi içerisindeki problemleri gören Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da milli direniş faaliyetlerine başlamış ve kısa bir zamanda Amasya Genelgesini yayımlamıştır. Amasya Genelgesi, milletin haklarını korumak için bağımsız bir heyetin kurulmasını ve Sivas'ta bir kongre toplanmasını kararlaştırmıştır. İstanbul'un ise bu duruma uygun olmadığı belirtilmiştir. 13 Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, idari sorumlulara ve komutanlıklara gönderdiği genelgeyle, seçimlerin kısa sürede yapılmasını ve sonuçlandırılmasını istemiştir. Ayrıca, toplanacak Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanması durumunda işgalci güçlerin baskısına maruz kalacağı ve bu nedenle Ankara'da toplanmasının daha uygun olacağını belirtmiştir.² Kongreler dönemi boyunca Mustafa Kemal Paşa'nın bunu dile getirmesine rağmen meclisin, İstanbul'da toplanması kararlaştırılmıştır.

Meclisin kapatılması ardından seçimlerin en geç 4 ay içinde yapılması gerekirken, Ali Rıza Paşa Hükümeti, işgal güçlerinin baskısı nedeniyle seçimleri ertelemek zorunda kalmıştır. 7 Ekim 1919'da seçim kararnamesi yayımlayarak seçimlerin yapılacağı duyurulmuştur.³ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin desteğiyle yapılan seçimler, iki aşamalı olduğu için uzun sürmüş, sonuç olarak, cemiyet üyeleri ve destekledikleri adaylar, mecliste çoğunluğu elde etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum milletvekili seçilmiştir. İstanbul'da toplanacak olan bu meclise, milletvekili seçilmesine rağmen o, İstanbul'a gitmeyi doğru bulmayıp Ankara'ya gitmiştir.

¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2023, s.15-18.

² İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eskişehir 1997, s.47.

³ Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:79, Cilt: XXVII, Mart 2011, s.9.

Mustafa Kemal Paşa, seçilen milletvekillerini yönlendirmek ve birliği sağlamak için Anadolu'da toplanılmasını, milletvekilleri ile yaptığı görüşmelerde Meclis'te Müdafaa-i Hukuk grubu oluşturulmasını ve bu grubun başkanlığına kendisinin seçilmesini, dile getirmiştir, Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi gerektiğini de özellikle belirtmiştir.⁴

12 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan, İstanbul'da toplanmış, resmi açılış töreni gerçekleşmiş, Padişah Sultan Vahdettin'in açılış konuşması rahatsız olduğu gerekçesi ile Ali Rıza Paşa tarafından okunmuştur.⁵ Meclis Başkanlığına Celaleddin Arif Bey seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın isteği neticesinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk üyeleri mecliste bir grup oluşturmuş yapılan tartışmalar neticesinde grubun ismi Felah-ı Vatan Grubu olarak kararlaştırılmıştır. Grup Başkanı ise Rauf (Orbay) Bey olmuştur.

28 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan resmi olmayan bir toplantı ile Misak-ı Milli (Ahd-ı Milli)'yi kabul etmiştir. Misak-ı Milli esasında Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararlarına dayanan, Türk Milleti'nin tam bağımsızlığını savunan ve milli sınırlarımızı çizdiğimiz bir beyanname olmuştur. 17 Şubat 1920'de açık birleşimde oybirliği ile kabul edilip, altı maddeden oluşan kararlar yayımlanmıştır. Bu kararlar ile birlikte Meclis-i Mebusan, Mustafa Kemal Paşa'nın baştan itibaren savunduğu vatanın birliği ve bütünlüğü için silahlı bir milli mücadelenin gerekli olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca bu kararlar Mustafa Kemal Paşa'ya hareket serbestliği sağlarken, Millî Mücadele'nin haklılığını da açıkça ortaya koymuştur. 3 Şubat 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten çıkarılmasına, nişan ve madalyalarının geri alınmasına dair olan irade geçersiz sayılarak, kendisine ünvan, nişan ve madalyaları iade edilmiştir.⁶

Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi İtilaf Devletlerini rahatsız etmiş, İngilizlerin Ali Rıza Paşa Hükümetine yaptıkları baskıdan dolayı hükümet, 3 Mart 1920'de istifa etmiştir. 7 Mart 1920'de Salih Paşa Hükümeti kurulmuştur. Kurulan yeni hükümetten de istediklerini elde edemeyen İngilizler, Mondros Mütarekesi'nin 7.maddesine dayanarak 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi bazı milletvekilleri ve Millî Mücadele taraftarı bazı aydınlar tutuklanarak Malta'ya sürgün edilmiştir. Bazı milletvekilleri ve aydınlar ise kaçarak Ankara'ya ulaşmıştır. 11 Nisan 1920'de Padişah Vahdettin yayımladığı bir irade ile meclisi feshetmiştir.

⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s.121.

⁵ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)* I. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s.24.

⁶ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)*, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2003, s.168.

İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusanın dağıtılmasının ardından Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplanmasının gerekliliğini bildirmek için tüm vilayet, sancak ve kolordu komutanlıklarına telgraf çekmiştir. Telgrafta, 15 gün içinde tüm sancaklarda seçimler yapılmasını ve seçilen meclis üyelerinin Ankara'ya gelmesini istemiştir.⁷

⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s.142-143.

2. BİRİNCİ BÖLÜM

I. TBMM’İN AÇILIŞI

Ankara’da TBMM açılmadan önce, Anadolu’daki milli hareketin talebiyle İstanbul’da son kez toplanan Meclis-i Mebusan, Misak-ı Milli’yi kabul ederek Osmanlı Devleti’nin kaderini, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu ve siyasetini belirleyen önemli bir dönüm noktasına imza atmıştır. Bu belgenin ilanı ve meclisin dağıtılması ile yeni bir mücadele dönemi başlamıştır.

Son Meclis Başkanı Celaleddin Arif Bey, 10 Nisan’da meclisin tekrar açılması için milletvekillerini Ankara’ya çağıran bir telgraf ile halka bir beyanname ve İstanbul’daki yabancı temsilciliklere birer protesto notası göndermiştir. Yunus Nadi’nin Birinci Büyük Millet Meclisi eserinde durum, “Memleketin her yeri kuşatılmış olduğundan, tüm vatan adeta büyük bir cephe gibiydi. Bu karmaşık ve felaketlerle dolu ortamda tek umut Ankara ve Heyet-i Temsiliye Karargahı’ydı. Karargâh ve onun ruhu olan Mustafa Kemal Paşa, tüm zorluklara karşı milletin asaletine ve vatanseverliğine dayanıyordu.”⁸ şeklinde özetlenmiştir.

Mustafa Kemal Paşa’ya göre, “Avrupa devletlerinin ülkenin bağımsızlığını ve bütünlüğünü tehdit eden eylem ve düşünceleri, bir yandan da İstanbul Hükümeti’nin bu devletlerle iş birliği yaparak sadece Hanedan haklarını korumak için her istediklerine olumlu cevaplar vermesi, halkı birbirine karşı kıskırtıp kitlesel eylemleri tırmandırmaya yöneltmiştir. Bu durum, meclisin açılmasını zorunlu hale getirmiştir.”⁹

Mustafa Kemal Paşa’nın isteği ile ülkede yeni seçim çalışmalarına başlanmış ancak Osmanlı Hükümeti ve yandaşı olan bürokratlar, toplum üzerinde etkin olan kişiler, seçimlere karşı çıkmış, Ankara’nın bu tavrı bir isyan olarak değerlendirilmiştir. İtilaf Devletleri de İstanbul’daki Meclis’in yerine Ankara’da yeni bir meclisin açılmasına sıcak bakmamış, etkin oldukları yörelerde seçimlerin yapılmasına izin vermemişlerdir.¹⁰

Seçimlerden sonra Ankara’ya ulaşan milletvekilleri ile yapılan görüşmeler sonucunda 22 Nisan Perşembe günü meclisin açılmasına karar verilmiştir. Fakat bu

⁸ Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1998, s.28.

⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s.20-21.

¹⁰ İhsan Güneş, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Toplanması ve Nitelikleri”, *Birinci Meclis*, Ed. Cemil Koçak, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1998, s. 30.

durumdan vazgeçilmiş ve halkı olumlu etkileyeceği düşünülerek 23 Nisan Cuma günü açılmasına karar verilmiştir.

23 Nisan kararı, 21 Nisan 1920’de tüm vilayetlere, müstakil livalara, müdafaa-i hukuk heyet-i merkeziyelerine, belediye başkanlıklarına ve 61. Fırka Komutanlığı’na bir telgrafla duyurulmuştur.¹¹

23 Nisan 1920 sabahı kadın, erkek, çocuk, yaşlı, ihtiyar halkın farklı kesimlerinden insanlar tören alanını doldurmaya başlamıştır. Açılış töreni Mustafa Kemal Paşa’nın 21 Nisan 1920 tarihli telgrafındaki yönergeye uygun bir şekilde gerçekleşmiştir. Meclis binası olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kulüp binası olarak kullanılması için yapılan tek katlı bir bina seçilmiştir.

Yunus Nadi yine aynı eserinde Meclis’in açılışını “Bu dava, milletin davasıydı. Halk da bu davada senin kadar ilgiliydi. Bu nedenle, tek başına yürümek yerine tüm halkla birlikte dalga dalga ilerleniyordu. En heybetli iki manzara, biri Meclis’in kapısında diğeri ise içeride ve millet kürsüsünde gerçekleşti. Meclis’in kapısında bir yandan kurbanlar kesilirken, diğer yandan gür sesli bir hocanın Türkçe duası, tüm ortamda “âmin” sesleriyle yankılanıyordu. Meclis’e girdiğimizde kürsü, bayraklarla çevrili ve ruhani bir manzara sunuyordu. Hatimlerin sonları burada tamamlanarak dualar ediliyor ve bu duaların yankıları dışarıda Hacı Bayram’a kadar güçlü bir uğultu halinde devam ediyordu.” şeklinde özetlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerinin atıldığı, fevkalade bir kutlama töreniyle açılan Meclis, artık tüm dünyaya karşı konumunu ve statüsünü açıkça ilan etmiştir. Ankara’da bir yaşam merkezi haline gelen Meclis, ülkenin dayanağı ve manevi pusulası olmuştur. Memleketin her köşesinden gelen tebrik telgraflarının samimi dili bile, I. TBMM’nin ne kadar büyük ve olağanüstü bir millet arzusundan doğduğunu göstermeye yeterli olmuş, Meclis’in açılmasıyla birlikte, İstanbul’un işgaliyle bir an için kaybolmuş gibi görünen milli birlik ve beraberlik duygusu yeniden canlanmıştır. Milletin bu coşkusu ve heyecanı ise Meclis’e daha da büyük bir güç ve kuvvet kazandırmıştır.¹²

Açılış töreninde yer alan 115 milletvekilinin her biri farklı dünya görüşüne sahip, farklı kültürlerde, farklı siyasi görüşlere sahip kişilerdi. Askerler, memurlar, din adamları, çiftçiler, tüccarlar ve aşiret reisleri gibi farklı toplum gruplarını ve sivil halkı bir araya getiren bu meclisin tek amacı ülkeyi kurtarmak olmuştur. I. TBMM’yi oluşturan milletvekillerinin büyük kısmı, 1908 tarihinden öncesini yaşamış ve İkinci Meşrutiyet’teki

¹¹ İhsan Güneş, *a.g.e.*, s.66.

¹² Yunus Nadi, *a.g.e.*, s.37.

gelişmeleri, Milli Mücadele'nin başlangıcına kadar takip etmiş deneyimli isimlerdi. Bu isimler, 1919 ve 1920 seçimlerinde de milli iradenin temsilcileri olarak Meclise seçilerek ulusun bağımsızlığı için mücadelede önemli rol oynamışlardır.¹³

Farklı siyasi görüşlere sahip kişilerden oluşan meclisin, ismi tartışmalara neden olmuştur. “Meclis’i Kebir, Kurultay, Meclis-i Mebusan, Müessisan Meclis gibi öneriler sunulmuştur. Nihayetinde meclisin adının Türkiye Büyük Millet Meclisi olması kararlaştırılmıştır.

İstanbul Hükümeti, 11 Nisan 1920’de Şeyhülislam Dürriyade Abdullah Efendi’ye hazırlattığı bir fetva ile Ankara’yı hedef almış, Kuvâ-yı Millîyecileri halifeye/padişaha isyan etmiş olarak göstermiş hatta isyancıların öldürülmesinin dinen caiz ve farz olduğunu ilan etmiştir. İstanbul Hükümeti’nin yayımladığı bu fetva Millî Mücadele’ye doğrudan zarar vermiş, milli birlik ve beraberlik ruhunu zedelemiş, Anadolu’da ayaklanmalara neden olmuştur. İstanbul Hükümeti’nin Kuvâ-yı Millîyecilerin isyancı olduğu yönündeki fetvasına karşılık, Ankara hükümeti de Börekçizade Mehmet Rıfat Efendi ile 150’den fazla müftü ve din adamının imzasıyla bir fetva yayımlayarak Kuvâ-yı Millîyecilerin memleketi düşman işgalinden kurtarmak için mücadele verdikleri için isyancı olamayacaklarını, hatta düşmanla giriştikleri mücadelede ölenlerin şehit, sağ kalanların gazi olacağını belirtmiştir.¹⁴

2.1. I. TBMM’nin Genel Özellikleri

I. TBMM’nin siyasi ve hukuki eğilimlerini anlamak için milletvekillerinin mesleklerini incelemek gerekirse; kesin olmayan verilere göre, Meclis’te yaklaşık 120 serbest meslek erbabı milletvekili bulunmuştur. Bunların en kalabalık grubu 40 mebusla ticaretle uğraşanlar olmuş, ticaret erbabını 32 mebusla çiftçi ve ziraatçılar takip etmiştir. Serbest meslek erbapları arasında 20 avukat, 11 gazeteci ve 2 mühendis de yer almıştır. Ayrıca, yaklaşık 125 devlet memuru da Meclis’te bulunmuş, ordudan 53 mebus, bunlardan 10’u paşa olmak üzere, Meclis’e girmiştir. Yaklaşık 13 belediyece de milletvekili seçilmiştir. Meclis’te 5 tane de aşiret reisi bulunmuştur.¹⁵ I.TBMM , halkın tüm kesimlerini temsil eden geniş bir yelpazede milletvekili ile son derece demokratik bir yapıya sahip olmuştur. Bu meclis, herhangi bir grubu veya toplumsal sınıfı değil, tüm milleti kapsayacak şekilde kurulmuştur. Milletvekilleri de oldukça farklı geçmişlere ve mesleklere

¹³ Tarık Zafer Tunaya, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri”, *Birinci Meclis* , Ed. Cemil Koçak, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1998, s.5.

¹⁴ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s.150-151.

¹⁵ Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s.5-6.

sahipti. Bu durum, I. TBMM'yi sonrasındaki meclislerden ayıran en önemli özelliklerden biri olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, I.TBMM'nin kurulmasının ardından, ülkeyi yönetmek için bir hükümetin kurulması gerektiğini savunan bir tasarı sunmuş, zaman kaybedilmeden hükümetin kurulmasını istemiş, Anadolu'daki durum bunu zorunlu kılmıştır. Sunduğu tasarıda, hükümetin kurulmasına dair bazı temel ilkeler de belirlenmiştir. Bu ilkeler şunlardır:

Güçlü ve istikrarlı bir hükümet kurulması zorunludur.

Bu hükümet, milletin iradesini temsil etmelidir.

Hükümet, TBMM'ye karşı sorumludur.

TBMM, yasama ve yürütme yetkilerine sahiptir.

Yeni hükümet sisteminde TBMM başkanının hükümetin de başkanı olması kararlaştırılmış, Mustafa Kemal Paşa, hükümetin de başkanı olmuştur. 2 Mayıs 1920 tarihli bir yasa ile TBMM'de, Genelkurmay Dairesi de dahil olmak üzere 11 bakanlıktan oluşan bir Bakanlar Kurulu oluşturulmuştur. Bu sayede, meclis hükümeti sisteminin temel taşları konulmuş ve milletin iradesine dayalı yeni bir yönetim sistemi tesis edilmiştir.¹⁶ 7 Haziran 1920'den itibaren İstanbul Hükümeti ile yapılan her çeşit sözleşme, açık ya da gizli tüm antlaşmalar 16 Mart 1920'den itibaren yok sayılmıştır.

Olağanüstü yetkilere sahip ayrıca kurucu bir meclis işlevi gören I. TBMM yasama yetkisi ile birlikte yürütme yetkisini de kendinde toplamıştır. 29 Nisan 1920'de çıkarılan "Hıyanet-i Vataniye Kanunu" ile I. TBMM, meclis üyelerine karşı söz, yazı veya fiilen direnenlerin İstiklal Mahkemelerinde yargılanmalarını kararlaştırmış, böylece I. TBMM yargı yetkisini de elinde tutmuştur. Hem "kurucu", hem de bir "savaş meclisi" olan I.TBMM, "Kuvvetler Birliği" ilkesini benimsemiş, yasama, yürütme ve yargı güçlerini bünyesinde barındırmıştır.

Meclis açılışında 115 milletvekili yer almış, toplam milletvekili sayısı ise net bir bilgi olmaksızın farklı kaynaklarda farklı rakamlarla belirtilmiştir.¹⁷ Fahri Çoker'in Türk Parlamento Tarihi eserine göre "66 seçim çevresinden seçilen 349 milletvekiline, İstanbul Mebusan Meclisi'nden gelen 88 milletvekili eklendiğinde toplam milletvekili sayısı 437 olmuştur. Ancak 34 milletvekilinin Meclis'e katılmaması nedeniyle I. Meclis'in toplam milletvekili sayısı 403'e düşmüştür."¹⁸

¹⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s.146-147.

¹⁷ İhsan Güneş, *a.g.e.*, s.75.

¹⁸ Fahri Çoker, *a.g.e.*, s.39.

I. Meclis, milli mücadeleyi dini bir çerçeveye oturtarak meşrulaştırma ve halkı motive etme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda, milli kimlikten ziyade dini kimlik vurgulanmış, dini hisler ve semboller ön plana çıkarılmıştır. İstanbul Hükümeti'ne karşı direnişin meşruiyeti de dine dayandırılmıştır. Meclis, aldığı önemli kararların dini referanslara uygunluğunu vurgulamış ve Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti ile Şer'iyye Encümeni gibi kurumlar oluşturmuştur. Bu dini vurgu, I. Meclis'in siyasi atmosferini belirleyen temel unsurlardan biri olmuştur. Milli Mücadele'nin ilerleyen aşamalarında, vatanın kurtarılması amacıyla yürütülen siyaset dönüşüme uğrayarak yeni bir devlet kurma fikri filizlenmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, açıkça ilan edilmese de Meclis'in yasama faaliyetlerine de yansımış, bu kapsamda, anayasal nitelikte bir kanun olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun, Osmanlı Devleti'nin hukuki tasfiyesinin ilk adımını oluşturmuştur.¹⁹ Yeni hükümet, icra görevini yürütmenin yanı sıra, gerçekleştirmeyi düşündüğü icraatları da içeren bir hükümet programı hazırlayarak meclise sunmuş ve onay almıştır. 9 Mayıs 1920'de hazırlanmış olan program meclise sunulmuştur.²⁰

18 Eylül 1920 tarihi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde önemli bir dönüm olmuş, bu tarihte, yeni Hükümeti kurumsallaştırma çalışmaları kapsamında, İcra Vekilleri Heyeti tarafından hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu taslağı TBMM'de değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu taslak, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olma özelliğini taşımaktadır ve modern bir ulus devletin temelini oluşturmaya yönelik önemli bir adımdır. Anayasa tasarısı daha sonra genel kurula sunulmuş ve özel komisyona bırakılmıştır. Komisyon, bu tasarıyı 2 ay kadar bir sürede değerlendirmiş, sonunda hazırlanan metin için Meclis görüşmeleri başlamış nihayet 20 Ocak 1921'de kabul edilmiştir. 1921 Anayasası, olağan yasama usulüne göre tartışılarak kabul edilmiştir.²¹ Kabul edilen bu anayasanın en önemli özelliği, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu açıkça ve ilk defa anayasa seviyesinde kabul etmesi olmuştur. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, yeni bir devletin kuruluşunu ima eden önemli bir adım olmuş, Hilafet ve Saltanat gibi geleneksel kurumlara yer vermeyerek, yeni devletin niteliği hakkında ipuçları vermiştir. Padişaha ait olan şeriatın uygulanması görevi de bu kanunla TBMM'ye devredilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta "hâkimiyet-i milliye esasına dayanan bir

¹⁹ Cemal Fedayi, "1920 Seçimleri ve I.Meclis (1920-1923)", *Yüzüncü Yılında TBMM Oluşumu Çalışma Şartları ve İşlevleri I.Cilt*, Ed. Yusuf Tekin, TBMM Basımevi, Ankara 2020, s.107.

²⁰ İhsan Güneş, *a.g.e.*, s.236; *TBMM Zabıt Ceridesi.*, D:1, C.1, 7.Birleşim (29.04.1920), s.141-142.

²¹ *İlk Meclis*, (drl.) Ömer Ekşi, TBMM Basımevi, Ankara 2005, s.19.

hükümet” ifadesinin cumhuriyet anlamına geldiğini açıkça belirtmiştir. Bu sayede, Türkiye Cumhuriyeti için bir temel daha atılmıştır.

TBMM içerisinde daha önce de bahsettiğimiz üzere birçok siyasi fikirlere sahip isimler yer almış, I. TBMM’ye seçilen milletvekilleri arasında, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi Meşrutiyet Dönemi’nin önemli partilerinden ve Mütareke Dönemi’nin küçük partilerinden temsilciler yer almıştır. Ayrıca, Anadolu ve Trakya’daki Millî Mücadele’ye öncülük eden Müdâfaa-i Hukuk teşkilatları da seçimlerde önemli rol oynamış ve bu vekillerin seçilmesine katkıda bulunmuştur. Kuruldukları gibi dağılan ya da herhangi bir çoğunluğa sahip olamayan birçok grup da yer almıştır. Zaman içinde mecliste farklı görüşlere dayanan grupların oluşması ve fikir ayrılıklarının derinleşmesi, karar alma süreçlerinde aksaklıklara ve gecikmelere yol açmıştır. TBMM, Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde kurulmuş önceliği partileşme olmasa da zamanla farklı görüşlerdeki gruplar kutuplaşmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığını üstlendiği grup Birinci Grup olarak anılmış, Meclis çoğunluğunu oluşturmuştur. Birinci Grup, Büyük Millet Meclisi’nde istisnai durumlar dışında hâkim güç olmuştur. Bu grubun önde gelen üyeleri, Kazım Karabekir, Rauf Bey, İsmet Paşa, Fevzi Paşa, Refet Paşa ve Ali Fuat Paşa gibi isimlerden oluşan, Millî Mücadele ve hükümetin öncü isimleri olmuştur. Birinci Grup, Misak-ı Milli’nin sağlanması ve devlet teşkilatının Anayasa çerçevesinde adım adım oluşturulması olmak üzere iki temel hedef belirlemiştir. Birinci Grubun kuruluşundan İkinci Grubun kuruluşuna kadar, mecliste Mustafa Kemal’i destekleyen iktidar yanlısı grup ile genelde muhafazakâr olan ve örgütsüz muhalif mebuslar arasında birçok konuda çekişme yaşanmıştır. Bu muhalif hareket, Temmuz 1922’de İkinci Grubu oluşturmuştur.²²

İkinci Grup, Misak-ı Milli ile çizilen yolda ilerlemeyi esas alarak üç temel hedef belirlemiştir. Bu hedeflerin ilki, milli birlik ve tam bağımsızlığın sağlanması, Misak-ı Milli’nin hedefleri doğrultusunda vatanın bütünlüğünü korumak ve milletin egemenliğini her şeyin üstünde tutmak amaçlamış, ikinci hedefleri ise milli egemenlik ilkesine göre yasal düzenlemeler yapmak olmuştur. Son olarak, İkinci Grup genel hakların dokunulmazlığı ve saygınlığını korumayı da temel hedeflerinden biri olarak belirlemiştir. Muhalefet liderleri arasında Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey, Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey ve Sivas mebusu Rauf Bey gibi isimler öne çıkmıştır.

²²Cemal Fedayi, *a.g.e.*, s.115-116.

Bu iki grup dışında sayıları az olmakla birlikte bir grup milletvekili de bu iki gruptan bağımsız olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

I. TBMM’de 1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılması kararlaştırılmış, padişahlık makamı anayasal sistemin dışına çıkarılmış, böylelikle saltanattan milli egemenliğe uzanan en önemli adım atılmıştır. Bu gelişmelerle birlikte I. TBMM, meşruiyetini güçlendirmiş ve ülke tamamen Ankara Hükümeti tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Meclis, kendi başkanının yanı sıra bakanları, yani icra heyeti üyelerini de belirlemiştir. Ayrıca meclis ile Halife Abdülmecit arasındaki ilişkiler, belirsizliğe yol açmıştır. Bu belirsizliği dile getiren Mustafa Kemal Paşa, 1923 yılı başlarında farklı nedenlerle cumhuriyeti ilan etme fikrini gündeme getirmiştir.

I. TBMM'nin en önemli özelliklerinden biri, ihtilalci bir yapıya sahip olması olmuştur. Seçilen vekiller, işgal altındaki vatanlarını kurtarmak için her türlü tehlikeyi göze alarak Ankara'ya ulaşmıştır. Kurucu meclis niteliğinde faaliyete başlayan TBMM, daha sonra olağanüstü yetkilere sahip bir meclis olarak adlandırılmıştır. Ancak, kuruculuk özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. I. TBMM, kendinden önceki ve sonraki meclislerle karşılaştırılamayacak kadar demokrat bir meclis olmuştur. Farklı siyasal düşüncelere sahip mebuslar duygu ve düşüncelerini meclis tüzüğüne uygun bir şekilde savunabilmiş ve hiçbir engelle karşılaşmamışlardır. Vatanın kurtuluşu için bütün inandıkları düşünceleri meclis kürsüsünden açıkça ifade etmişlerdir.²³ Celal Nuri Bey, konu ile ilgili “Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde fikri serbestliğin hâkim olmasına rağmen, asıl önemli olanın milletin birlik ve beraberliği olduğunu vurgulamıştır. Herkesin aynı amaca hizmet ettiğini ve ortak bir hedefe ilerlediğini savunmuştur. TBMM’nin tek bir beyni ve tek bir ruhu olduğunu, Kızıl sosyalistlerden en koyu muhafazakarlara kadar tüm meclis üyelerinin milletin ve devletin bağımsızlığı ve bekası konusunda hemfikir olduğunu” belirtmiştir.²⁴

Kurucu Meclis olan I. TBMM işgal altında oldukça zor koşullar içerisinde doğmuştur. Kurtuluş Savaşı ve saltanatın kaldırılması gibi iki büyük mücadeleyi de başarıyla sonuçlandırmış ve tüm bunları gerçekleştirirken de yıpranmıştır. Bu gelişmeler meclisin yeniden yapılanmasına sebep olan temel etkenler olmuştur.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, Türkiye’nin yönetim şekli değişmiş ve halk egemenliği esas alınmıştır. Kurtuluş Savaşı’nın lideri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin

²³ İhsan Güneş, “Türkiye Büyük Millet Meclisi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkiye-buyuk-millet-meclisi>, [Erişim Tarihi: 10.06.2022].

²⁴ Cemil Bağlama, *Bir Geçiş Dönemi Aydını Olarak Celal Nuri (İleri) ve Görüşleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s.183-184.

ilk başkanı olan Mustafa Kemal Paşa, bu yeni rejimin ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra yeni bir kanun tasarısı için “Kanun-ı Esasi Encümeni” oluşturulmuş ve çalışmalara başlanmıştır. 20 Nisan 1924’te hazırlanan Anayasa tasarısı kabul edilmiş, yürürlüğe girmiştir.

I. TBMM, partiler/fırkalar yokluğuna rağmen, kısa ömrüne sığdırdığı mücadeleci duruşu, işgal altındaki topraklara dair aldığı kararlar ve etkin yönetimi ile Türk siyasi tarihinde önemli bir yer tutmuştur. I.TBMM, bir geçiş döneminin kurumu olmuş ve bu dönemdeki çelişkileri, çatışmaları ve uzlaşmaları yansıtmıştır. Bağımsızlık mücadelesinin zorlu günlerinde milletin tüm kesimleri birlik ve beraberlik ruhuyla kenetlenmiş, ortak bir hedefe ulaşmak için her türlü fedakarlığı göze almıştı. Ancak zaferle birlikte, farklı siyasi ve ideolojik görüşler arasındaki çekişmeler de su yüzüne çıkmıştır. Meclis'teki gruplar arasında fikir ayrılıkları ve çatışmalar artmaya başlamış, Meclis’te ciddi sorunlara neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, ülkenin genel durumunu kapsamlı bir şekilde değerlendirerek yapılması gerekenleri açıklamış ve TBMM'nin artık bu görevleri yerine getirebilecek güce sahip olmadığına kanaat getirmiştir. Bu nedenle, yeni bir seçimin yapılmasını talep ederek Meclis'in yenilenmesi için bir yasa tasarısı sunmuştur.²⁵

Yeni kurulan ülkenin yapılaşmasını kendi düşünceleri çerçevesinde gerçekleştirmek isteyen Mustafa Kemal, belirlediği adaylar ile seçime gitmiş ve I. TBMM’deki inkılap karşıtlarının meclise girmesini önlemiştir. Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubu (I. Grup) seçimi kazanmış ve II. Meclis 11 Ağustos 1923’te Abdurrahman Şeref Bey’in başkanlığında açılmıştır.²⁶

I. TBMM’nin kapatılmasına yol açan en önemli olay, Lozan Görüşmeleri sırasında yaşanmıştır. Meclis’in Lozan Anlaşması’nı onaylamaması, I. TBMM’nin çalışmalarını etkilemiş ve kapatılmasına neden olmuştur. I. TBMM, Lozan Antlaşması’nın sadece ilk dönem çalışmalarını görüşebilmiştir. Bu görüşmeler, Meclis’in muhtemelen antlaşmayı onaylamayacağı izlenimini uyandırmıştır. Meclis, ara döneminde feshedilmiş ve Lozan Antlaşması II. TBMM tarafından onaylanmıştır.

1 Nisan 1923’te Meclis’in kapatılmasına karar verilmiş ve I. TBMM 16 Nisan 1923’te son toplantısını yaparak dağılmıştır.

²⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s.204-205.

²⁶ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-II.Dönem (1923-1927)* I.Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 1996,s.9.

3. İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK VE EDEBİYAT

Mustafa Kemal Paşa'nın kişiliği, doğuştan gelen üstün zekası ve sağlam bir eğitim temeline dayanan gençlik yılları ile şekillenmiştir. 1905 yılında Kurmay yüzbaşı olarak Harp Akademisi'nden mezun olduğu zamana kadar geçen bu dönemde okumaya ve okudukları üzerinde düşünmeye duyduğu büyük ilgi, ona geniş bir bilgi birikimi kazandırmış, düşünce yapısını işleyerek şekillendirmiş ve zengin bir tarih bilincine ulaşmasını sağlamıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin iç ve dış yapısındaki işleyişi doğrudan incelemesini sağlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün zorlu iç ve dış mücadelesi ve tarihin akışını değiştirmiş olması, onun sağlam, sağlıklı ve derin temellere dayanan düşünce yapısının somut göstergesi olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk, halktan yana edebiyatı savunmuş, sanat toplum içindir ilkesini benimsemiştir. Atatürk için “edebiyat; devrimleri benimsetmek, sevdirmek ve yürütmek için bir araçtır. Bu doğrultudaki görevi yanında milleti uyarma, aydınlatma ve bilinçlendirme doğrultusunda da yararlı olmalıdır.”

O, edebiyatı, “kültürlü medenî toplumların ayrılmaz bir parçası” sayarak şöyle tarif eder; “Edebiyat, insan dimağında yer eden her türlü bilgiyi ve insan karakterinin en büyük duygularını, bunları dinleyenleri veya okuyanları ilgi çekici bir şekilde söyleme ve yazma sanatıdır. Bu nedenle, edebiyat, resim, heykel ve müzik gibi güzel sanatlar arasında yer alır.”²⁷ şeklinde açıklamıştır.

Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün en belirgin özelliklerinden biri, okumaya ve güzel söz söylemeye olan tutkusu olmuştur. Anıları ve günlükleri incelendiğinde, kitap okumanın onun için ne kadar önemli olduğunu ve en zor koşullarda bile okumaktan asla vazgeçmediğini görürüz. Ruşen Eşref Üneydin “*Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ve Çanakkale’de Savaşanlar ile Mülakat*” adlı eserinde “Yazıhanesi üzerinde bir gümüş Çerkez kamasının yanı başında Balzac’ın *Le Colonel Chabert*’i , Maupassant’ın *Boule de Suif*’i, Lavedan’ın *Servir*’i duruyordu. Şüphe yok ki Paşa, sükunetli dakikalarının boşluğunu edebiyat ile dolduruyor.”²⁸ şeklinde yorumlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk,

²⁷ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Hazırlayan: Arı İnan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.392.

²⁸ Ruşen Eşref Üneydin, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ve Çanakkale’de Savaşanlar ile Mülakat*, İstek Yayınları, İstanbul 2021, s.19.

4.289 eserden oluşan, son derece zengin bir özel kütüphaneye sahip olmuştur.²⁹Bu da onun okumaya olan ilgisini açıkça göstermiştir.

Mustafa Kemal, edebiyata karşı hissettiklerini, İbrahim Alâeddin (Gövsa) Bey’e: “Ben edebiyatı ve şiiri severim” diyerek özetlemiştir.

Atatürk hemen her konuda okumayı seven; tarihi, askeri, edebi, hukuki kitapları okuyan biridir. Okul yıllarından itibaren Fransız Dili ve Edebiyatına özel ilgi duymuş hatta okulun tatil olduğu zamanlarda College de Freres de la Salle’nin özel kurslarına devam etmiştir. Kütüphanesinde de Fransa’dan özel getirilen bazı Fransızca tarih kitapları yer almıştır. Bunlar dışında Claude Farrere’in kitaplarını çok beğenerek okuduğunu Jean Jacques Rousseau’yu beğendiğini ve kitaplarını zevkle okuduğunu ayrıca Montesquieu’nda tesiri altında kaldığını Nuri Ulusu’ya ait hatıralardan öğrenmekteyiz.

Methettiği ve beğendiği yazarlar arasında Ziya Gökalp, Yunus Nadi, Falih Rıfkı Atay, Yakup Kadri, Necmettin Sadak gibi şahıslar yer almıştır. Bu şahıslar için “Milletin uyanmasında, memleketimizin gelişmesinde çok büyük rolleri ve hizmetleri olacağından kimsenin şüphesi bulunmamalıdır.” demiştir. Ayrıca Abdülhak Hamit’i de çok takdir etmiş ve kendisi ile sık sık sohbette bulunmuştur. Onun, 1928’de milletvekili olmasında etkili olmuştur.³⁰

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Atatürk okul yıllarında Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Mehmet Emin Yurdakul gibi şairleri okumuştur. Yine Afet İnan’ın anılarından Faruk Nafiz Çamlıbel’in şiirlerini okuduğunu da öğrenmekteyiz. Yahya Kemal için ise “Yahya Kemal geniş tarih kültürünün eseridir. Şairlerimiz esaslı kültür sahibi olmalı ve tarihi iyi bilmelidirler...” demiştir.

İbrahim Alâeddin Gövsa ile yaptığı bir konuşmada şiir okumayı sevdiğini söylemiş ve devamında; “Bilhassa, askerî mahiyetteki her eseri dikkatle okurum. Sizin, Çanakkale’ye ait şiirlerinizin hepsini okudum ve sevdim.” demiştir. İbrahim Alâeddin Gövsa bahsedilen bu şiirleri içine alan “*Acılar*” isimli şiir kitabını, bir şükran göstergesi olarak; “Anafartalar’ın Müebbed Kahramanı’na ithaf...” ederek yayınlamıştır.³¹

²⁹ Ali Güler, *Sarı Paşa İnsan Atatürk*, Berikan Yayınevi, Ankara 2007, s.210.

³⁰ Mustafa Kemal Ulusu, *Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu’nun Hatıraları Atatürk’ün Yanıbaşında*, İstek Yayınları, İstanbul 2017, s.54-60.

³¹ İbrahim Alâeddin Gövsa, *Acılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1966, s.8.

Reşat Nuri Güntekin’ne ait “*Çalılıkusu*” ve Aka Gündüz’ün “*Dikmen Yıldızı*” romanlarını severek okuduğunu bizzat kendisi belirtmiştir. Sadi Borak’ın eserinden öğrendiğimize göre okuduğu son yapıt *Belleten*’in 5-6 sayılı nüshası olmuştur.³²

3.1. Atatürk ve Şiir

Mustafa Kemal’in edebiyat ile ilişkisi Manastır İdadisi’ne başladığı yıllarda şiir ile başlamıştır. O yıllarda Manastır İdadisinde öğrenci olan ve edebiyat ile arası oldukça iyi olan Ömer Naci Bey bir gün Mustafa Kemal Paşa’dan okumak için kitap istemiş fakat Paşa’nın kendisine uzattığı kitapları beğenmemiştir. Bunun üzerine Ömer Naci Bey, Mustafa Kemal Paşa’ya kendi okuduğu kitapları vermeyi teklif etmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın dikkatini Ömer Naci Bey’in uzattığı kitaplar değil, kitapların arasındaki kağıtlara yazılmış Namık Kemal’in şiirleri çekmiştir. Namık Kemal’in şiirleri Mustafa Kemal’in daha önce okuduğu hiçbir şiire benzememekte ve Mustafa Kemal’i son derece etkilemekteydi. Bu olaydan sonra artık edebiyat ve şiir de Mustafa Kemal’in fikir hayatında yer edinmişti. Tevfik Fikret, Namık Kemal ve Mehmet Emin Yurdakul gibi vatan şairlerinden oldukça etkilenmiştir. Vatan şairlerinin kullandığı “hürriyet, vatan, Türk” gibi kavramlar bu dönemde dikkatini çekmeye başlamıştır.

Mustafa Kemal, öğretmeni olan Mehmet Asım Efendi’nin “bu kitaplar senin asker olmanı engeller” şeklindeki uyarısına rağmen bu şairleri okumaktan vazgeçmemiştir.

İlerleyen yıllar içerisinde Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet devrimlerinin ruhuna uygun bazı şiirler, romanlar ve piyeslerin yazılmasını teşvik etmiştir. Bu çabaların yanında kendisi de -az sayıda olsa da- şiirler yazmış/söylemiş, çeviriler yapmış veya dönemin önemli şairlerine dikte etmiştir. Ancak bu eserler gerek evrensel estetik ilkeler bakımından gerekse de dönemin sanat/edebiyat düzeyi göz önüne alındığında, geleneksel bir nitelik taşımamıştır. Bu durum gayet doğaldır, zira Mustafa Kemal Paşa öncelikle bir asker ve devlet adamı olmuştur. Asla bir şair olma iddiasında bulunmamış ve şiir yazmayı hayatının ana uğraşlarından biri haline getirmemiştir.³³

Ali Fuat Cebesoy, İdadide okudukları yıllar ile ilgili bir anısında “Okul İdaresinin yasaklamasına rağmen gizli gizli Namık Kemal şiirleri okuduklarından ve bir gece Mustafa Kemal’in yanına gelerek kendisine Namık Kemal’in Vatan Kasidesine ait ;

³² Sadi Borak, *Atatürk ve Edebiyat*, Kırmızı Beyaz Yayıncılık, İstanbul 2004, s.165-166.

³³ Bilgin Güngör, “Şair Atatürk”, *Yazının Gölgesinde Bir Asır Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler*, Hazırlayan: Necati Tonga, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2023, s.163-164.

“Felek her türlü esbâb-ı cefasın toplansın, gelsin!

Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azimetten” dizelerini okuduğunu ve “Fuat kardeşim bunu ezberleyelim” dediğini anlatmaktadır. Yine aynı eserde Namık Kemal’e ait:

“Vatanın bağına düşman dayamış hançerini!

Yok imiş kurtaracak bahtı kara maderini” dizelerini Millî Mücadele yıllarında değiştirerek:

“Vatanın bağına düşman dayasın hançerini!

Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini.” şeklinde okuduğundan bahsetmiştir.³⁴

Mustafa Kemal Paşa’nın yazdığı iddia edilen bazı şiirler ortaya atılmış bunlardan ilki “*Bir Askerin Mezarı*” isimli şiir olmuştur. Fransızcadan çeviri olan bu şiir ilk kez Ziya Şakir Soku tarafından 1938’de yayımlanmıştır. Fakat bu şiirin Mustafa Kemal Paşa’ya ait olmayıp Mustafa Kemal Gönner isimli bir deniz subayına ait olduğu önce Ali Rıza Seyfi tarafından daha sonra ise Hakkı Tarık Us’un Mustafa Kemal Paşa’ya şiirin kendisine ait olup olmadığını bizzat sormasıyla teyit edilmiştir.³⁵

19 Mayıs 1942’de Ankara Halkevi’nin düzenlediği bir sergide “*Kadid-i İstibdat (Kırmızı İzler)*” ve “*Beşike Hadisesi*” şiirleri de Mustafa Kemal Atatürk imzası ile sergilenmiştir. “*Kadid-i İstibdat (Kırmızı İzler)*” şiirinin Mustafa Kemal Paşa’ya ait olup olmadığı ise Nurettin Artam ile Hakkı Tarık Us arasında bir müddet süren tartışmalara neden olmuştur. Nurettin Artam şiirlerin Atatürk’e ait olduğu konusunda ısrar ederken, Hakkı Tarık Us şiirlerin Ankara’da avukatlık yapmakta olan Mustafa Kemal Bey’e ait olduğunu savunmuştur. Tartışmaların sonunda Vakıf gazetesi yazarlarından olan Kadri Kemal Kop, Avukat Mustafa Kemal ile röportaj yapmış ve şiirin Atatürk’e ait olmadığını ortaya çıkarmıştır.³⁶ *Beşike Hadisesi* isimli şiir de yine Mustafa Kemal Paşa’nın ismi ile yayımlanan fakat ona ait olmayan şiirlerden biridir. Şiirin yazıldığı yer ve tarih Sinop, Aralık 1905 olarak belirtilmiştir. Oysaki bu tarihlerde Mustafa Kemal Paşa, Şam’da görevdedir. Bu bilgiyle birlikte bu şiirin de kendisine ait olmadığı tespit edilmiştir.

Atatürk, Salih Bozok’a çeviri yaparak yazdığı Verlaine şiiri dışında bizzat şiir yazmamış fakat birkaç kez İsmail Habip Sevük ve Hafız Yaşar Okur gibi şahıslara manzume dikte ettirmiştir. Bunlar da biçim bakımından düzeltmelere uğramıştır. Bunlardan biri, Sevük’e dikte ettirdiği Tuna Nehri ile ilgili bir manzumedir. Mustafa Kemal Paşa, onun bu dikteyi düzenlemesini istemiştir. Sevük, bu dikteyi “*Tuna Üstündeki*

³⁴ Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1997, s.44-45.

³⁵ Sadi Borak, *a.g.e.*, s.21-22.

³⁶ Kadri Kemal Kop, “Mustafa Kemal Şair?”, *Vakit Gazetesi*, 30 Mayıs 1942, s.2.

Ses” adı ile düzenlemiş, Faruk Nafiz tarafından da Anayurt Mecmuasında neşredilmiştir.³⁷ Mustafa Kemal’in dikte ettirdiği kısımlar eserde manzum şekilde yer alırken, İsmail Habip eseri mensur bir şekilde yeniden düzenlemiştir. Biçimsel açıdan eser İsmail Habip Bey’e ait iken içerik ve ana fikir Mustafa Kemal’e aittir diyebiliriz. İsmail Habip Sevük de “*Atatürk ile Beraber*” eserinde konu ile ilgili fikrini beyan etmiştir.³⁸

Bir diğer diktesi ise Derviş Paşa’nın ölümü sonrası Hafız Yaşar Okur’a güfte olarak hazırlamasını istediği mersiye olmuştur.

Bu iki manzume dışında ise Mustafa Kemal Paşa’ya ait olan biri Ankara Musiki Muallim Mektebinde Mübeccel Duru’ya dikte ettirdiği, diğeri ise *Bayönder* piyesinde geçen Bayönder isimli dikte olmuştur.

Eriş Ülger, “*Ümmid-i Aşkım Fikriye*” adlı kitabında, Atatürk’ün 1926 yılında kaleme aldığı ve yakın zamana kadar bilinmeyen “*Fikriye*” adlı şiirini paylaşmıştır. Bu şiir, tespit edilebildiği kadarıyla Atatürk’ün elinde metni mevcut olan ilk telif şiiri olduğu gibi, bizzat onun tarafından kaleme alınmış olan tek telif şiir olmuştur.³⁹

Manastır Askeri İdadisi’nde dostu Ömer Naci Bey’in etkisiyle başlayan edebiyat sevgisi, Atatürk’ün hayatı boyunca varlığını sürdürmüştür. Ancak bu sevgi, asla iddialı bir şair veya yazar olma arzusuna dönüşmemiştir. Şiir yazma uğraşısı, askerî ve siyasi kariyerinin yanında gölgede kalmış, heveskâr bir kalemin ürünleri olarak ortaya çıkmıştır.

Atatürk’ün şiirlerinde, duygu ve düşüncelerin ustalıkla bir şekilde işlenmediği, biçimsel bir olgunluğun da eksik olduğu açıktır. Fakat, Derviş Paşa’nın ölümü üzerine dikte edilen mersiye, “*Bayönder*”, “*Tuna Üstündeki Ses*” ve Ankara Musiki Mektebi ziyaretine ait dörtlük gibi bazı eserler, onun şiirleri ile edebi anlayışı arasında bir uyum olduğunu da göstermiştir.⁴⁰

3.2. Atatürk ve Hitabet

Mustafa Kemal Paşa, okul yıllarından itibaren hitabet sanatına oldukça meraklı ve bu konuda son derece başarılı biri olmuştur. Zamanla kendisini bu alanda geliştirerek, ses tonunu ustalıkla kullanabilen, bakışları ve vücut diliyle etkileyici bir hatip haline gelmiştir. Millî Mücadele döneminden itibaren gerek savaş meydanlarında gerek mecliste yaptığı konuşmalar ile bir milletin kaderine yön vermiştir. Hitabet sanatını hem bir askerin

³⁷ İsmail Habip Sevük, “Tuna Üstündeki Ses”, *Anayurt Dergisi*, S:2, Kasım 1933, s.6.

³⁸ Bilgin Güngör, “Mustafa Kemal ile İsmail Habip’in Ortak Edebi Eseri “Tuna Üstündeki Ses’in Bilinen Fakat Görül(e)meyen Kayıp Versiyonu”, *Türk Dili Dergisi*, Mayıs 2023, s.4-11.

³⁹ Eriş Ülger, *Ümmid-i Aşkım Fikriye*, Bilgi Yayınları, İstanbul 2015, s.15.

⁴⁰ Bilgin Güngör, *a.g.m.*, s.187.

hem de bir devlet adamının vasfını tamamlayan unsur olarak görmüştür. Şiir ile ilişkisi dolaylı yoldan iken hitabet ile ilişkisi doğrudan olmuştur.⁴¹

Mustafa Kemal Paşa, öğrencilik yıllarından sonra bilinen ilk konuşmasını Trablusgarp delegesi olarak katıldığı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 22 Eylül 1909'daki Selanik Kongresinde yapmıştır. Ordunun siyasetten ayrılmasını savunduğu bu konuşma metni bulunamamaktadır.⁴²

Birinci Büyük Millet Meclisi ve hükümetinin başkanı olan Mustafa Kemal Paşa, tüm eleştirilerin ve suçlamaların doğrudan muhatabı olmuş, tüm bunların sorumluluğunu taşımakla birlikte eşsiz hitabet yeteneği ile her bir eleştiriye de gerekli cevabı vermiştir. İsmail Habip Sevük, Atatürk'ün hitabeti ile ilgili “Cephedeki zafer onun kılıcıyla kazanıldı, ancak içerideki dava onun hitabetiyle kazanıldı.” cümlesini kurmuştur. Bu ifade, Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik ve başarılarını vurgulamak için yaygın olarak kullanılmıştır.

Yunus Nadi, Birinci Büyük Millet Meclisi adlı eserinde, Mustafa Kemal Paşa'nın hitabeti ile ilgili; TBMM'nin ilk açıldığı günlerde Muallim Mektebi'ni ziyaret eden Mustafa Kemal, kendine has veciz ve toplayıcı ifadelerle vaziyeti hülasa ve tespit etmiş, ayağa kalkarak: “Bununla beraber, şurası muhakkaktır ki Yunan ordusunu mutlaka mağlup edeceğiz ve mutlaka denize dökeceğiz. İşlerimize bakalım, bunda en ufak şüpheye gerek olmadığını görmekte gecikmeyeceksiniz!..” örneğini vermiş “Bu sözler orada bulunanları derinden etkilemiş ve motive etmiştir. Mustafa Kemal'in sözleri hem vaziyetin ciddiyetini hem de zaferin kaçınılmazlığını açıkça ortaya koymuştur. Konuşmasının gücü, sadece içeriğinden değil, aynı zamanda Mustafa Kemal'in karizmasından ve inandırıcılığından da kaynaklanmıştır. O, dediğini yapmaya kadir bir lider olarak tanınıyordu ve sözleri büyük bir özgüven ve kararlılıkla dile getiriyordu. Bu nedenle, sözlerini ilk defa duyanlar bile ona inanmaktan başka bir şey yapamazlardı.” şeklinde yorumlamıştır.⁴³

14 Ağustos 1920 yılında Hamdullah Suphi ile Büyük Millet Meclisi'nde adeta bir söz ve hitabet düellosu gerçekleştirmiş ve meclisteki bu konuşması yaptığı en uzun konuşmalardan biri olmuştur.⁴⁴

Cumhuriyet Hatibi ve Milli Hatip olarak anılan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Atatürk'ün bu yönde de “rakipsiz” ve eşsiz bir değer olduğunu;⁴⁵ “O , bir hatiptir. Atatürk,

⁴¹ Önder Göçgün, “Atatürk ve Edebiyat”, *Erdem Dergisi* , Cilt:3, S:9, Eylül 1987, s.563.

⁴² Celal Bayar, *Atatürk'ten Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.16-20.

⁴³ Yunus Nadi, *a.g.e.*, s.29.

⁴⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D:1, C:3, 48.Birleşim (30.11.1920), s.226-231.

Türk dilini ustalıkla kullanarak, nutuklarında öyle etkileyici bölümlere yer vermiştir ki, bunlar ifadenin belâgati itibarıyla günümüz ve gelecek nesiller için örnek teşkil edecektir. Atatürk'ün hitabet gücü, sağlam bir mantık, sadelik ve asalet, içten gelen bir ses tonunun birleşiminden kaynaklanmaktadır. Bu unsurlar, Atatürk'ü mücadele tarihinin rakipsiz bir hatibi haline getirmiştir.” sözleriyle ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'nin en heyecanlı günlerinde yaptığı konuşmalar, açıkça söylenilmesi gerekeni söylemesi ve ara sıra çarpıcı fakat zihinlerde kalıcı cümleler kurması hitabet sanatını ne derecede etkili kullandığının birer kanıtı olmuştur.

İsmail Habip Sevük, Atatürk ile ilgili zaman zaman hitabet sanatının çok güzel örneklerinin sergilendiği TBMM'den hareketle, sözü Atatürk'e ve onun hitabetine getirerek şunları söylemiştir: “İlk meclis, en heyecanlı ve çalkantılı yılları kapsadığı, ikinci meclis inkılâpların yapıldığı, sonraki meclisler ise yükselişin yaşandığı dönemlere denk geldiği için, Atatürk başta olmak üzere İsmet İnönü ve diğer milletvekilleri zaman zaman tarihi ve güçlü konuşmalar yapmıştır. Yalnız Millet Meclisi'ndeki bu siyasi hitabelerin tahlilinden bile çok güzel bir ‘Hitabet Senfonisi’ çıkarılabilir. Zaten, Büyük Millet Meclisi, Atatürk'ün bir nutku ile başladı.” Hamdullah Suphi bundan bahsederken, doğru bir noktaya değinmiş ve “Bugünkü Türkiye, iyi söylenmiş bir söz üzerine kurulmuştur.” demiştir. Selim Sırrı Tarcan ise “*Atatürk Nasıl Konuşurdu?*” isimli yazısında;⁴⁶ “Atatürk konuşurken, Atatürk'ün sözleri ağızdan billûr sular gibi çağlıyordu. Atatürk'ün sözleri şimalden cenuba, şarktan garbe akan bir muazzam nehir gibiydi. Sakin bir ırmak gibi görünen bu nehir, kaynağını bilinmez bir ilahi kaynaktan alıyor. Ancak, galeyana geldiğinde, Niyagara Şelalesi gibi köpükler saçarak coşuyor. Herkesin anlayış seviyesine göre hitap etmesini bilen o, ihtiyar, genç, kadın, erkek, şehirli, köylü herkesin sohbetinden derin bir zevk almasını sağlıyordu. Dört yaşındaki masum çocuklarla olduğu kadar, en yüksek tanınmış âlimlerle de konuşmasını bilirdi. O'nu dinlerken insan, bir ince sazın tatlı nağmelerini işitir gibi olurdu. O'nun dilinde yaşayan Türk sazı, Beethoven'ın müziği gibi dünyayı büyüledi. Atatürk'ün belâgati, milletlerin sınırlarını aşmış, Türk'ten Amerikalıya, İngiliz'den Fransız'a herkes, Onun hitabet gücüne hayran kalmıştır.” şeklinde bahsetmiştir.

Atatürk'ün yazılı eserlerinin en büyüğü hiç kuşkusuz *Nutuk* olurken en güzel hitabet örneklerini verdiği eser de *Nutuk* olmuştur. Nuri Ulusu'nun hatıralarında Atatürk'ün *Büyük Nutuk'u* hazırlarken otuz-otuz beş saat kadar çalıştıklarından

⁴⁵ H. Suphi Tanrıöver, “Gazi'nin Heykeli”, *Dağ yolu 1*, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 26.

⁴⁶ Selim Sırrı, Tarcan, *Nasıl Konuşulmalı*, Ülkü Basımevi, İstanbul 1939, s.16-19.

bahsetmiştir. Ayrıca *Nutuk*, Atatürk'ün üslup özelliklerini ve herhangi bir olayı yazı ile anlatmasındaki üstün niteliğini de bizlere göstermiştir.

Nutuk, Kurtuluş Savaşı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun tarihi olmasının yanı sıra, Atatürk'ün düşünce dünyasını, siyasi ve askeri dehasını ve liderlik vasıflarını yansıtmaları bakımından da büyük önem taşımaktadır. *Nutuk*, günümüze kadar tarihçiler, sosyologlar, siyaset bilimciler, felsefeciler ve edebiyatçılar tarafından incelenmiş ve araştırma konusu olarak ele alınmıştır. Atatürk'ün güzel söz söyleme yeteneğini de sergilediği *Nutuk*, edebi açıdan değerlendirildiğinde de biçimi ve içeriğiyle Türk nesrinin, hitabet sanatının ve edebiyatının en önemli eserlerinden biri olarak kabul görmüştür. Tarih kitabı, siyasetname, destan, roman ve hatırat gibi farklı türlerde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeleri doğrulayacak kısımlar metinde yer alsa da *Nutuk'un* asıl özelliği “fikir ve hitabet” odaklı bir metin olmasıdır. Fikri kaygılarla hazırlanmış ve geniş bir dinleyici kitlesine hitap edecek şekilde yazılmıştır.

Nutuk, 19 Mayıs 1919 – 20 Ekim 1927 tarihleri arasındaki Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kuruluş dönemini anlatan, altı gün boyunca toplam 36 saat 33 dakika süren bir konuşmadır. Atatürk, bu konuşmayı Ankara'da günümüzde Cumhuriyet Müzesi olarak kullanılan II. TBMM binasında milletvekilleri, elçiler, üst düzey bürokratlar ve askerlerden oluşan bir dinleyici kitlesine okumuştur. Eserde Milli Mücadele döneminde Türk yurdunun içinde bulunduğu durumun tablosu çizilmiş, bu mücadelenin ve inkılapların nasıl zor koşullar ve engeller içinde başarıldığı ayrıntıları ve belgeleriyle anlatılmıştır. *Nutuk*, Atatürk'ün düşünce dünyasını, siyasi ve askeri dehasını ve liderlik vasıflarını yansıtmaları bakımından da büyük önem taşımaktadır. *Nutuk'un* okunması, Cumhuriyetin ilanının 5. yıl dönümünde gerçekleştirilmiş ve bu sayede Kurtuluş Savaşı'nın ve Cumhuriyetin kuruluşunun tarihi önemi vurgulanmıştır.

Nutuk, ilk olarak 1928 yılında Türk Tayyare Cemiyeti tarafından basılmıştır. Eser, yurt dışında da büyük ilgi görmüş ve Almanca, Fransızca ve İngilizceye çevrilerek Almanya'nın Leipzig şehrinde K.F Kohler Yayınevi tarafından basılmıştır. *Nutuk'un* Rusça çevirisi ise 1929-1934 yılları arasında Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirilmiştir. Günümüzde ise Atatürk Araştırma Merkezi tarafından *Nutuk'un* birçok dünya diline çevirisi yapılmaktadır. Bu sayede, Atatürk'ün ve Türk milletinin Kurtuluş

Savaşı'nın ve Cumhuriyetin kuruluşunun destansı hikayesi tüm dünyayla paylaşılmaktadır.⁴⁷

3.3. Atatürk'e Ait Diğer Yazılı Eserler

Mustafa Kemal Paşa, sadece asker ve devlet adamı kimliğiyle değil, aynı zamanda entelektüel birikimiyle de öne çıkan bir lider olmuştur. Geride bıraktığı eserler, *Nutuk*, gibi temel eserlerin yanı sıra günlükleri, anıları, mektupları, raporları, söylev ve demeçleri, bildirileri, telgrafları, askerlik mesleğiyle ilgili çevirileri ve yazdığı kitaplar olmak üzere çeşitli kategorilere ayrılır. Bu eserler, Atatürk'ün düşünce dünyasını, siyasi ve askeri dehasını ve liderlik vasıflarını yansıtmaları bakımından büyük önem taşımaktadır.⁴⁸

Mustafa Kemal Paşa, 1908-1918 yılları arasında askerlik mesleği ile ilgili çeşitli kitap çevirileri ve eserler kaleme almıştır. Bu eserler, kendisinin askeri dehasını ve stratejik düşüncesini yansıtan önemli kaynaklardır.

Atatürk'ün bu dönemdeki eserleri şunlardır:

Takımın Muharebe Talimi (1908)

Cumalı Ordugâhı (1909)

5. Kolordu Erkan-ı Harbiye Tabi ve Seyahati (1911)

Bölüğün Muharebe Talimi (1912)

Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler (1916)

Talim ve Terbiyeyi Askeriye Hakkında Noktayı Nazarlar (1916)

Zabit ve Kumandan ile Hasbihal (1918)

Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe, Arıburnu Muharebeleri Raporu

Bu eserler, Atatürk'ün askeri bilime ve sanata olan hakimiyetini, yenilikçi bakış açısını ve liderlik vasıflarını açıkça göstermektedir. Kendisinin bu eserleri, Türk subayları ve komutanları arasında büyük ilgi görmüş ve Kurtuluş Savaşı'nın planlanmasında ve yürütülmesinde önemli rol oynamıştır.⁴⁹ Ayrıca, günümüzde de Türk askerlik tarihi ve stratejisi açısından değerli kaynaklar olarak kabul edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, askerlik ile ilgili yazdığı eserler arasında en bilinenlerden biri olan “Cumalı Ordugâhı” adlı çalışmasında, Makedonya'daki Cumalı Ordugâhında katıldığı

⁴⁷ Hakan Uzun, *Okuyan, Düşünen, Yazan Bir Asker ve Devlet Adamı: Atatürk ve Yazdığı Eserler*, Atatürk Haftası Armağanı, S:42, Genelkurmay ATASE Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s.41-42; Sami N.Özerdim, “Nutuk'un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri”, *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50.Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara 1980, s.241.

⁴⁸ Hakan Uzun, *a.g.m.*, s.29-51.

⁴⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1959, s.9.

eğitim ve tatbikatlara dair izlenimlerini kitaplaştırmıştır. Bu eser, 1909 yılında Selanik'te basılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, arkadaşı Nuri Conker'in "*Zabit ve Kumandan*" adlı kitabına cevaben ve komuta kademesindeki yetersizliklerin bir ordunun ve milletin kaderini nasıl etkileyebileceğini göstermek için "*Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*" eserini kaleme almıştır. Bu eserde, iyi bir yönetici ve komutanın sahip olması gereken nitelikler detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün "Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe" ve "Arıburnu Muharebeleri Raporu" adlı eserleri, ancak vefatından sonra basılabilmektedir. "Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe" eserini, olayların hemen ardından, kendi el yazısıyla bir okul defterine yazarak kaleme almıştır.⁵⁰

Atatürk'ün günlük ve anıları, zaman zaman gazetecilere anlattığı yaşam öyküsünün ve doğrudan tuttuğu notların gazetelerde yayımlanmasıyla oluşmuştur.

Atatürk, Güneydoğu'da 16. Kolordu Komutanlığı görevini üstlendiği 7 Kasım 1916 ile 25 Aralık 1916 tarihleri arasında, bölgedeki deneyimlerini ve gözlemlerini "*Atatürk'ün Hatıra Defteri*" ismiyle bilinen notlarında titizlikle kaydetmiştir. Bu değerli günlük, 16. Kolordu'nun yaşadığı zorlu mücadeleleri, Atatürk'ün komutanlık becerilerini ve bölgeye dair sunduğu derin bakış açısını gün ışığına çıkararak, hem Kurtuluş Savaşı'nın önemli bir belgesi hem de Atatürk'ün düşünce dünyasına dair eşsiz bir pencere görevi görmüştür. Bu günlük, 1972 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından basılmış ayrıca günlükte yer alan notların yanı sıra, Atatürk'ün yaveri Yedek Subay Şükrü Bey'in anıları da yer almıştır.⁵¹

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyetin kurulmasından sonra ülkenin kalkınması ve modernleşmesi için yurt içi gezilere büyük önem vermiştir. Bu geziler sırasında, eğitim, sağlık, maliye, ekonomi, adliye ve bayındırlık gibi birçok alanda incelemeler yapmış, halkla sohbetler etmiş ve gözlemlerini raporlara dönüştürmüştür. Bu raporlarda, ülkenin içinde bulunduğu sorunları ve bu sorunlara çözüm önerilerini sunmuştur.

"*Vatandaş için Medeni Bilgiler*" adlı eserin 1. bölümü, Mustafa Kemal Paşa'nın hem kendi el yazısı ile hem de Afet İnan'a yazdırdığı notlar ile hazırlanmıştır. Kitabın yazımında Afet İnan başta olmak üzere birçok kişi katkıda bulunmuştur. 2. Bölüm, Recep Peker tarafından, "Türkiye'de Cumhuriyet Nasıl Oldu?" başlığı altında kaleme alınan bölüm ise Tevfik Bıykoğlu ile birlikte başka isimlerle hazırlanmıştır. Görüldüğü üzere,

⁵⁰ Hakan Uzun, *a.g.m.*, s.29-39.

⁵¹ Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2023, s.1-8.

eser tek bir kişinin değil, birçok yazarın emeğiyle ortaya çıkmıştır. Atatürk, “*Vatandaş için Medeni Bilgiler*” adlı eserinde kaleme aldığı bölümlerde demokrasi ve özgürlük kavramlarına geniş yer vermiştir. Bu eser aracılığıyla, bu temel değerleri toplumda yaygınlaştırmayı ve benimsetmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, sosyal devlet anlayışını benimseyerek, toplumdaki tüm bireylere refah ve adalet temelinde bir yaşam sunmayı hedeflemiştir.⁵²

Mustafa Kemal Paşa, 1936-1937 yılları arasında Dolmabahçe Sarayı'nda geometri öğretmenleriyle birlikte “*Geometri*” adlı eserini hazırlamıştır. Bu eser, matematik terimlerinin Türkçeleştirilmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Atatürk, eserde kullanılan tüm matematik terimlerini bizzat kendisi üretmiştir. Bu sayede, eğitim dilinin Türkçeleşmesine somut bir katkıda bulunmuştur.

Atatürk, 30 Haziran 1918 ile 28 Temmuz 1918 tarihleri arasında sol böbreğindeki bir rahatsızlığı tedavi etmek için Karlsbad'a gittiğinde tuttuğu günlüğü, Afet İnan tarafından “*Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*” adıyla yayımlanmıştır. Bu eser, sadece Atatürk'ün Karlsbad'daki deneyimlerini değil, aynı zamanda o dönemdeki düşünce dünyasını da yansıtmıştır. Günlükte yer alan notlar, Atatürk'ün askerlik ve komutanlık hakkındaki görüşlerini ortaya koymuştur. Mustafa Kemal Atatürk bu hatıralarında, bir komutanın nasıl olması gerektiğine dair fikirlerini ve bu konudaki deneyimlerini paylaşmıştır. Ayrıca, saltanat kurumuna ve milli iradeye dair siyasi düşünceleri hakkında da bilgiler vermiştir. Haricen, eserinde toplumsal konulara da değinmiştir. Günlüğünde, kadın ve erkek ilişkilerine dair görüşlerini dile getirmiş ve özellikle kadınların eğitilmesinin önemini vurgulamıştır. Bu görüşler, o dönemdeki geleneksel toplum yapısına karşı oldukça ilericidir. *Karlsbad Hatıraları*, sadece tarihi bir belge olarak değil, aynı zamanda Atatürk'ün düşünce dünyasını ve kişilik özelliklerini anlamak için de önemli bir kaynak niteliğinde olmuş, günlükte yer alan notlar, onun vatanseverliği, milliyetçiliği ve reformcu ruhunun açık bir göstergesi olmuştur.

Atatürk'ün sadece günlükleri değil, gazetecilere verdiği röportajlar da yaşamına dair önemli bilgiler sunmuştur. Bu röportajlardan biri de Ruşen Eşref Ünaydın tarafından Çanakkale Muharebeleri ile ilgili olarak yapılan röportaj olmuştur. Atatürk'ün Çanakkale Muharebeleri'nde bizzat komuta ettiği ve şahit olduğu cepheleri anlattığı bu röportaj, 1918 yılında “*Yeni Mecmua'nın*” Çanakkale özel sayısında “*Anafartalar Kumandanı Mustafa*

⁵² Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal'in El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2024, s.1-29.

Kemal ile Mülakat” adıyla yayımlanmıştır. Daha sonra 1930 yılında da kitap haline getirilmiştir.⁵³

Ahmet Emin Yalman tarafından derlenen ve 10 Ocak 1922’de Vakit Gazetesi’nde “*Hayatına Ait Hatıralar*” başlığıyla yayınlanan hatıraları, “*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*” adlı eserde de yayımlanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, sadece Türkiye Cumhuriyeti’nin kurtuluş ve kuruluş sürecinde Türk milletine önderlik eden bir lider değil, aynı zamanda 20. yüzyılın en önemli liderlerinden biridir. İlgi alanları sadece mesleği ile sınırlı kalmamış, birçok sosyal bilimler alanıyla da ilgilenmiştir. Bu sayede, zamanla hatırı sayılır bir bilgi birikimine sahip olmuştur. Yazdığı eserler incelendiğinde, dayandığı fikri temelleri öğrencilik yıllarından itibaren benimsemiş olduğu açıkça görülmektedir. Atatürk, yaşadıklarını kamuoyu ile paylaşmaktan asla çekinmemiş, aksine bunu bir görev olarak görmüştür. Yazdığı eserler, onu aracısız bir şekilde en doğru şekilde anlamak ve anlatmak için eşsiz bir rehber niteliğinde olmuştur.⁵⁴

⁵³ Ruşen Eşref Ünaydın, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ve Çanakkale’de Savaşanlar İle Mülakat*, İstek Yayınları, İstanbul 2021, s.9-10.

⁵⁴ Hakan Uzun, *a.g.m.*, s.49-50.

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I.TBMMM'DE YER ALAN EDEBİYATÇI MİLLETVEKİLLERİ

4.1. Burdur Milletvekili Mehmet Akif Bey (ERSOY)

Mehmet Akif, Mehmet Tahir Efendi ve Emine Şerife çiftinin oğlu olarak dünyaya gelmiş, babası Fatih müderrislerindendi. Annesi ise Buhara'dan Anadolu'ya gelerek yerleşmiş ve ticaretle uğraşan bir ailenin kızıydı. Fatih'te dünyaya gelen Mehmet Akif'in ismi Ebced hesabı ile “Rağif” olarak belirlenmiş fakat bu isim zamanla yerini “Akif” ismine bırakmıştır.⁵⁵

Mehmet Akif Bey 1878'de mahalle mektebine başlamış iki yıl sonra ise Fatih İptidaisine devam etmiştir. 1879'da Mehmet Tahir Efendi'den ders alarak Arapça öğrenmeye başlamıştır.⁵⁶Rüştiyeyi bitirdikten sonra Mülkiye'nin İdadi bölümünde eğitimine devam etmiştir. Dördüncü sınıfa başladığı sırada babası Mehmet Tahir Efendi vefat etmiş bu sebepten dolayı Mehmet Akif Bey Mülkiyeyi bırakma mecburiyetinde kalarak 1893'te Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebinden mezun olmuştur. 1889 yılında yaşanan Büyük Fatih yangını sırasında evlerini kaybederek ailesi ile birlikte sıkıntılar yaşamış ve tüm bu olaylara rağmen okulunu birincilik ile bitirmiştir.⁵⁷

Mehmet Akif, 1894'te, Tophane-i Amire'nin veznedarı Emin Bey'in kızı İsmet Hanım ile evlenmiştir. Evlendikten sonra, Orman, Maden ve Ziraat Nezareti'nin Hayvancılık Dairesi'nde memur olarak çalışmaya başlamıştır.”⁵⁸

Mehmet Akif Bey hem Doğu Kültür ve Edebiyatı hem de Batı Kültür ve Edebiyatı ile ilgilenmiştir. Batı Edebiyatını daha iyi anlayabilmek ve kaynakları daha doğru değerlendirebilmek için Fransızca'yı öğrenirken Doğu Edebiyatı için ise Arapça ve Farsçaya ağırlık vermiştir.⁵⁹ Batı Edebiyatını daha iyi anlayabilmek için öğrendiği Fransızcasını önce Rüştiye'de ders olarak görmüş daha sonra ise kendi çabası ile iletmiştir.⁶⁰ Öğrendiği bu üç dilden de faydalanan Mehmet Akif Bey hem Batı hem de

⁵⁵ Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Basımevi, Ankara 1991, s.4-5.

⁵⁶ M.Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2013, s.5.

⁵⁷ M.Orhan Okay ve M.Ertuğrul Düzdağ, “Mehmet Akif Ersoy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), XVIII (2000), s.433.

⁵⁸ Fevziye Abdullah Tansel, *a.g.e.*, s.13.

⁵⁹ Hasan Kaya, *Mehmet Akif Ersoy'un Dini ve Siyasi Fikirleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2009, s.14.

⁶⁰ M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar I*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, s.34.

Doğu edebiyatı ve kültürünü incelemiş ve düşünce yapısına göre kendine özgü eserlerini ortaya çıkarmış ve bu bilgi birikiminden daima istifade etmiştir.⁶¹

Mehmet Akif Bey önce Edirne’de daha sonra Anadolu ve Rumeli’nin çeşitli bölgelerinde görev almış bu görevleri sırasında halkı yakından tanıma fırsatı elde etmiş, halkın sorunları ile ilgili doğrudan bilgi sahibi olmuştur. Şiirlerinde halktan birebir dinlediği bu sorunları tespit ve tahlil ederek realist bir şekilde dile getirmiştir.

II.Meşrutiyet’in ilanından sonra 27 Ağustos 1908’de Eşref Edip Bey ve Ebul’ula Zeynel Abidin Bey ile dönemin ilim ve fikir hayatında önemli bir yer edinecek olan Sırat-ı Müstakim mecmuasında baş yazarlık yapmış şiir ve yazılarını bu mecmuada neşretmiştir.

Mehmet Akif Bey, 1906 tarihinde Halkalı Ziraat Mektebi’nde 1907’de ise Çiftlik Makinist Mektebinde Kitabet Muallimliğinde görev almıştır.1908’de İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi’ne müdür olan Mehmet Akif Bey, Arapçayı iyi bildiği için İttihat ve Terakki’nin Şehzadebaşı Kulübünde Arap Edebiyatı ve tercüme dersleri vermiştir. Ayrıca Mehmet Akif Bey, Darül Hilafet-il Aliyye Medresesinde Türkçe edebiyat dersleri vermiştir.

1914 yılının sonlarına doğru Harbiye Nezareti’nin istihbarat çalışmalarını yürüten Teşkilat-ı Mahsusa’nın verdiği bir görev ile Berlin’e gitmiş, bu gezi üç ay kadar sürmüş, esir düşen Müslüman askerlerin kamplarını ziyaret etmiştir. Yine Teşkilat-ı Mahsusa’nın verdiği görev ile Necid Bölgesi’ne gitmiştir. “*Necid Çöllerinden Medine’ye*” manzumesini yazmıştır. Bu görev seyahatinin devamında ise Medine’ye ziyarette bulunmuştur. 1918 yılında Mekke Emiri’nin daveti ile Lübnan’a gitmiştir. Dönüşünde Şeyhülislamığa bağlı Darü’l Hikmeti’l İslamiyye’nin başkatipliğine tayin edilmiştir. Kurumun yayın organı olan Ceride-i İlmiyye’nin iradesini üstlenmiştir. Ayrıca Darülfünunda Kamus-ı Arabi Heyeti üyelerinden biri olmuştur. Daha sonra vazifesinden izinsiz ayrıldığı gerekçesi ile görevinden azledilmiştir.⁶²

Osmanlı Devleti’nin 19. yy. itibari ile Batı karşısında yaşadığı başarısızlıklar sonucunda çeşitli fikir akımları ile bir çıkış yolu bulmaya çalışılmıştır. Bu fikir akımları Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük olmuş ve dönemin aydınları tarafından benimsenerek savunulmuştur. II. Meşrutiyetin ilanından sonra İslamcılık fikrini savunan aydınlarımızdan biri olan Mehmet Akif Bey basın yayın hayatındaki faaliyetleri ile bu

⁶¹ Hasan Kaya, *a.g.t.*, s.14-18.

⁶² M. Orhan Okay ve M. Ertuğrul Düzdağ, *a.g.m.*, s.433-435.

fikrin en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Eserlerinde Batı taklitçiliğini eleştirirken aynı zamanda İslam dininin yozlaşmasından ve gerçek İslamiyet'e dönülmesi gerekliliğinden bahsetmiştir.

Balkan Savaşı ile birlikte Mehmet Akif Bey daha sonra kurulacak ve teşkilatlanacak Millî Mücadele hareketine katılmış ve destekçisi olmuştur. Ülkenin durumunu dert etmiş sohbetlerinde, şiirlerinde, kaleme aldığı her eserinde İslamcı bir anlayış ile milli birlik ve beraberliğin öneminden söz etmiştir. İslamcılığı desteklemesi ayet ve hadis tefsirlerini yazmasında etkili olmuştur. İslam dininin orijinal haline dönmesi gerekliliğini savunmuş, İslam dininin uygulanmasındaki problemlerin çözülmesi ile toplumundaki problemlerin de çözüleceğini düşünmüştür. Mehmet Akif Bey'in İslamcı yönelimine dönemde yaşanan siyasi bunalımların ve parçalanmaların çok büyük etkisi olduğunu söyleyebiliriz.⁶³

Balkan Savaşının yaşandığı günlerde Mehmet Akif, İstanbul'un üç önemli camisinde (Fatih, Süleymaniye, Beyazıt) hitabetiyle Türk milletini uyarmış, bu hitabetler Sebilürreşad'da yayımlanmıştır.⁶⁴

Mehmet Akif 1913'te Baytarlık Dairesi müdür yardımcısı iken vazifesinden istifa ederek ayrılmıştır.

Baş muhabirliğini yaptığı *Sebilürreşad* dergisi birçok problemle mücadele etme durumunda kalmış neticesinde 26 Ekim 1916 tarihli 360.sayısı sonrası yayın kesilmiş, kesintinin nedeni açıklanmayan dergi, hükümet tarafından kapatılmıştır. Mehmet Akif resmi vazifelerini yerine getirirken İslam Birliğini ve İslam Medeniyetini anlatan yazılar kaleme almıştır. Yaşadığı evleri ikinci kez 1918'de meydana gelen Cibali-Fatih yangınında yanmış, Akif ve ailesi daha sonra Çengelköy'e yerleşmişlerdir.⁶⁵

Birden fazla cephede savaşmak zorunda kalan Osmanlı ordusu Mondros Ateşkes Antlaşması ile resmen yenilgiyi kabullenmiştir. Ülke toprakları işgal edilmiş, Anadolu'nun işgali, halkın tepkisini çekmiş. İstanbul ve İzmir başta olmak üzere protesto mitingleri düzenlenmiş, Anadolu'nun farklı bölgelerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri, bu mitinglerden aldığı güçle işgale karşı isyan ve milli birlik ve beraberlik mücadelesini başlatmıştır. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a hareketiyle Milli

⁶³ Hasan Kaya, *a.g.t.*, s.27.

⁶⁴ M.Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.34.

⁶⁵ M.Ertuğrul Düzdağ, *a.g.e.*, s.76.

Mücadele fiilen başlamış olmuş, vatansever aydınlar da bu mücadeleye katılmış ve küçük gruplar halinde Anadolu'ya doğru yola çıkmıştır. Bu aydınlar ; Halide Edip (Adıvar), Ruşen Eşref (Ünaydın), Mehmet Akif (Ersoy), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Yunus Nadi (Abalıoğlu), Yusuf Akçura, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve Veled Çelebi (İzbudak) gibi isimlerden oluşmuştur.⁶⁶

Mehmet Akif Bey ve arkadaşlarının Milli Mücadeledeki tutumları açık ve net olmuştur. İzmir'in işgali ile Milli Mücadele hareketinin büyüyerek tüm vatana yayılacağını düşünmüştür. Balıkesir'e gitmiş, Türk halkını Milli Mücadele'ye teşvik eden konuşmasını yapmış bu konuşması 12 Şubat tarihli Sebilürreşad mecmuasında neşredilmiştir.⁶⁷

Anadolu'da milli cepheler oluşturulmasıyla başlayan Milli Mücadele hareketi, vatanın her bir yanında hızla yayılmış ve 23 Nisan 1920'de Ankara'da I. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla taçlandırılmıştır. Anadolu'daki vilayetlerden gelebilen temsilciler ile işgal altında olan İstanbul'dan kaçabilen mebusların katılması ile TBMM kurulmuştur.

Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketine doğrudan katılmak isteyen Mehmet Akif Bey 1920 yılında Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. TBMM açılışının ertesi gün Ankara'ya ulaşmış, 30 Nisan 1920'de Hacı Bayram Cami'de vaaz vermiştir. Ankara'ya ulaşmasından kısa bir zaman sonra Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle Burdur milletvekili seçilmiştir. Aslında Mehmet Akif Bey bilgisi dışında Biga'dan da en yüksek oyu alarak milletvekili seçilmiştir. TBMM, 5 Haziran 1920'de Mazbataları İnceleme Komisyonu'nun sonuçlarını kabul ederek Burdur Milletvekilliğini kesinleştirmiştir. Kendisi milletvekilliği sırasında 1 defa söz almış, 1 defa da önerge sunmuştur. Siyasi sahnede aktif rol almamış, siyasi görüşünü kaleme almayı tercih etmiştir.

İstanbul'da çalışma imkanları ortadan kalkan Eşref Edip Bey *Sebilürreşad*'ın başlık klişesini alarak Kastamonu'ya gitmiş, durumu Mehmet Akif Bey'e bildirmiştir.⁶⁸ Mehmet Akif Bey, TBMM'den izin isteyerek Kastamonu'ya gelmiş burada Eşref Edip Bey ile birlikte *Sebilürreşad*'ı çıkarmaya devam etmiştir. Önce Eskişehir'e daha sonra ise Burdur'a gitmiştir. Daha sonra Sandıklı ve Antalya'ya geçmiştir. Gittiği yerlerde

⁶⁶ Abdullah Uçman, "Millî Mücadele Sürecinde Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı", <https://doi.org/10.30767/diledara.1048629>, [Erişim Tarihi: 11.03.2022].

⁶⁷ M.Ertuğrul Düzdag, a.g.e., s.86-90.

⁶⁸ Abdullah Uçman, "Mehmet Akif ve Milli Mücadele", *Ölümünün 50.Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1986, s.16-19.

konusmalar yapmış halkı Milli Mücadele'ye teşvik etmiştir. Verdiği vaazlar Sebilürreşad mecmuasında neşredilmiş ve Anadolu'nun çeşitli vilayetlerine ulaştırılmıştır. Büyük camilerde ve toplantı yerlerinde okunmuştur. Mehmet Akif Bey Ankara'da iken Taceddin Dergahında kalmıştır. Meclis'e buradan gitmiş ve misafirlerini bu dergâhta karşılamıştır.

11 Nisan 1920'de İstanbul Hükümeti'nin isteği ile, Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi tarafından yayımlanan bir fetvada, Milli Mücadele'ye destek veren Kuvâ-yı Milliye'ciler kafir ilan edilerek, öldürülmeleri caiz sayılmış, İstanbul'da basılan gazetelerde yayınlanan bu fetva Anadolu'nun hemen her bölgesine çeşitli yollarla hatta İtilaf güçlerinin uçaklarıyla dağıtılmıştır.⁶⁹Fetvanın Anadolu'da yayılıp Milli Mücadele hareketine zarar vermesini önlemek için sıkı önlemler alınmış, ancak bu önlemler pek başarılı olmamıştır. İstanbul Hükümeti'nin yıkıcı fetvaları ve beyannameleri, halkı Milli Mücadelecilerin yoluna çekmiştir. Anadolu'nun bazı bölgelerinde başlayan ayaklanmalar, Ankara'nın yakınlarına kadar yayılmıştır. Bu fetvanın olumsuz sonuçlarından biri de Kuvâ-yı Milliye'ye karşı çıkan ayaklanmaların yaşanması olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat(Börekçizade) Efendi ve 153 din aliminden “düşman elinde esir durumda bulunan padişah ve halifenin zor durumda ve baskı altında kalarak fetva yayınlattığını ileri sürülerek, böyle bir fetvanın hükümlerinin geçersiz olduğu üzerinde durulacaktır.” şeklinde karşı bir fetva yayımlatmıştır.⁷⁰

Konya Müdâfaa-ı Hukuk Cemiyeti 4 Mayıs 1920'de Vilayet Konağında bir toplantı yapmış, toplantı sonucunda isyanlara karşı tedbirlerin alınması ve şüpheli şahısların durdurulması kararlaştırılmıştır. Ankara Hükümeti çıkan ayaklanmalara karşı iki yöntem kararlaştırmış, bunlardan biri isyancılara “nasihat” heyeti gönderilmesi olmuştur.⁷¹

Ankara Hükümeti Konya'da ortaya çıkan ayaklanma ihtimaline karşı halkı aydınlatmak için Hamdullah Suphi (Antalya Mebusu), Ali Şükrü Bey (Trabzon Mebusu), Refik Bey (Konya Mebusu) ile birlikte Mehmet Akif Bey'i “İrşad Heyeti” adı verilen bir grupla Konya'ya göndermiştir.⁷²Daha sonra Kastamonu'ya gelen Mehmet Akif Bey'in

⁶⁹Yunus Nadi, *Birinci T.B.M.M Açılışı ve İsyenlar*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.44-46.

⁷⁰Yunus Nadi, *a.g.e.*, s.39.

⁷¹Yaşar Semiz ve Osman Akandere, “Milli Mücadelede Mehmet Akif (Ersoy)Beyin Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:18, 2002, s.903-952.

⁷²Eşref Edip, *Mehmed Akif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1962, s.59-60.

gelişi Açıksöz gazetesi'nde yer almıştır. Burada Nasrullah Camisinde Sevr Antlaşması ile ilgili halkı bilgilendirmiş ve Milli Mücadele hareketine desteğe davet etmiştir.⁷³

Kastamonu'da yaptığı bu konuşma Eşref Edip tarafından kayda alınmış Sebilürreşad'ın 464 sayısında yayımlanarak basılıp dağıtılmıştır. İkinci ve üçüncü baskısı da yapılmış Anadolu'nun birçok şehrine ulaştırılmıştır.

Mehmet Akif Bey iki ay Kastamonu'da kalmış Taceddin Dergahına yerleşmesi ile dergah dostlarının ve ziyaretçilerin akımına uğramıştır. Taceddin Dergahı Mehmet Akif Bey için adeta bir edebi ve sohbet meclisi olmuştur. Tüm kültürel, edebi, fıkri, sohbetlerini burada yapmış, gelişmeleri burada değerlendirmiştir.⁷⁴

3 Şubat 1921'de *Sebilürreşad* mecmuası 467.sayısı ile Ankara'da çıkmaya başlamış ilk sayısında ise Mehmet Akif Bey'in Kastamonu civarında yaptığı konuşmalara yer verilmiştir. Bir sonraki sayısında ise İstiklal Marşı yayımlanmıştır.

Bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin başkenti olan Bursa, Yunan Kuvvetleri tarafından İngiltere'nin desteği alınarak 8 Temmuz 1920'de işgal edilmiştir. Bursa'nın işgalinden iki gün sonra Hakimiyet-i Milliye gazetesinde “*Bahtsız Bursa*” başlığı ile Bursa'daki işgalden söz edilmiştir. Bursa'nın işgali 10 Temmuz 1920'de TBMM'de gündeme gelmiş 31 mebus tarafından bir önerge sunulmuştur. Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey konu ile ilgili önerge sunarken, Bursa'nın işgali ile ilgili bir de konuşma yapmıştır.⁷⁵ Mehmet Akif Bey'de Bursa'nın işgali ile ilgili derinden sarsılmış duruma çok üzülmüştür. Duyduğu bu üzüntüyü Ankara'da ikamet ettiği Taceddin dergahında “*Bülbül*” adını verdiği şiirle dile getirmiş, Bülbül adlı bu eserini yakın dostu Hasan Basri Bey'e ithaf etmiştir.⁷⁶ Mehmet Akif Bey, Bursa'nın işgalini Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunun başlangıcı olarak görmüştür.⁷⁷ Bu görüş, şiirindeki şu dizeleri ile açıkça ortaya koyulmuştur:

“Bursa düşmüş, ey şanlı milletim,

Artık, her yer düşecek demektir.”

⁷³Eşref Edip, *a.g.e.*, s.140-146.

⁷⁴Eşref Edip, *a.g.e.*, s.152.

⁷⁵TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:2, 31.Birleşim (10.07.1920), s.215-233.

⁷⁶Hasan Basri Çantay, *Akıfname*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1966, s.207.

⁷⁷Alev Sınar, “Bir Şehrin Edebiyata Yansıyan Acı Hikayesi: Milli Mücadele'de Bursa”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:13/ Yıl:8 , 2007, s.346.

TBMM’de görüşülen Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü bütçesi, Sebilürreşad mecmuasına dair tartışmalara da yol açmıştır. Bu tartışmalar, dönemin siyasi ve ideolojik atmosferini yansıtan önemli bir örnek teşkil etmektedir. Tartışmanın temelini oluşturan husus, Sebilürreşad mecmuasının aldığı devlet desteğinin haklı olup olmadığıydı. Bazı milletvekilleri, mecmuanın siyasi görüşlerini yaymak için kullandığı ve bu nedenle devlet tarafından desteklenmemesi gerektiğini savunmuştur. Diğer milletvekilleri ise mecmuanın milli değerleri savunan ve halka faydalı bilgiler sunan bir yayın organı olduğunu ve bu nedenle desteklenmesi gerektiğini savunmuştur. Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü aynı zamanda Milli Mücadelenin lehine propaganda yapmaktan sorumluydu. Bundan dolayı dönemin yayımlanan *İleri*, *Yenigün*, *Küçük Mecmua* ve *Sebilürreşad* yayımlarına düzenli bir şekilde yardım sağlamaktaydı. 25 Nisan 1921 tarihli oturumda “Köy hocası ve Sebilürreşad dergilerinin köy ve kasabalara ücretsiz dağıtılması ile ilgili bir kanun teklifi I. TBMM tarafından ele alınmış, uzun ve hararetli tartışmaların ardından, dergilerin hükümet tarafından satın alınması, köy ve kasabalara kadar yine hükümet tarafından dağıtılmasına yönelik bir önerge kabul edilmiştir.⁷⁸

8 Şubat 1921’de, TBMM’de Sevr Antlaşması hakkında İstanbul’da Tevfik Paşa’ya çekilecek olan telgrafın içeriği gizli bir oturumda tartışılmıştır. Oturum Başkanı Hasan Fehmi Bey celseyi açtıktan sonra, ilk söz Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi Paşa’ya verilmiştir. Fevzi Paşa; “İstanbul ile görüşmelerin sonuçlarını daha önce iletmiştim. Heyet-i Âlimiz bu konuda bir karar vermiş, ancak kararın 3-4 gündür ertelenmesi İstanbul ile olan ilişkilerimizi gerginleştiriyor. Bu nedenle, rica ederim ki karar gecikmeden verilsin ve İstanbul ile olan bağlantımız kesilsin” demiştir. Daha sonra sözü alan Mehmet Akif Bey “İstanbul hükümeti ile yaşanan yanlış anlaşılmanın ortadan kalkması için ikiliğin ortadan kalkması gerektiğini bunun içinde İstanbul Hükümeti’ne cevap verilmesinin kararlaştırıldığını hatırlatmıştır. Hamdullah Suphi Bey de söz hakkı alarak “Verilmesi gereken cevabın yazıldığını ve mecliste okunduğunu” söylemiştir. Tekrar söz hakkı alan Mehmet Akif Bey cevaben yazılan telgraftaki ifadeleri ağır bulduğunu, uzlaşmayı sağlama amacıyla bu ifadelerin yumuşatılması gerektiğini belirtmiş kendi yazdığı telgrafi okumuştur.⁷⁹ Konuşmanın sonunda İstanbul Hükümeti’nin TBMM’ne karşı tutumunu eleştirmiş bu tutuma son verilmesi gerektiğini ilave etmiştir. Konu ile ilgili Mehmet Akif Bey’in yaptığı konuşma oturuma katılan diğer mebuslar tarafından farklı açılıyla

⁷⁸TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:10, 25.Birleşim (25.04.1921), s.85.

⁷⁹TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, D:1, C:1, 147.Birleşim (08.02.1921),s.410.

tartışılmış, konuşmasından bazı alıntılar yapılarak Mustafa Kemal Paşa tarafından da eleştirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Mehmet Akif Bey'in "Sevr Antlaşması'nın genel hükümlerinin değiştirilmesi gerektiği" belirtiyor. Ancak, bu durumun bugün TBMM'nin beyannamesinde dile getirilmesi diplomatik bir hatadır. Çünkü biz Sevr Antlaşması'nı kabul etmediğimizi ilan ettik ve bu kararlılığımızı birbirimize tekrarlıyoruz. Ancak, bundan sonraki ilişkilerimizin kesin ifadesi, baş murahhasımızın sözleriyle başlayacaktır. Bunun zamanı mıdır değil midir? O ayrı, başlı başına bir meseledir. Bugün lehimize bir fırsat ortaya çıktı. Bu fırsattan yararlanmak tüm devlet kuvvetleri için bir hayati görevken, İstanbul'un gerçeklere göz yumarak... diye bir şey yok. Durum öyle değil, efendiler. Şükürler olsun ki durumumuz iyidir ne muhtaç ne de aceleci bir durumdayız. Henüz bize yapılan teklifin samimiyetine emin değiliz. Koşmuyoruz, ama bazı haklarımızı dünyaya ilan etmek için gidiyoruz. Bu anlamda kabul, tabii ki Tefvîk Paşa'nın dediği gibi olmuştur, aman fırsat doğmuştur. Hayır efendiler; böyle değildir. Yani bu gibi ufak tefek şeyler vardır. Bugün İstanbul'un en önemli görevi, TBMM'nin meşruiyetini derhal tanımak ve konferansa delege gönderme hakkının sadece bu Meclis'e ait olduğunu ilan etmektir." Efendiler bu meclis meşrudur ve bunun meşrutiyetini kimseye tasdik ettirmek, lazım değildir." şeklinde konuşmasına devam etmiş, Mehmet Akif Bey'in altıncı, yedinci ve sekizinci sayfalarda yer alan ifadelerini alıntı yaparak eleştirmiştir. Mehmet Akif Bey'in söylemlerine katılmadığını belirterek yazdığı yazının İstanbul Hükümetine gönderilmesi durumunda ise düşüncesini "Korkarım Heyeti Vekile müşkül bir vaziyette kalır." şeklinde açıklamıştır.⁸⁰

TBMM'nin bu görüşmelerinde Mustafa Kemal Paşa'nın ve hükümetin görüşleri tartışma konusu olmasına rağmen o dönem sadece fikir ayrılığı olarak kalmıştır.

Milli Mücadele ateşi yanarken ve İnönü Zaferi'ne birkaç ay kala, dönemin Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekili İsmet İnönü, Maarif Vekili Dr. Rıza Nur'u ziyaret etmiştir. Bu ziyarette İnönü, önemli bir öneride bulunmuş, Fransızların Marsilya Marşı'na benzer bir milli marşın yazılmasını istemiştir. Konu ile ilgili Maarif Vekaleti tarafından bir yarışma açılacağı tebliğ ile okullara duyurulmuş, bir taraftan da basın aracılığıyla da Türk yazar ve şairlerine bildirilmiştir. İlanda gönderilen eserlerin arasından edebi bir heyet tarafından seçim yapılması ve seçilen eserin marş olarak sahibine 500 lira, marşın bestesini yapan kişiye 1000 lira para ödülü verileceği belirtilmiştir. 724 tane parçanın gönderildiği

⁸⁰TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, D:1, C:1, 147.Birleşim (08.02.1921), s.415.

yarışmada sonuç olarak Milli Marş olacak eser seçilememiş bu eserlerin Milli Mücadele'nin ruhunu ifade etmediğine karar verilmiştir.⁸¹

Mehmet Akif Bey'in verilecek para ödülünden dolayı katılmadığı söylentisi yayılmış konu ile ilgili dönemin yeni Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, Hasan Basri antay ile görüşmüş bu konuda Mehmet Akif Bey'in isteğine uyacaklarının iletilmesini istemiştir. Ayrıca Hamdullah Suphi Bey, Mehmet Akif Bey'e bir tezkire hazırlayarak durumu izah etmiştir.⁸² Mehmet Akif Bey verilecek olan para ödülünün alınarak bir hayır kurumuna bağışlanması şartı ile ikna olmuştur.⁸³ Mehmet Akif Bey'in imzasız olarak teslim ettiği şiir öncelikle cephede yer alan askerlere dağıtılmıştır. Milli Mücadele hareketinin ruhuna uygun bulunan bu şiir 12 Mart 1921'de Hamdullah Suphi Bey, TBMM kürsüsünde İştiklal Marşı'nı okumuş, Milletvekillerinin büyük çoğunluğu tarafından beğenilen şiir, Türk Milletinin milli marşı olarak kabul edilmiştir.⁸⁴

İştiklal Marşı, ilk olarak 17 şubat 1920'de Sebilürreşad 'da daha sonra 21 şubat'ta Kastamonu'da yayınlanan Açıksöz gazetesinde yer almıştır. 14 Mart 1921'de TBMM tarafından kabul edilen İştiklal Marşı, Ankara Hükümeti'nin resmi yayın organı Hakimiyet-i Milliye'nin 132. sayısında yayımlanarak milli marş olarak yürürlüğe girmiştir. Marşın kabulünden sonra kanunen yarışmayı kazanana verilecek olan para dl Mehmet Akif Bey'e getirilmiş, Mehmet Akif Bey tarafından Dar'l Mesai'ye bağışlanmıştır. Mehmet Akif Bey "İştiklal Marşı" için "o artık benim değil milletimdir, benim milletime karşı en kıymetli hediyem budur" demiş ve Safahad adlı eserine dahil etmemiştir.⁸⁵

Kütahya-Eskişehir mağlubiyeti (10-24 Temmuz 1921) neticesinde Anadolu'da büyük bir hayal kırıklığı yaşanmış, 23-30 Temmuz 1921 tarihleri arasında TBMM'nin gizli oturumlarında, Yunan Taarruzu'nun ardından askeri durum ve Meclis'in Kayseri'ye taşınması gündeme gelmiştir.⁸⁶ Meclis'in Kayseri'ye taşınması hakkında yaşanılan tartışmalarda Mehmet Akif Bey meclisin taşınmasına karşı çıkan tarafta yer almıştır.

Ailesini Ali şükrü Bey ile Kayseri'ye gönderen Mehmet Akif Bey, Eşref Edip Bey'e "Kayseri'ye git Sebilürreşad'ı orada çıkar. Arkamızdaki Müslümanların yeise ve

⁸¹ M.Ertuğrul Düzdağ, *a.g.e.*, s.112-113.

⁸² Hasan Basri antay, *a.g.e.*, s.62.

⁸³ Abdullah Uçman, *a.g.m.*, s.23.

⁸⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D:1, C:9, 6.Birleşim (12.03.1921), s.90.

⁸⁵ Abdullah Uçman, *a.g.m.*, s.24.

⁸⁶ *TBMM Gizli Zabıt Ceridesi*, D:1, C:2, 54.Birleşim (23.07.1921), s.98-114.

ümitsizliğe kapılmamaları gerekir. Sakarya inşallah düşmana mezar olacak.” demiştir.⁸⁷ 23 Ağustos 1921’de Yunanlıların taarruzu başlamış Mehmet Akif Bey ise ümitsizliğe düşülmemesine yönelik konuşmalar yapmıştır. Hasan Basri Bey dönemle ilgili olarak Mehmet Akif Bey için Akifname’de “İstiklal Muharebelerinin devam ettiği sırada Akif’i görmeliydiniz. Akif, düşman Ankara’ya yaklaşırken bile arslanlar gibi kükrüyordu. Manevi gücü sarsılmadan, etrafındakilere hep ümit, hep iman, hep cesaret aşıladı.” şeklinde söz etmiştir.⁸⁸

Sakarya Zaferi Mehmet Akif Bey’i haklı çıkarmış Kayseri’ye göç eden mebus aileleri, memurlar ve bazı kurum ve kuruluşlar Ankara’ya dönmüş Sebilürreşad’da Ankara’da yayınlanmaya devam etmiştir.

24 Temmuz 1922 tarihli TBMM oturumunda Milli Mücadele ordusuna manevi destek verilmesi amacıyla cepheye mebuslardan oluşan bir heyetin seçilip gönderilmesine karar verilmiştir. 29 Temmuz 1922 tarihli oturumda Ali Fuat Paşa’nın başkanlığında Abdulgaffar Hoca (Karesi Milletvekili), Mehmet Akif Bey, Atıf Bey (Kayseri Milletvekili)’den oluşan heyetin Kurban Bayramı’nı tebrik etmesi için Batı Cephesi’ne gönderilmesi görüşülmüştür.⁸⁹

Mehmet Akif Bey Batı Cephesi’ne yapılan bu ziyarette askerler ile cesaretlendirici konuşmalar yapmıştır.⁹⁰ 26 Ağustos 1922’de Büyük Taarruz’un başlaması neticesinde 31 Ağustos’ta yayınlanan Sebilürreşad’da zafer ile ilgili “Allahüekber” başlıklı bir yazı yer almıştır. 7 Eylül 1922 tarihli dergide, zafer ile ilgili ikinci bir yazı yayınlanmıştır. Bu yazının başlığı “İslam’ın Büyük Zaferi” olarak kaleme alınmıştır. Bu yazıda da “Türk ordusunun sahip olduğu iman gücü ve azim ile Yunan ordusunun mağlup edildiğinden söz edilmiştir. Ayrıca yazıda İstiklal Marşı’ndan dizelere yer verilmiştir.⁹¹ 21 Eylül 1922 Sebilürreşad da ise Mustafa Kemal Paşa’nın “Büyük ve Asil Türk Milleti” diye başlayan ve büyük zaferi anlattığı “Beyannamesi” yayımlanmıştır.

Milli Mücadele döneminin kazanılarak sona ermesinin ardından TBMM yeniden bir seçim yapma kararı almış fakat muhalif grupta yer alan diğer mebuslar gibi Mehmet

⁸⁷ Eşref Edip, *a.g.e.*, s.163.

⁸⁸ Hasan Basri Çantay, *a.g.e.*, s.23-25.

⁸⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D:1, C:22, 82.Birleşim (29.07.1922), s.64.

⁹⁰ Yaşar Semiz ve Osman Akandere, *a.g.m.*, s.946.

⁹¹ Uğur Üçüncü, “Türk Basınına Göre Büyük Taarruzda Din Olgusu”, *Türkiyat Mecmuası*, C.XXI/Güz, 2011, s.350.

Akif Bey’de aday gösterilmemiştir. Mehmet Akif Bey 1923’te Mısır’a gitmiş, iki yıl boyunca kışları Mısır’da ikamet etmiş, yazları ise Türkiye’ye dönmüştür. 1925’ten sonra ise tamamen Mısır’a yerleşmiştir.

Mehmet Akif Ersoy, 1936’da İstanbul’a döndükten sonra Sağlık yurduna yatırılmış önce kanser daha sonra siroz teşhisi konmuştur.⁹² Dr. Fuad Şemsi Bey’in tavsiyesi ile yattığı hastaneden çıkarılmış Mısır Apartmanı’na yerleştirilmiştir. Ömrünün son zamanlarını ise Prens Halim Bey’in Alemdağ’ındaki Baltacı Çiftliğinde geçirmiş 26 Aralık 1936’da vefat etmiştir.⁹³ Mehmet Akif, yaşadığı dönem birbirinden değerli edebi eserler kaleme almış “İstiklal Şairi” olarak anılmıştır. En önemli eserlerinden biri *Safahat* olmuştur. *Safahat* yedi kitaptan oluşan her kitabının birden fazla baskısı yapılmış olan Mehmet Akif Bey’in hatıralarına, fikirlerine, şiirlerine ve konuşmalarına yer verdiği başlıca eseri olmuştur. *Safahat* dışında yazdığı şiirler, vaazlar, sohbetler, makaleler, tercümeler ve mektuplar bazı gazete ve mecmualarda yer almıştır. Ayrıca yayımlanmamış pek çok manzumesinden de bahsedilmiştir.

I. TBMM’de yer alan Edebiyatçı vekillerimizden biri olan Mehmet Akif Bey aktif bir siyaset ve ideoloji adamı olmamıştır. İslam İdeolojisinin temsilcilerinden biri olan Mehmet Akif Bey İslam kültürüyle yetişmiş İslam İdeolojisinden hiçbir zaman taviz vermemiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasetini tasvip etmemiş fakat buna rağmen hiçbir zaman devletin aleyhine sert, açık ve yıpratıcı bir politika sergilememiş kendisine verilen milli görevleri kabul etmiştir.

Eserleri:

Mehmet Akif Bey, yedi kitaptan oluşan “*Safahat*” eserini tamamlayarak basmıştır. Bu eser, Türkiye’de en çok basılan ve okunan kitaplar arasında yer almaktadır. Akif, bu eserinde sanat kaygısı gütmek yerine, şiirlerini düşüncelerini aktarmak için bir araç olarak kullanmıştır. İlk kitap 1911 yılında “*Safahat*” adıyla yayımlanmıştır. Daha sonraki kitaplar ise “2. Kitap” ve “3. Kitap” gibi adlarla yayımlanmış ve kendilerine ait alt başlıklar da almıştır.

Safahat’ın ilk kitabı, 44 şiirden oluşan ve tarihi, sosyal ve mistik temalar içeren bir eserdir. Bu kitapta Mehmet Akif Ersoy, Sultan II. Abdülhamid’in istibdat rejimine karşı

⁹² Zeki Sarıhan, *Mehmet Akif*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996, s.215-216.

⁹³ Fevziye Abdullah Tansel, *a.g.e.*, s.144-145.

eleştirilerini dile getirmiştir. Eserde yer alan şiirleri, Mehmet Akif Bey toplumun dertlerini ve acılarını gözlemlemesi sonucu yüreğinden kopan bir isyanla kaleme almıştır.

Safahat'ın 2. Kitabı “Süleymaniye Kürsüsünde” adını taşımaktadır ve 1912 yılında yayınlanmıştır. Tek bir şiirden oluşan bu eser, iki kişinin diyalogu ile başlar ve şairin dostu Abdürreşid İbrahim'in ağzından yazılmış bir bölümle devam etmiştir. Eser, İslam Birliği idealinin temellerinin atıldığı bir metindir. Mehmet Akif Ersoy, bu şiirde kurtuluş için izlenmesi gereken yolları ve arzuladığı milletin nasıl olması gerektiğini anlatmıştır.

Safahat'ın 3. Kitabı “Hakkın Sesleri” adını taşımaktadır ve 10 şiirden oluşmuştur. Bu şiirler, henüz sona ermiş olan Balkan Savaşları'nın acılarıyla yazılmıştır. Mehmet Akif Ersoy, bu şiirlerde kendi yaşadığı dönemi ve güncel olayları ayetler ve hadisler ışığında yorumlamıştır.

Safahat'ın 4. Kitabı “Fatih Kürsüsünde” adını taşımış ve 1914 yılında yayınlanmıştır. Bu kitap, “İki Arkadaş Fatih Yolunda” ve “Vaaz Kürsüsünde” başlıklı iki bölümden oluşmaktadır. Eserde Mehmet Akif Ersoy, tembellik, geri kalmışlık ve Batı taklitçiliği gibi toplumsal sorunları eleştirmiştir.

Safahat'ın 5. Kitabı “Hatıralar” adını taşımış ve 10 şiirden oluşmuştur. Bu şiirler, Balkan ve I. Dünya Savaşı'nın acılı anılarını ve Mehmet Akif Ersoy'un savaş sırasında yaptığı seyahatlerdeki gözlemlerini konu almıştır. Eserde şair, toplumsal felaketler karşısında Allah'a olan teslimiyetini ve tevekkülünü dile getirmiştir.

Safahat'ın 6. Kitabı “Asım” adını taşımaktadır ve tek bir manzum hikâyeden oluşmuştur. Bu eser, Hocaade Köse İmam ve oğlu Emin adındaki karakterler arasındaki diyaloglar şeklinde ilerlemiştir. Eserde, o dönemdeki toplumsal sorunlar ve bozukluklar ele alınmıştır. Asım karakteri ise aydın ve vatansever Türk gençliğinin simgesi olarak karşımıza çıkmış, bu nesil, Çanakkale Savaşı'na koşarak zafere ulaşan ve Türk milletinin namusunu koruyan nesil olarak tasvir edilmiştir. Eserin sonunda ise Türk edebiyatının en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen “Çanakkale Şehitleri” adlı şiir yer almıştır. Bu şiir, sadece 6.Kitabın değil, belki de tüm Türk milletinin duygularını ve Çanakkale Zaferi'nin ruhunu yansıtan bir eser olmuştur. Mehmet Akif Ersoy, bu şiirde şehitlerin fedakarlıklarını, kahramanlıklarını ve vatan sevgilerini ölümsüzleştirmiştir.

Safahat'ın son kitabı olan “Gölgeler”, Mehmet Akif Ersoy'un sürgün yıllarında yazdığı 45 şiirden oluşmuştur. Bu eserlerde şair, toplumcu kimliğinden sıyrılarak bireysel

duygularına ve tasavvufi bakış açısına odaklanmıştır. “*Bülbül*” ve “*Leyla*” gibi şiirleri ile edebiyat tarihinde önemli bir yere sahip olan Mehmet Akif Bey, bu eserle sanatının zirvesine ulaşmıştır.⁹⁴

Mehmet Akif Ersoy’un “*Tefsirleri*”, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından titizlikle incelenmiş ve neşredilmiştir. Bu tefsirler, daha sonra farklı yayınevleri tarafından da basılmıştır. Toplamda 57 tefsirden oluşan bu yazılar, ilk defa Akif’in damadı Ömer Rıza Doğrul tarafından kitaplaştırılmıştır.

Sırat-ı Müstakim ve *Sebilürreşad* mecmualarında yayınlanan Mehmet Akif Ersoy’un vaazları, sadece dini öğütler vermekle kalmamış, aynı zamanda savaş döneminde halkın ve askerlerin heyecanını artırmak için de özel olarak basılıp dağıtılmıştır. Bu vaazlar, vatan sevgisi ve kahramanlık ruhu aşılama için önemli bir rol oynamıştır.⁹⁵

4.2. Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey(Tanrıöver)

Hamdullah Suphi Bey, 1885 yılında Maarif Nazırı Abdullatif Suphi Paşa ile Ülfet Havva Hanım’ın çocukları olarak İstanbul Aksaray’da bulunan Suphi Paşa Konağı’nda doğmuştur. Dedesi ilk Maarif Nazırı Abdullatif Sami Paşa, amcası ise ünlü edebiyatçı Samipaşazade Sezai Bey’dir. Hamdullah Suphi’nin annesi Ülfet Havva Hanım aslen Çerkez’dir ve Kafkasya’dan esir olarak İstanbul’a getirilmiştir.⁹⁶

Hamdullah Suphi Bey ilköğrenimini Kısıklı, Altunizade ve Numune-i Terakki mekteplerinde tamamlamıştır.1904 yılında Galatasaray Mekteb-i Sultanisinden mezun olmuştur. 1905 yılında Reji İdaresinde görev almış, 1907 yılında ise Defter-i Hakani Yazı işleri kalemine geçmiştir. Daha sonra ise sırasıyla Tercüme Kalemi, Defter-i Hakani Nezaret-i Mektubi Kalemi mülazımlığı ile Şehremaneti Tercüme Odası’nda görev almıştır. 1908 yılında ise Ayasofya Rüştîyesi’nde Fransızca ve Medeni Bilgiler dersleri vermiştir. 1910 yılında Darülmuallimin ’de öğretmenlik yapmaya devam ederken Darülfünun’un

⁹⁴ Mehmet Akif Ersoy, *İstiklal Marşı’nın 100.Yılında Mehmet Akif Ersoy’un Şiir Külliyyatı Safahat*, Hazırlayan: Necmettin Turinay, TBMM Basımevi, Ankara 2021, s.91-789.

⁹⁵ Adnan Yılmaz, *Milletin Sesi Mehmet Akif Ersoy*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2020, s.10-13.

⁹⁶ Abdullah Uçman, “Hamdullah Suphi Tanrıöver”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tanrio-ver-hamdullah-suphi> , [Erişim Tarihi: 11.05.2023].

Edebiyat Fakültesi'nde Türk Edebiyatı, eğitim bilimleri ve Türk-İslam güzel sanatları dersleri vermiştir.⁹⁷

Hamdullah Suphi Bey 1915 yılında Türk Ocakları'nda tanıştığı Ayşe Saide Hanım ile 1917 yılında evlenmiş 1918 yılında iki aylık balayı izni ile Almanya'ya gitmişler I. Dünya Savaşı sebebiyle yolların kapalı olmasından dolayı 11 ay Almanya'da kalmak zorunda kalmıştır.⁹⁸

25 Mart 1912'de kurulan Türk Ocakları'nın örgütlenmesinde önemli rol oynamış, kendisi 1912 yılında Türk Ocağı üyesi olmuş, Türk Ocakları'nın I. Kurultayında başkan olarak seçilmiştir. Hamdullah Suphi Bey'in ocağa üye olması ocakta bulunan gençleri ve ocağın ileri gelenlerini sevindirmiş bu durum ocakta oldukça olumlu karşılanmıştır. Hamdullah Suphi Bey'in 1912'de Türk Ocağı başkanlığına seçilmesi ile ocaktaki faaliyetler hız kazanmış, üye sayısının artması ile İstanbul dışında da şubeler açılmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin yaşanmasında Hamdullah Suphi Bey'in sempatik ve nazik tavırları, coşkulu ve samimi konuşmaları etkili olmuştur. Türkçülük hareketinin öncü kuruluşlarından olan Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Bilgi Derneği'nin faaliyetlerine katılmıştır.

İstanbul'un işgal edilmesi ile birlikte Türk Ocakları binası işgal kuvvetleri tarafından basılmış, Türk aydınlarının bazıları Malta'ya sürülmüş, ocağın faaliyetleri kesilmiştir. Milli Mücadele'nin kazanılması ile Ankara'da Türk Ocakları yeniden faaliyete geçmiş, Hamdullah Suphi Bey İstanbul'da yeniden bir Türk Ocağını açmak ile görevlendirilmiştir.

Hamdullah Suphi Bey siyasi faaliyetlerinin yanı sıra 1912-1931 yılları arasında Türk Ocakları başkanlığı görevine devam etmiş, ocaklarda edebiyat ve şiir geceleri, müzik ve sohbet geceleri, konserler ve hafta sonu piknik faaliyetleri düzenlemiştir. Soyadının kullanılması ilk defa Türk Ocaklarında gerçekleşmiş, Hamdullah Suphi Bey'in buradaki soyadı "Özkul" olmuştur. Türk Ocaklarının bir üyesi olan İsmet Paşa'ya ise "İnan" soyadı

⁹⁷ Nedim Sarıgözel, Birinci ve İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Antalya Milletvekilleri(Biyografi ve Faaliyetleri), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009, s.41.

⁹⁸ Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Menteş Kitabevi, İstanbul 1968, s.42.

verilmiştir.⁹⁹Soyadı Kanunu'nun çıkması ile Hamdullah Suphi Bey'e Mustafa Kemal Atatürk tarafından "Tanrıöver" soyadı verilmiştir.

Türk Ocakları milliyetçi, halkçı, inkılapçı ve batıcı düşüncelerin konuşulduğu yerler olmuştur. Hamdullah Suphi Bey'in Türk Ocaklarına yaptığı en önemli hizmetlerden biri, Türk Ocağı binasını yaptırması olmuştur. Yapılan bina, Türk Ocağı üyelerinin ve halkın yardımları ve çabalarıyla yapılmıştır.¹⁰⁰ Yine onun döneminde Türk Ocaklarında "Gençlik Teşkilatı" kurulmuştur. Hamdullah Suphi Başkanlığı'ndaki Türk Ocakları Türk gençlerine milli duyguları aşılamış, aynı zamanda kültür ve sanat kültür ve sanat alanlarında çok önemli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Türk Ocaklarının 1931 yılına kadar 270'ten fazla şubesi olmuş 32000 civarı üyesi var olmuştur.¹⁰¹

Mustafa Kemal Atatürk, Türk Ocaklarının kapatılarak yerine Halk evleri açılması hususunda 25 Mart 1931 tarihli "*Hakimiyet-i Milliye*" gazetesine "...Bütün Milliyetçi Kuvvetlerin Bir Yerde Toplanması Lazımdır..."başlıklı bir demeç vermiştir.¹⁰²Türk Ocaklarının kapatılması haberi ile birlikte Hamdullah Suphi Bey'in Kahire'ye elçi olarak atanması 11 Nisan 1931 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanarak, haber "Türk Ocakları Halk Fırkasına İltihak Etti" başlığı ile sunulmuştur.¹⁰³

Hamdullah Suphi Bey, Türk Ocaklarına derin duygular ile bağlanmış, ocakları kendi ailesi, vatanı, milleti ve evi gibi görmüştür.¹⁰⁴ Türk Ocaklarının kapatılarak yerini Halk Evlerine bırakacağı zamana kadar ocakların ilerici, medeni ve milliyetçi bir anlayışla çalışarak ülke genelinde yayılmasını ve tanınmasını sağlamıştır. 10 Mayıs 1931'de toplanan kurultayın Türk Ocaklarının kapatılmasına karar vermesi onu derinden etkilemiştir. TBMM'nin III. Döneminde de İstanbul Milletvekili olarak görevine devam etmiş fakat 1931'de yapılan IV. Dönem seçimlerine katılmamıştır.

Hamdullah Suphi Bey, 1949'da Türk Ocaklarının yeniden açılmasına dair faaliyetler gerçekleştirmiştir. Türk Ocakları 17 Mart 1949'da Hamdullah Suphi Bey'in Horhor'daki Konağında yeniden faaliyete geçmiştir. Hamdullah Suphi Bey Türk Ocaklarının başkanlığına seçilmiş, kurucuları arasında yer almış, 17 Mayıs 1961'e kadar

⁹⁹ Nedim Sarıgözel, *a.g.t.*, s.47.

¹⁰⁰ Murat Demir, *Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Eğitim ve Kültür Anlayışı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2010, s.145.

¹⁰¹ Dr.Hikmet Ertez, "Tanrıöver'in Ardından", *Türk Yurdu Dergisi*, Şubat 1967, C.VI/2, s.39.

¹⁰² *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Mart 1931.

¹⁰³ *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1931.

¹⁰⁴ Murat Demir, *a.g.t.*, s.144-145.

başkanlık görevini yürütmüştür. Daha sonra ise 21 Haziran 1961-10 Haziran 1966 yılları arasında başkanlık görevini tekrar üstlenmiştir.¹⁰⁵

Hamdullah Suphi Bey 16 Mart 1919'da İstanbul'un işgal edilmesiyle Anadolu'ya giderek Milli Mücadele'ye katılmak için harekete geçmiş bu sırada da İngiliz işgal kuvvetleri peşine düşmüştür.

Milli Mücadeleye inanmış diğer aydınlar gibi Hamdullah Suphi Bey Ankara'ya ulaşmış Mustafa Kemal Paşa ve diğer vatanseverler tarafından sevinçle karşılanmıştır. Hamdullah Suphi Bey'in Ankara'ya ulaşmasından kısa bir süre sonra TBMM açılmıştır.²³ Nisan 1920'de TBMM açılmış, Hamdullah Suphi Bey Antalya Milletvekili olarak meclise katılmıştır. Birinci TBMM'de oldukça aktif rol almış 51 defa söz almış, 1 kanun teklifinde bulunmuştur.

Ankara Hükümeti kurulana kadar yürütme görevi için Muvakkat İcra Heyeti seçilmiş, heyete seçilen yedi kişiden biri de Hamdullah Suphi Bey olmuştur. 7 Mayıs 1920 tarihine kadar heyetteki görevi devam etmiştir. 1 Mayıs 1920 tarihli TBMM oturumunda İcra Vekillerinin meclis oylaması ile seçilmesi hakkındaki kanun tartışılmış, konu ile ilgili Hamdullah Suphi Bey 'de teklifte bulunmuştur. "Onun ile çalışacak kişileri kendimiz seçmek istesek, ne olur? Reisin kendisi talep etmese bile, mizaçları ve fikirleri uyumlu olduğu için bu hakkı ona vermeliyiz. Biz yine beğendiğimiz adamları koyarsak bir cebir teklif etmiş oluruz...Bendeniz bu nokta-i nazarla bu maddeden tadil edilmesini ve icra vekillerini Reisin intihap etmesine salahiyet verilmesini teklif ediyorum." diyerek teklifini sunmuştur.¹⁰⁶Sonuç olarak Hamdullah Suphi Bey'in bu teklifine karşı çıkanlar olmuş, bu konuda taktir verilmiş ve taktiri kabul edilmemiştir.

Hamdullah Suphi Bey, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü ile görevlendirilmiş, bu görevi 19 Ağustos 1920'ye kadar devam etmiştir.¹⁰⁷

Hamdullah Suphi Bey TBMM'de 24 Nisan 1920 tarihli oturumda söz almış, Milli Mücadele'nin önemini açıkça halka anlatılması gerektiğini dile getirmiştir. Konu ile ilgili Mustafa Kemal Paşa tarafından okunan nutkun çoğaltılarak memlekete ilan edilmesini teklif etmiştir.

¹⁰⁵Necmeddin Sefercioğlu, *Türk Ocağı'na Hizmet Edenler Ocakta Kim Kimdi*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2004, s.3.

¹⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1,C:1, 8.Birleşim (01.05.1920), s.170.

¹⁰⁷ Servet İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, İstanbul 1943, s.218-220.

Aynı tarihli oturumda Sevr Antlaşması sonrası vatanın içinde olduğu durumdan söz etmiş konuşmasını “Anadolu'nun son kalesi olan bu toprakları korumak ve kurtarmak, bizim en kutsal görevimizdir. Bu görevi yerine getirmek için, vatandaşlarımızı bu mücadelenin önemine ikna etmeliyiz. Eğer bunda başarılı olursak, İngiltere'nin İslam'ı kullanarak Müslümanlar arasında ayrılık çıkarma planını boşa çıkarmış olacağız. Bu durumda, bizi görmezden gelemeyip bizimle anlaşmak zorunda kalacaklardır ve vatanımız güvende olacaktır.”¹⁰⁸ diyerek bitirmiştir.

TBMM'nin 3 Mayıs 1920 tarihli oturumunda Hamdullah Suphi Bey “Sayın Meclis Üyeleri, her gün dahili durumla ilgili önemli haberler alıyoruz ve bunları sizlere bildiriyoruz. Ancak harici durumla ilgili de önemli haberler geliyor ve bunları sizlerle paylaşmayı unutuyoruz. Bu nedenle, harici durumla ilgili haberleri de Meclis gündemine getirmeyi teklif ediyorum.” sözleriyle teklif önerisinde bulunmuş, dahili durumla ilgili haberlere ek olarak, harici durumla ilgili önemli haberlerin de Meclise sunulmasını teklif etmiştir. Milletvekillerinin umumi durum hakkında daha iyi fikir sahibi olması için harici haberlerin de sunulması gerekli olduğunu dile getirmiştir. Böylece milletvekilleri ve millet genel olarak durumdan daha iyi haberdar olacak ve neler olup bittiğini daha net anlayabilecek. Hamdullah Suphi Bey'in harici haberlerin meclise tebliğ edilmesine yönelik bu teklifi meclis tarafından onaylanmıştır.¹⁰⁹

Hamdullah Suphi Bey, Milli Mücadele hareketinin propaganda yapılarak Anadolu'da desteği arttırmanın önemini vurgulamıştır. Aynı şekilde Milli Mücadele ile ilgili gerekli propagandaların yurtdışında da yapılarak verilen desteğin artması ve Milli Mücadele'deki haklılığımıza dair kamuoyu oluşturma gerekliliğine inanmıştır. TBMM'nde istihbarat ve propagandanın öneminden bahsetmiş, kısa süre görevde olduğu Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nde önemli faaliyetlerde bulunmuştur.

Hamdullah Suphi Bey TBMM'nin 13 Mayıs 1920 tarihli oturumunda söz hakkı almış Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Hıyanet-i Vataniyye Kanununa göre yargılanması teklifi hakkında konuşmuştur. Konu ile ilgili “İstanbul'da bulunan ve Anadolu'daki kahramanlık mücadelesini kavrayamayan “beş on İngiliz uşağının” Anadolu'daki evlatları birbirine düşürmek için çalıştığını dile getirmiş, bu kişilerin Ferid Paşa ve İngiliz esaretini memlekete sokmak isteyen diğer yordakçılar olduğunu ima etmiştir. Ferid Paşa gibi diğer

¹⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:1 , 2.Birleşim (24.04.1920), s.33-35.

¹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:1, 10.Birleşim (03.05.1920), s.196.

hainleri de yakalamanın mümkün olmadığını bildiğini, fakat TBMM'nin bu konuda bir karar vererek hainleri kınayabileceğini ve bu kararı İstanbul'a da tebliğ edebileceğini söylemiştir. Bu sayede, Anadolu'daki kahramanlık mücadelesine olan desteğin ve milli birliğin öneminin vurgulanacağını savunmuştur.¹¹⁰

Bir taraftan işgal kuvvetleri ile mücadele ederken bir taraftan da vatan içindeki hainlerle uğraşan Anadolu insanının yaşadığı duruma değinmiş, bu hainlerin hem yakalanmasının hem de cezalandırılmasının zorunluluğundan bahsetmiştir.

Teklif mecliste oy birliği sağlayarak onaylanmış, Damat Ferit Paşa hakkında giyaben yargılanma kararı alınmış, Sevr Antlaşmasını imzaladıkları ve vatanın düşman işgaline neden oldukları gerekçesi ile Ceza Kanunu ve Hıyanet-i Vataniye Kanununa göre giyaben idamına karar verilmiştir. 15 Haziran 1920'de hakkında verilen idam kararı İstanbul Hükümeti tarafından onaylanmıştır.

22 Haziran 1920'de Yunan işgal kuvvetlerinin taarruza geçerek Anadolu'ya ilerleyişi Türk milletine endişe vermiş, Bursa'da da paniğe yol açmıştır. Mustafa Kemal Paşa Yunan işgal kuvvetlerinin bu ilerleyişi üzerine Bursa'nın boşaltılması gerektiğini düşünmüştür. Bursa'daki birliklerin geri çekilmesi için 7 Temmuz'da Bekir Sami Bey'e emir vermiştir. Bursa'nın 8 Temmuz'da işgal edilmesi TBMM'de büyük tepkiye neden olmuş Ankara Hükümeti ağır eleştirilere maruz kalmıştır. TBMM 14 Ağustos 1920 tarihli oturumda Bekir Sami Bey'in birlikleri toplayarak mücadele etmeden çekilmesinden dolayı yargılanması istenmiş ve konu görüşülmüştür. Hamdullah Suphi Bey bu başarısızlığın yargılanması gerektiği fikrini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa ise olayın incelendiğinde suçlanacak bir durum olmadığını belirtmiş ve Bekir Sami Bey'i suçlayanların onu ne ile itham ettiğini sormuş, bunlara bizzat şahsı tarafından cevap verileceğini söylemiştir.¹¹¹ Hamdullah Suphi Bey "Bursa'dan gelen mebuslar tarafından iletilen tüm bilgilerin teyit edildiğini: Düşman bölgeye yaklaşmadan önce şehrin tahliye edildiğini" söylemiş. Mustafa Kemal Paşa ise yanıtlıklarını söylemiş ve kısa bir iki cümlelik münakaşanın ardından Mustafa Kemal Paşa; "Efendiler, Bekir Sami Bey Bursa'yı terk etmemiştir. Ben, Bursa işgal edilmeden önce kendi imzamlı emir verdim. Askeri hareketin gerektirdiği doğru hamle Bursa'yı terk etmektir." Şeklinde konuşmuştur. Konu ile ilgili tartışmalar yaşandıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa "Milli Mücadele hareketinin başarılı

¹¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:1, 15.Birleşim (13.05.1920), s.283-284.

¹¹¹ Nedim Sarıgözel, a.g.t., s.59.

olması için Bursa ile ilgili kararın alınmasının gerekliliğini” izah etmiştir. Sonuç olarak yapılan oylama ile Bekir Sami Bey’in yargılanmasına ihtiyaç duyulmamıştır.¹¹²

TBMM’nin kabul ettiği kanunlardan biri de 11 Eylül 1920 tarihli Firariler Kanunu olmuştur. Ankara Hükümeti’nin sorunlarından biri olan asker kaçakları ile ilgili kanunun mecliste görüşülmesi çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Bu kanun düzenli ordunun oluşturulmasına yönelik olmuş, asker kaçaklarının ailelerinin de cezalandırılmasına karar verilmiştir. Kanunun görüşüldüğü 8 Eylül 1920 tarihli oturumda Hamdullah Suphi Bey söz hakkı almış ve kanunu çok ağır bulduğunu beyan etmiştir. Suçlunun ailesini cezalandırılmasını yanlış bulmuş bu durumun halk ile karşı karşıya getirebileceğinden bahsetmiş, Anadolu’nun eşkıyalar ile dolacağını söylemiştir. Bunun yerine daha yapıcı önlemler alınması gerektiğini açıklamaya çalışmıştır.¹¹³

Hamdullah Suphi Bey TBMM’nin I. Dönemi Maarif Vekili olarak görevlendirilmiştir. Ankara Hükümeti’nin resmi yayın organı olan *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde Milli Mücadele’yi destekleyen yazılar yazmıştır. Maarif Vekilliği görevi ise 12 Kasım 1921’e kadar devam etmiş, eğitimde birliği savunmuştur. Mehmet Akif Bey’in yazdığı İstiklal Marşı’nı TBMM kürsüsünden okumuş, milli marşımız olarak seçilmesi için özel bir çaba sarf etmiştir. 12 Mart 1921 tarihli TBMM toplantısında Hamdullah Suphi Bey söz almış; “...Dikkatinizi çekmek isterim, daha önce de belirttiğim gibi, şairler arasında para meselesinden kaçınanlardan biri olan Mehmed Akif Bey, yıllardır en yüksek ve en ilahi bir belagatle yazmaktadır. Yeniden yazmaktan çekinmesinin sebebi, bazılarının aklına para gelebileceği endişesidir ve bu nedenle yazmamıştır.” şeklinde konuşmuştur.¹¹⁴

TBMM’de 05 Mart 1921 tarihli gizli bir oturum yapılmış Londra Konferansına Ankara Hükümeti’nden bir heyetin gidip gitmemesine yönelik görüşme gerçekleşmiştir. Mecliste tartışmalar yaşanmış , verilen tavrilerden sonra oylama yapılmış ve bir heyetin gönderilmesine karar verilmiştir. Ayrıca İstanbul Hükümetine beyanname yazılması kararlaştırılmıştır. Hamdullah Suphi Bey tarafından yazılan bu beyanname yine Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine kendisi okumuştur.¹¹⁵

Maarif Vekili olduğu dönemde vekaletle “Hars Müdüriyeti” (Kültür Dairesi) kurdurmuştur. Müdüriyet; kütüphaneler, müzeler ve güzel sanatlar olmak üzere üç şubeye

¹¹² TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:3, 48.Birleşim (14.08.1920), s.224-233.

¹¹³ Nedim Sarıgözel, *a.g.t.*, s.65-66.

¹¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:6, 6.Birleşim (12.03.1920), s.86.

¹¹⁵ TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, D:1, C:8, 145.Birleşim (05.03.1921) s.402-403.

ayrılmıştır. Vekalet binasının altında açılan “Ali Dershanesi’nde” Hamdullah Suphi Bey sanat tarihi dersleri vermiştir.¹¹⁶ 15 Temmuz 1921’de Ankara’da yaklaşık iki yüz elli öğretmenin katıldığı ilk Maarif Kongresi’ni toplamıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin milli eğitim ilkeleri bu kongrede kararlaştırılmış, azınlık okullarının kapatılması, Fransızcanın müfredat programına eklenmesi gibi kararlar alınmıştır. Maarif Kongresin de ilk ve orta öğretimin içerikleri ve öğrenim süreleri tartışılmıştır. Hamdullah Suphi Bey’in diyebileceğimiz bu kongrede Maarif Vekilliği ile ilgili tasarılarını kabul ettirmiştir.

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin yaşandığı ve Yunan işgal kuvvetlerinin Ankara’ya doğru saldırıya geçtiği sırada gerçekleşen Maarif Kongresi Ankara’da milli eğitim seferberliği de başlatmıştır. Milli eğitim ve öğretime verilen değer gösterilmiş böylece hem içi hem de dış kamuoyuna Türk ordusuna olan güvenimiz gösterilmiştir. Türk Maarif Kongresinin Türk eğitim tarihi açısından önemi büyük olmuş, Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin milli eğitim politikalarının temelleri atılmıştır.¹¹⁷

II.İnönü Zaferinden sonra Mustafa Kemal Paşa’nın isteğiyle İsmet Paşa’ya gönderilen telgrafı kaleme almıştır.

Başkumandanlık ünvanı verilmesine yönelik kanun TBMM’nde görüşülmeye başlanmış, konu tartışmalara neden olmuştur. 5 Ağustos 1921’de yapılan kapalı oturumda Başkumandanlık Kanunu görüşülmüş, Mustafa Kemal Paşa’ya başkumandanlık ünvanı verilmiştir. Kendisine ordunun başına geçmesi için yapılan teklif sonrası Paşa, görevi kabul etmiş, milletvekillerine teşekkür ederek konuşma yapmıştır. Konuyu ve kararı eleştiren milletvekillerine karşı Hamdullah Suphi Bey söz alarak “...Mustafa Kemal Paşa'nın şahsı, elimizdeki en büyük güçtür. Efendim, elimizdeki güçlerden biri de Mustafa Kemal Paşa'dır. ...” konuşmasına “ Memleketi, milleti, zafere isal etmek için elimizde bulunan en kıymetli kudreti bir terazinin bir gözüne koymalıyız. Arkadaşlar benim fikrim budur ve bunu teklif ediyorum.” diye devam etmiştir.¹¹⁸

Hamdullah Suphi Bey TBMM’nin II. döneminde İstanbul Milletvekili seçilmiş ve ikinci kez Maarif Vekili olarak görev almıştır. 28 Eylül 1925’te Etnografya Müzesi’nin temelini atmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nde müzeciliğin gelişmesi için çaba sarf etmiştir.

¹¹⁶Enver Behnan Şapolyo, “Millî Mücadele’de Hamdullah Suphi”, *Türk Kültürü Dergisi*, S.45, Temmuz 1966, s.801.

¹¹⁷ Erol Kapluhan, “1921 Maarif Kongresi’nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S:8, Cilt: IV, Şubat 2014, s.132-133.

¹¹⁸ *TBMM Gizli Zabıt Ceridesi*, D:1, C:2, 62.Birleşim (05.08.1921), s.175.

Hamdullah Suphi Bey'e göre milli eğitimin amacı, Batılaşma ve iktisadi kalkınmaya hedef edinen gençler yetiştirmek olmuştur. Eğitimin milli bir mesele olduğunu belirten Hamdullah Suphi Bey, Türk milli eğitim modelini batı eğitim modeline uyarlamayı düşündüğünü konuşmalarında ifade etmiştir. Hamdullah Suphi Bey'e Kahire, Bükreş ve Belgrat elçilikleri teklif edilmiş, Hamdullah Suphi Bey Romanya'da yaşayan Türkler ile ilgilenibilme düşüncesi ile Bükreş'i tercih etmiştir.¹¹⁹ Bükreş Elçiliği boyunca Türk Milliyetçiliğini geliştirmek, yurt dışında yaşayan Türk Kültürü hakkında gençleri bilinçlendirmek için çalışmalar gerçekleştirmiştir. Elçiliği süresince özellikle Besarabya ve Dobruca bölgesinde yaşayan Türkler ile ilgilenmiş, Türkçe öğreten okulların açılmasını hatta bazı öğrencilerin eğitimini Türkiye'de devam etmesini sağlamıştır. Bu öğrencilerin eğitimleriyle bizzat ilgilenmiş, eğitimini tamamlayan bazı öğrenciler Türkiye'ye yerleşmiştir. Balkan ve I.Dünya Savaşları sırasında Romanya topraklarında şehit olan 2174 şehit için Bükreş'te Türk Mezarlığı yaptırmıştır.¹²⁰ 1931 yılından 1944'e kadar Türkiye'yi Romanya'da en iyi şekilde temsil etmiştir. 1944 yılında Romanya Büyükelçiliği görevi sona ermiş ve emekliliğe ayrılmıştır. Hamdullah Suphi Bey 1945 yılında yapılacak olan ara seçimde Mersin'den aday gösterilmiş ve yeniden milletvekili seçilmiştir. 1946'da Meclis'in feshetmesinden sonra gerçekleşen seçimlerde CHP İstanbul milletvekili seçilmiştir. TBMM'nin bu döneminde CHP'nin muhalif kanadında yer almış parti içi eleştirileriyle ön plana çıkmıştır.

1950 yılında TBMM seçimlerinde Manisa'dan aday olmuş bağımsız milletvekili seçilmiştir. 1957 tarihi itibarıyla siyasal hayattan çekilmiştir. 81 yaşında iken 10 Haziran 1966'da vefat etmiştir. Cenazesi 12 Haziran 1966'da ordunun düzenlediği bir törenle kaldırılmış Beyazıt Camisinde cenazesi kılınmış daha sonra İstanbul Üniversitesi'nde tören düzenlenmiştir. Zeki Velidi Togan, Behçet Kemal Çağlar, Ziyaeddin Babakurban, Dr. Metin Alyanak Merkez Efendi Mezarlığına defnedilen Hamdullah Suphi Bey hakkında konuşmalar yapmıştır.

Hamdullah Suphi Bey hayatı boyunca Türkçülük ideolojisine bağlı kalmış, yaptığı her görevde milliyetçiliği ön planda tutmuş, Türk Ocakları ile ismi özdeşmiştir. Gerek Milli Mücadele döneminde gerek ilk TBMM'den Cumhuriyetin sonraki yıllarına kadar yaptığı meclis konuşmaları ile son derece başarılı bir hatip olmuştur.

¹¹⁹Nedim Sarıgüznel, *a.g.t.*, s.53.

¹²⁰Şaduman Halıcı, "Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885-1966)", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Hamdullah-suphi-tanriover-1885-1966>, [Erişim Tarihi: 21.04.2023].

Hamdullah Suphi Bey Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkmış olan fikir akımlarından Türkçülük ideolojisini benimsemiş, milli edebiyat akımının öncülerinden olmuştur. Fikri yönden gelişmesinde “Vatan ve Hürriyet Şairi Namık Kemal” etkili olmuş, düşünceleri ve hitabetiyle çevresindeki insanları etkilemiştir. Türk Milleti'nin en büyük hatiplerinden biri olmuştur.

Hamdullah Suphi Bey'in vefatı üzerine yetiştirdiği gençlerden biri olan Sadi Çınar; “O, Türk'ün Atatürk'ten sonra gelmiş geçmiş en büyük hatibi, en imanlı milli önderi tahsil ve yardıma muhtaç her gencin hamisi idi.” demiştir.¹²¹

Hamdullah Suphi Bey İstiklal Marşı'nın kabulünde önemli rol oynamış, Türk Eğitiminin temellerinin atılmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Tarihte büyük ünlü bir hatip olarak anılmasının yanında büyük bir şair, edip, vatanperver ve milliyetçi bir devlet adamıdır.

Hamdullah Suphi Bey'in edebi hayatı şiirler ile başlamıştır. Yazdığı şiirleri Paris'te bulunan amcası Samipaşazade Sezai Bey'e göndermiştir. Namık Kemal Magosa'da, İstanbul, Beyaz ve Siyah, Bir Ümid isimli şiirleri bilinen bazı şiirleridir. Daha sonra gazetecilik hayatı başlamış, Yeni Gazete, İkdam, Sabah gazetelerinde yazıları yayımlanmıştır.¹²²

Eserleri:

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk edebiyatının önemli bir ismi ve fikir dünyasıyla öne çıkan bir şair, hatip ve siyasetçi olmuştur. Fikri yönünü en iyi şekilde yansıtan eserleri, konuşmalarından oluşan ve “*Dağ Yolu*” adıyla basılmış eserleridir. Eserin ilk baskısı 1928 yılında Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası'nda Osmanlıca olarak yapılmıştır. Bu baskı, Harf Devrimi'nin gerçekleştiği yıla denk gelmiştir. Eserin ikinci baskısı 1929 yılında yapılmıştır. Bu baskıda eser, Latin alfabesi ile basılmıştır ve isminin yanına “1. Kitap” ibaresi eklenmiştir. İki defa yayımlanan ilk eser Osmanlıca'nın son, yeni Türk alfabesinin ise ilk kitaplarından olmuştur.¹²³

¹²¹ Nedim Sarıgözel, *a.g.t.*, s.56.

¹²² Ümmügülüm Candegir, “TBMM Arşiv Kayıtlarına Göre Atatürk Dönemi Antalya Milletvekilleri ve TBMM Faaliyetleri (1920–1938)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/36, Bahar, 2018, s.193-217.

¹²³ H.Suphi Tanrıöver, *a.g.e.*, s.8-12.

“*Dağ Yolu 2*” ise 1931’de basılmıştır. Konuşmaları; “*Türk Ocakları’nın Tarihçesi ve İftiralar Karşı Cevaplarımız*”, “*İlk Eğitim*”, “*Bahriye Vekaleti*”, “*Başkomutanlık Kanunu*”, “*Çerkez Ethem*”, “*Türk Sabrı ve Anadolu Zaferi*” başlıklarıyla neşredilmiştir. Bu eserlerde, milliyetçilik, cumhuriyetçilik, laiklik ve halkçılık gibi temel değerlere olan bağlılığını ve bu konulardaki fikirlerini açıkça belirtmiştir.

Günebakan’da ise 21 adet makalesi neşredilmiş, bu eserini Dr.Fethi Tevetoğlu Bey adına ithaf etmiştir. Hamdullah Suphi Bey, bu eserinde Türk Milliyetçiliğini ışık veren Güneş’e, Türk Milliyetçilerini ise aynı kaynağa yüzünü çeviren ve oradan ışık alan “*Günebakan’a*” benzetmiştir. Bu benzetmeyle, milliyetçiliğin Türk halkını aydınlatan ve doğru yola yönlendiren bir güç olduğunu vurgulamıştır. Hamdullah Suphi Bey, eserlerinde sembolizme sıklıkla yer veren bir şairdir. “*Günebakan*” adlı eseri de bu sembolizme güzel bir örnek olmuştur.¹²⁴

Hamdullah Suphi Bey, çok zor koşullar ve sıkıntılar altında yaptırmayı başardığı Türk Ocağı Merkez Binası’nın açılış töreninde 23 Nisan 1930 tarihinde bir nutuk şeklinde konuşma yapmıştır. Bu konuşma, Türk Ocaklarının 1930 yılındaki kongresinde broşür olarak dağıtılmasına karar verilmiştir ve aynı yıl Türk Ocakları matbaası tarafından 34 sayfa olarak 1000 nüsha basılmıştır. Hamdullah Suphi Bey’in Türk Ocağı Merkez Binası Açılış Konuşması, Türk tarihi ve Türk Milliyetçiliği açısından önemli bir yere sahiptir. Bu konuşma, Türk Milletinin gücüne ve geleceğe dair umutlarına dair bir belge olmuştur.¹²⁵

4.3. Gelibolu Milletvekili Celal Nuri Bey (İleri)

Celal Nuri Bey, 1882 yılında Gelibolu’da dünyaya gelmiştir. Girit’te Helvacızade ismiyle tanınan bir ailenin mensubu olan babası Mustafa Nuri Bey, uzun yıllar devlet hizmetinde bulunmuştur. Annesi Nefise Hanım ise Arnavut asıllı “Dino” ismiyle anılan aileye mensup Adana Valiliği yapmış olan Abidin Paşa’nın kızıdır. Mustafa Nuri Bey’in Gelibolu Mutasarrıflığına atanması ile birlikte Celal Nuri Bey’in çocukluğu Gelibolu, Sakız ve Canik’te geçmiştir. İlköğrenimini taşra mekteplerinde ve özel hocalardan eğitim alarak tamamlamıştır. Orta öğrenimine Galatasaray Mektebi Sultanisinde devam etmiş daha sonra Mektebi Hukuk’ta eğitim görmüştür. II. Meşrutiyet’in ilanından önce mezun olmuştur.

¹²⁴ Halim Serarslan, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995, s.232-237.

¹²⁵ H.Suphi Tanrıöver, “Türk Ocakları Merkez Binasının Açılışında”, a.g.e., s.85-108.

Celal Nuri Bey bir süre avukatlık yapmış daha sonra uzun yıllar faaliyet göstereceği gazetecilik hayatına başlamıştır. 1909 yılında Ebuzziya Tevfik ile birlikte önce “*Currier d'Orient*’da bir süre sonra ise “*Le Jeune Turc* isimli gazetede yazı yazmaya başlamıştır. 1912’den itibaren ise *Tanin*, *Hak* gazeteleri ile *İçtiha*d mecmuasında yazılarını yayımlamaya başlamış daha sonra bu yazılarını kitap haline getirmiştir. 1912 yılı içerisinde Rusya ve İskandinav ülkelerine seyahat etmiş 1913 yılında ise Kuzey Kutbuna giden ilk Türk yazar olmuştur.¹²⁶

İçtiha mecmuasından ayrıldıktan sonra 1914’te Hürriyet-i Fikriyye mecmuasında yazmaya başlamış yine aynı yıl içerisinde Amerika’ya seyahat etmiştir. Celal Nuri Bey 1916 yılında *İkdam*’ın başyazarlığını yapmış, *Edebiyyat-ı Umumiye* mecmuasını çıkarmıştır. Bu gazete ve mecmuaların dışında *Serbest Fikir Uhuvvet-i Fikriye*, *Türk Yurdu*, *Resimli Kitap*, *Hayat*, *Vakit*, *Yılmaz* gibi yayın organlarında da faaliyet göstermiştir. Celal Nuri Bey Fransızca ve Türkçe olarak iki bin küsur makale ve elli kitap kaleme almış, Türk fikir tarihinde önemli bir isim olmuştur. Bu yüzden “seksen beygir kuvvetinde bir yazı makinesi” olarak anılmıştır.¹²⁷

1 Ocak 1918 tarihinde Celal Nuri Bey ve kardeşi Suphi Nuri Bey tarafından *Ati* gazetesi kurulmuş 12 Şubat 1919’a kadar *Ati* olarak yayınlanmış daha sonra ise ismi *İleri* gazetesi olarak değiştirilmiştir. *İleri* gazetesi 10 Mart 1920 tarihinde kapatılmış bu defa da *Ahvâl* adıyla yayına devam etmiştir. İstanbul’un işgali üzerine basımı durdurulmuş daha sonra tekrar *İleri* adıyla yayınlanmıştır. *İleri* gazetesinde I. Dünya Savaşı, Millî Mücadele Dönemi, Mütareke dönemi, I. TBMM, Lozan Antlaşması, Cumhuriyet’in ilânı ve gerçekleştirilen inkılaplar gibi konular yer almıştır.

Celal Nuri Bey, Osmanlı Devleti’nin son döneminde ortaya çıkan fikir akımlarından biri olan Batıcı fikir anlayışını savunmuş, dönemin önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Celal Nuri Bey Batı kültür ve medeniyetini demokrasi, maddi-manevi zenginlik, hürriyet, ilim ve ticaret alanlarında örnek almamız gereken bir kaynak olarak görmüştür. II. Abdülhamid’in yönetimini eleştirmiş, Yeni Osmanlılar hareketini desteklemiştir. Ayrıca Osmanlı’nın kurtuluşunu İslamcı, Türkçü ve Osmanlıcı fikir hareketlerinin birlikte dengeli bir şekilde yürütülmesinde görmüştür.

¹²⁶ Recep Duymaz, “Celal Nuri İleri”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/celal-nuri-ileri>, [Erişim Tarihi: 04.06.2023].

¹²⁷ Necmi Uyanık, “Celal Nuri İleri (1882-1938)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/celal-nuri-ileri-1882-1938>, [Erişim Tarihi: 04.06.2023].

Celal Nuri Bey kendisi gibi Batıcı fikir anlayışını benimseyen Abdullah Cevdet ve Kılıçzade Hakkı gibi şahıslar ile yapılan Cumhuriyet dönemi inkılaplarında önemli rol oynamıştır.

Celal Nuri Bey Milli Mücadele döneminde Ali Rıza Paşa Hükümetini gazete yazılarında açıkça eleştirir iken Mustafa Kemal Paşa'ya destek vermiştir.

22 Mart 1920'de Malta'ya sürülmüştür, iki yıla yakın süre tutuklu kalmış, Ankara Hükümeti'nin teşebbüsleri ile 3 Kasım 1921'de yurda dönmüştür. I. Dönem TBMM'ne Gelibolu Milletvekili olarak seçilmesi ile siyasi hayatı başlamış 1935 yılına kadar da devam etmiştir. "Meclis'te her fikrin temsil edilmesini ve düşünce özgürlüğünü" savunmuştur. Celal Nuri Bey milletvekilliği sırasında 8 defa söz almış, 6 önerge teklifinde bulunmuş, 1 kanun teklifi sunmuştur.

TBMM'ye Gelibolu milletvekili olarak seçilen Celal Nuri Bey, TBMM'nin 26 Kasım 1921 tarihli oturumunda takdim edilmesi münasebetiyle söz almış Malta'da arkadaşlarının ve kendisinin çok zorluk çektiğinden bahsetmiş, vatana döndükleri için çok mutlu olduklarını dile getirmiştir. Konuşmasını "Şimdilik beslediğim fikirlerin hiçbirisi tatbiki mümkün değildir. Binaenaleyh zaferi bekleyelim. İnşallah Kütle-i vahide olmak üzere çalışırız, efendim." şeklinde sonlandırmıştır.¹²⁸ Milletvekili olması ile birlikte İleri Gazetesi, Milli Mücadele döneminde önemli bir sözcü görevi üstlenmiştir. Gazete, Celâl Nuri Bey'in Kânûn-ı Esâsî Encümeninde görev almasıyla birlikte I. TBMM'nin çalışmalarına geniş yer vermeye başlamıştır. Bu sayede, meclisteki bazı önemli şahsiyetler kamuoyuna tanıtılmış ve Ankara'nın o günlerdeki siyasi havası aktarılmıştır.

Celal Nuri Bey, Ankara'ya vardığında, I.TBMM'nin gündeminde yer alan Kanuni Esasi taslağı ile yakından ilgilenmeye başlamış, hukuk eğitimi almış bir gazeteci olarak, Ankara'daki bu yeni hükümeti, mevcut devlet ve yönetim biçimleri ile kıyaslayarak değerlendirmeye koyulmuştur. Meclisteki tartışmalara katılarak, bilgisini ve deneyimlerini yeni anayasanın şekillendirilmesine katkıda bulunmak için kullanmıştır.¹²⁹

Veliaht Abdülmecid Efendi, TBMM reisi Mustafa Kemal Paşa'ya Anadolu'ya geçmek istediğini bildiren bir mektup göndermiş, TBMM'nin 24 Aralık 1921 tarihli Gizli Celsesinde bu mektup müzakere edilmiştir. Celal Nuri Bey konu ile ilgili söz almış

¹²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:14, 117. Birleşim (26.11.1921), s.337-338.

¹²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:15, 140.Birleşim (16.01.1922), s.308.

“...Binaenaleyh bu mektup hususunda acaba İngilizleri mi tahrik etti yoksa Zat-ı Şahane mi? Yoksa şu maksat mı var diye düşünülüyor. Hâlbuki onun o dakika aklına bir şey eser, gelir yazar. Ertesi gün de onun aksini yapar. Kendisi eğer böyle bir mektup alacak ve herkese gösterecek olursa bunu TBMM için bir mukaddemei...demezler mi?” diyerek fikrini belirtmiştir.¹³⁰

Harp Encümeninin teşkili ile ilgili yapılan gizli bir celsede Celal Nuri Bey, bir vekilin yaptığı hatadan dolayı diğer mebusların da sorumlu tutulmasına karşı çıkmıştır. Görüşünde, hatayı şahsen kim işlediyse, o kişinin bundan sorumlu tutulması gerektiğini savunmuştur.¹³¹

TBMM’nin 5 Ocak 1922 tarihli oturumunda Celal Nuri Bey Vekil Heyeti ve Kanun-ı Esasi ile ilgili kanun teklifinde bulunmuştur.

3 Kasım 1922 tarihli İleri Gazetesi’nde saltanatın kaldırıldığını haber vermiş, Saltanatın kaldırılması ile ilgili olan TBMM görüşmelerinde, Kanun-ı Esasi Encümeni’nde üye ve saltanatın kaldırılması takririnde imzası bulunan 76 milletvekilinden biri olmuştur.

Celal Nuri Bey, TBMM’nin 30 Ocak 1923 tarihli oturumunda Hamdullah Suphi Bey’in Maarif Vekili olduğu dönem hazırlanan rapor ile ilgili söz almıştır. Sunulan raporda memurların sebepsizce azledilmesi, bazı memurlara terfi verilmesi, bazı memurlara yapılan fazladan ödemeler, yine gerekenden fazla miktarda harcırah ödenmesi, Hamdullah Suphi Bey’in yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma durumuna ilişkin bilgiler yer almıştır. Celal Nuri Bey “Reis Efendi bu rapor Hamdullah Suphi Beyefendinin lehindedir. Hiçbir itap altında değildir. Binaenaleyhmumaileyhin müdafaada bulunmaları meclisi işgalden başka bir netice vermez, buna hiç lüzum yoktur.” diyerek fikrini belirtmiştir.¹³² TBMM’de yapılan görüşmeler sonrasında oy çokluğu ile soruşturma açılmamasına karar verilmiş, Hamdullah Suphi Bey, Meclis tarafından aklanmıştır.¹³³

7 Şubat 1922’de Kanun-ı Esasi Encümeni üyeliğine seçilerek TBMM’deki ilk önemli görevine başlayan Celal Nuri Bey, Cumhuriyet’in ilan edilmesine dair hukuki düzenlemeleri 29 Ekim 1923’te gerçekleştirmiştir.

¹³⁰ TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, D:1, C:15, 133.Birleşim (24.12.1921), s.526.

¹³¹ TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, D:1, C:2, 137.Birleşim (31.12.1921), s.567-580.

¹³² TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, D:2, C:5, 92.Birleşim (30.01.1923), s.383.

¹³³ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:17,162.Birleşim (20.02.1922), s.61-79.

Celal Nuri Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubunu desteklemiş II.Grubu açık bir şekilde eleştirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922 tarihli meclis konuşmasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görevinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 1. maddesinde ve Misak-ı Milli'nin 1. ve 5. maddelerinde açıkça belirtildiğini vurgulamıştır. Bu maddelere göre, yönetim şeklinin kayıtsız şartsız milletin egemenliğine dayanması gerektiğini savunmuştur. Bu da milletin kendi kaderini doğrudan ve fiilen yönetmesi anlamına gelmektedir.¹³⁴ Celal Nuri Bey, bu konuşmayı "*İleri*" gazetesinde tasvir etmiştir. Tasvirini "Realizm" akımına uygun olarak kaleme aldığını belirtmiştir.

Celal Nuri Bey'in TBMM'nin 6 Aralık 1922 tarihli oturumunda İstanbul Hükümeti'nin istifası üzerine İstanbul'un durumu hakkında İcra Vekilleri Heyetince alınan karar ile ilgili söz almıştır.

Celal Nuri Bey olağanüstü durumlar dışında Hükümetin ve meclisin geçici kanunlarla çalışmasına karşı çıkmıştır. TBMM'nin I. dönemini "kurtuluş" dönemi olarak adlandırmıştır. Celal Nuri Bey TBMM'de kendisini "son derece demokrat" bir vekil olarak görmüştür. Celal Nuri Bey'in demokrasi anlayışına göre hükümet cahillerin idaresinde olmamalıdır. Bir memleketin münevverleri ve ileri gelenleri idareyi ellerine almalıdırlar.¹³⁵

Celal Nuri Bey, Milli Mücadele zaferinden sonra her bölgeden TBMM'ye milletvekilinin gelmesi gerektiğini ve bu sebepten halkın görüşlerinin Meclise yansımaları için "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki münferit maddenin kaldırılmasını teklif eden milletvekillerinden biri olmuştur.¹³⁶ Celal Nuri Bey 3 Mart 1924 tarihli "Tevhid-i Tedrisat ile ilgili kanun teklifine imza atmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk paralarının basılması ile ilgili alınan kararlar da Celal Nuri Bey'in kaleminden çıkmıştır.¹³⁷

Celal Nuri Bey, milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması ile ilgili dokunulmazlığın kaldırılması için "işlenen suçun TBMM'nin şerefine zarar verecek büyüklükte olup olmamasına bakılmasına ve Teşkilat-ı Esasiye Kanuna uygun olarak dokunulmazlığın kaldırılması" gerektiğini belirtmiştir.¹³⁸

¹³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:18, 1.Birleşim (01.03.1922), s.3.

¹³⁵ Celal Nuri İleri, *Devlet ve Meclis Hakkında Musahabeler*, Emre Yayınları, İstanbul 2007, s.1.

¹³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:28, 15.Birleşim (01.04.1923), s.282-284.

¹³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D:2, C:4, 72.Birleşim (22.12.1923), s.392-394.

¹³⁸ TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, D:2, C:19, 20.Birleşim (07.12.1925), s.556-557.

Celal Nuri Bey TBMM'nin 2. dönem çalışma şeklinin belirlenmesinde önemli rol oynamış, üçüncü dönem yürüttüğü faaliyetlerde de halkın ve ülkenin ihtiyaçlarını esas alan yeni hukuki düzenlemeleri benimsemiştir.

Celal Nuri Bey TBMM'de hukuki alt yapısı hazırlanan inkılaplar üzerinde hem bir milletvekili hem de bir gazeteci olarak Halk Fırkası'nda yer almıştır. Celal Nuri Bey'e göre Cumhuriyet Halk Fırkası milletin ihtiyaçları çerçevesinde bir program hazırlanmasını, Teşkilat-ı Esasi Kanunu ve Meclisin dahili nizamnamesinde gerekli değişikliklerin yapılmasını söylemiştir. Halkçılık ve Devletçilik gibi iktisadi temelli ilkelerin üzerinde durmuştur. Celal Nuri Bey siyasi hayatında Meşrutiyet yıllarından beri savunduğu fikirleri TBMM Milletvekili olduğunda da savunmaya devam etmiş hatta bu fikirleri faaliyete geçirmek için çalışmıştır. Özellikle hukuki alanlarda faaliyetlerini sürdürmüştür.

Celal Nuri Bey yazarlığa 1928'de *İkdam Gazetesi'nde* devam etmiş aynı yıl harf İnkılabının gerçekleşmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Soyadı Kanunu ile birlikte *İleri Gazetesi'nin* ismini kendisine soyadı olarak seçmiştir.

Celal Nuri Bey 1930 'da yazılarını *Hayat Mecmuasında* kaleme almıştır. *Hayat Mecmuasında* kaleme aldığı yazılarında Osmanlı Tarihi ve edebiyatıyla ilgili konuları işlemiştir. Milletvekili olarak devam ettirdiği yazarlığa *Yılmaz Gazetesi'nde* devam etmiş, 6 ay sürmüştür.

Celal Nuri Bey 1931'den itibaren Kuvvetler ayrılığı prensibinin benimsenmesi gerektiğini savunmuştur. Milletvekilliğinin son yılı olan "TBMM'nin 4.döneminde idam cezasının kaldırılması gerektiğini" savunmuştur. Konu ile ilgili 7 Aralık 1933 tarihli oturumda söz almış "idam cezasının her zaman kamu yararı için olmadığı savunmuş, 1789 Fransız Devrimi'nde giyotinlerin altında masum insanların da idam edildiği hatırlatmıştır. Bu durumun, hukukun insani boyutuna aykırı olduğu belirtmiş, prensip olarak her temyiz kararının infaz edilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Meclislerin merhamet duygusu ile hareket etmesi gerektiği ve bazı durumlarda idam cezalarının affedilebilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹³⁹

Celal Nuri Bey, I. TBMM'de aktif rol oynayan önemli bir siyasetçi ve yazar olmuştur. Anayasa Taslağı Komisyonu'nda görev alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olan 1921 Anayasası'nın hazırlanmasında önemli katkılarda bulunmuştur.

¹³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D:2, C:20, 20.Birleşim (07.12.1933), s.28-32.

Kurtuluş Savaşı sırasında da aktif rol oynayarak propaganda faaliyetlerinde bulunmuş ve Anadolu'daki direnişin meşruiyeti için yurt dışında da çalışmalar yürütmüştür. Eğitimde laiklik ve milliyetçilik ilkelerinin benimsenmesi için çalışmalar yürütmüş ve “*Hakimiyet-i Milliye*” ve “*Yeni Çığır*” gibi gazetelerde köşe yazarlığı yaparak siyasi ve toplumsal konularda görüşlerini dile getirmiştir. Ayrıca Celal Nuri Bey, Ankara'dan *İleri Gazetesine* gönderdiği mektuplar aracılığıyla meclisteki atmosferi ve siyasi gelişmeleri aktif bir şekilde takip edip değerlendirerek, yoğun bir şekilde meclis çalışmalarına katılmıştır.

Celal Nuri Bey'in fikir çizgisindeki değişimler ve dönüşümler, bir aydının çalkantılı bir dönemde yaşadığı düşünsel yolculuğunun izlerini taşımıştır. Bu yolculuk, geleneksel ideallerden milliyetçiliğe ve modernleşmeye uzanan bir evrimi temsil etmiş, Celal Nuri Bey, bu dönüşümle sadece kendi fikir dünyasını değil, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin fikir temelini de şekillendirmeye katkıda bulunmuştur.

Celal Nuri'nin I. TBMM'deki çalışmaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ve gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

2 Kasım 1938'de İstanbul'da vefat etmiştir. Vefatından 8 gün sonra ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ulu önder Mustafa Kemal Atatürk vefat etmiştir. Celal Nuri Bey'in vefatı Akşam Gazetesi'nde “*Büyük bir kayıp*”, Kurun Gazetesi'nde “*Muharrir Celal Nuri'yi de Kaybettik*”, Cumhuriyet Gazetesi'nde ise “*Acıklı bir ölüm*” başlığı ile kaleme alınmıştır.

Eserleri:

Celal Nuri Bey, muazzam sayıda ve çeşitli konularda yazılarıyla, kaleminin gücünü ortaya koymuş bir yazar, gazeteci ve fikir adamı olmuştur. 2.244'ten fazla makale yazarak, üretkenliği ve geniş ilgi alanlarıyla dikkat çekmiştir. Bu olağanüstü üretkenliği, onu 80 beygir kuvvetinde bir yazı makinesine benzeten karikatürlere konu olmuştur.

Celal Nuri Bey, eserlerinin önemli bir kısmını Osmanlı İmparatorluğu'ndan Milli Devlete geçişin çalkantılı yıllarında kaleme almıştır. Bu fırtınalı dönem, fikir dünyasında da dalgalanmalara yol açmış ve Celal Nuri Bey'in görüşlerinde de değişimlere ve hatta çelişkilere neden olmuştur.

Celal Nuri İleri, eserlerinde kendi isminden başka Djelal Noury, N.De Helva, Helvacızade Afife Fikret, Tarık Celal, Haydar Kemal gibi isimleri de kullanmıştır. Çıkardığı bazı gazete ve mecmualarda ise idareci olarak Mehmet Celal ismini kullanmıştır.

Celal Nuri Bey, “*Taç Giyen Millet*” adlı eserinde, genel olarak tarih ve milliyet kavramları, devlet şekilleri, Tanzimat Hareketi, Meşrutiyet rejimi ve Milli Hakimiyet ile bunların karşılaştırması, inkılap, eski ve yeni din anlayışları gibi temaları ele almıştır.

Celal Nuri Bey’in “*Türk İnkılabı*” adlı eseri ise milli mücadelenin zaferinden sonra Türkiye’de gerçekleştirilen inkılaplara dair düşüncelerini kaleme almıştır. Eserinde medeniyet, batılılaşma, dil, edebiyat, iktisat ve inkılap fikirleri gibi temel kavramları ele alarak, inkılapların arka planını, amaçlarını ve sonuçlarını derinlemesine analiz etmiştir. Celal Nuri’nin zirve eseri sayılan “*Türk İnkılabı*”, 1926 yılında yayınlanmıştır. Eser basılmadan önce Mustafa Kemal Paşa tarafından okunmuş ve Gazi tarafından tam destek görmüştür. Bu eser, Celal Nuri’nin bilgi birikimini ve inkılapçılık anlayışını en iyi şekilde yansıtan eser olarak kabul edilmiştir.

“*Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukuk-u Düvel*”, Celal Nuri Bey’in “*Tahin Gazetesi’nde*” kaleme aldığı hukuk makalelerinin derlenmiş halidir. Bu eser, Celal Nuri Bey’in hukuk alanındaki bilgisini ve görüşlerini yansıtmaya açısından önemli olmuştur.

“*1327 Senesinde Selanik’te Mün’akid İttihad ve Terakki Kongresinde Celâl Nuri Bey Tarafından Takdim Kılınan Muhtıradır*” isimli eseri Celal Nuri Bey’in 1911 yılında Selanik’te düzenlenen İttihat ve Terakki Kongresi’ne sunulan bir muhtıradır. Eser, Balkanlar ve Trablusgarp’taki karışıklıklar sonrasında kaleme alınmıştır. Celal Nuri Bey, Avrupa devletlerinin Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini ve bu doğrultudaki faaliyetlerini açıklamış, İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya’nın bölgedeki çıkarlarını ve Osmanlı’yı zayıflatmak için kullandıkları yöntemleri analiz etmiştir. Celal Nuri Bey, siyasi görüşleri ve çözüm önerileri ile Jön Türk hareketi ve Osmanlı modernleşmesi konusundaki tartışmalara ışık tutmuştur.

“*Şimal Hatıraları*” Celal Nuri Bey’in 1912 yılında Rusya ve kuzey Avrupa ülkelerine yaptığı seyahatler esnasında tuttuğu notları kitaplaştırılmasıdır. Eserinde batılı ülkelere ziyade, Şimal ülkelerini ve özellikle de Rusya’yı Osmanlı İmparatorluğu’nun örnek alması gereken ülkeler olarak göstermiştir. Gözlemlerine dayanarak, Şimal

lkelerinin ve Rusya'nın siyasi, sosyal ve kültürel açıdan Osmanlı'ya daha yakın olduğunu savunmuştur.

“*Havaic-i Kanuniyemiz*” eseri ise Celal Nuri Bey'in İctihad Mecmuası'nda yayınladığı hukukla ilgili makalelerinin toplanması ile meydana gelmiştir.

“*Kadınlarımız*” adlı eser, Celal Nuri Bey'in kadınlar ile ilgili çeşitli konularda yazdığı makalelerinin bir derlemesi olup, eserde İslam lkelerinde ve Türkiye'de kadınların o dönemdeki durumu kaleme alınmıştır. Celal Nuri, bu eserde Batıcı bir bakış açısıyla İslami görüşlere karşı çıkararak, kadınların toplumda hak ettiği yere ulaşması için mücadele etmiştir.¹⁴⁰Eserin bazı fikirleri, Medeni Kanun'un kabulüne ve Cumhuriyet dönemindeki diğer kadın hakları reformlarına zemin hazırlamıştır.

Celal Nuri Bey'in 1912-1913 yılları arasında kaleme aldığı “*Mukadderat-ı Tarihiye*” eseri, Osmanlı Devleti'nin gerileme nedenlerini ele alan Ahmet Cevdet Paşa'nın Târîh-i Tedenniyât-ı Osmâniyye eserinin zeylidir ve önemli bir tarih eseridir. Eserde Celal Nuri Bey, Osmanlı'nın kuruluşundan çöküşüne kadar geniş bir zaman dilimini kapsayan tarihi analizler ve değerlendirmeler sunmuştur. *Mukadderât-ı Târîhiyye*'de eğitim, kadın hakları, ahlak, ekonomi, yasalar ve yönetim gibi alanlarda yaşanan gerilemenin sebepleri ele alınmış. Azınlık hakları da irdelenen eser, Târîh-i Tedenniyât-ı Osmâniyye ile birlikte tek cilt halinde de basılmıştır.

İttihâd-ı İslâm, Celal Nuri Bey'in 20. yüzyıl başlarındaki siyasi değişimleri ve Müslümanların geleceğini incelediği bir eserdir. Eserde İslam'ın gemişı, bugünü ve geleceği ele alınmış ve İslam birliği fikri savunulmuştur. Celal Nuri Bey, İslam birliğinin gerekli olduğuna inanmış ve bunun gerçekleşmesi için çeşitli önerilerde bulunmuştur.

Diğer Eserleri: Bahsettiklerimiz dışında olan eserleri konulara göre aşağıda sıralanmıştır.

Tarih ve Siyaset

Ahir Zaman

Harpten Sonra Türkleri Ykseltelim

Anarsizim Hkmetsizlik Meslek-i Felsefesi

Türk Devrimi

¹⁴⁰ Celal Nuri İleri, *Kadınlarımız*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2017, s.37-158.

Uygarlık Çatışmasında Türkiye

İştirak Etmedigimiz Hareket

Kara tehlike (1918)

Kutup Musahebeleri

Dil ve Edebiyat Yazıları

Müslümanlara Türklere Hakaret Düşmanlara Riayet ve Muhabbet

Millet ve Meclis

Coğrafya-yı Tarih-i Mülk-i Rum

Devlet ve Meclis Hakkında Musahabeler (1932)

Hiç Bilmeyenlere Türkçe Alfabe ve Hece

Eğitim

İlk Okuma Yazma Kitabı

İlk Gramer

Türkçe (1916)

Roman

Perviz

Merhume

Ölmeyen: Masal¹⁴¹

Ayrıca birçok makale kaleme almıştır. Bunlardan bazıları;

“Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak”¹⁴²

“İstikbalimiz”¹⁴³

“Sermuharririmizin Anadolu’dan Gazetemize İlk Mektubu”¹⁴⁴

¹⁴¹ Cemil Bağlama, *a.g.t.*, s.235.

¹⁴² *Ati Gazetesi*, 15 Ağustos 1918, s.1.

¹⁴³ *Ati Gazetesi*, 7 Ekim 1918, s.2.

“Türkiye Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Reisi”¹⁴⁵

“Dil İnkılabı Hakkında”¹⁴⁶

“Zengin Bir Millet”¹⁴⁷

“Türk Ocakları Hakkında”¹⁴⁸

“Harf İnkılabı Elde Edilen Neticeler”¹⁴⁹

“Avrupa Devleti”¹⁵⁰

4.4. İzmir Milletvekili Yunus Nadi Bey (Abahoğlu)

Yunus Nadi, 1879 tarihinde Fethiye’de doğmuş, babası Hacı Halil Efendi annesi Ayşe Hanım’dır. Babası Hacı Halil Efendi’nin Fethiye’ye Orta Asya’dan ya da Horasan’dan göç ettiği dile getirilmiştir. Asıl ismi Ahmed olan Yunus Nadi’ye bu isim Malumat dergisinin sahibi Baba Tahir tarafından verilmiştir¹⁵¹ İlk öğrenimini Rodos İptidai Mektebi’nde tamamlamış daha sonra ise Süleymaniye Medresesi’nde devam etmiştir. Daha sonra eğitimini Mekteb-i Sultani ve Hukuk mektebinde devam etmiştir.

Mekteb-i Sultani’de eğitim aldığı dönem Harbiye’den ve Mülkiye’den sürgün edilen kişiler tarafından ders almış, okulun eğitim şekli Genç Osmanlılar tarafından planlanmıştır. Yunus Nadi, vatan ve hürriyet kavramlarıyla ilk kez burada karşılaşmıştır. Düşünce hayatı bu yıllarda şekillenmiştir.¹⁵²

Yunus Nadi Bey Mekteb-i Sultani’ye kaydolduktan sonra Rasih Nuri (İleri) Bey ile birlikte İstanbul’a gelmiş ve Abidin Paşa’nın (Celal Nuri Bey’in dedesi) Konağı’na yerleşmiştir. Burada iki yıl ikamet ettikten sonra konaktan ayrılmıştır.¹⁵³ Lise eğitimini Saint Benoit Lisesi’nde tamamlamıştır. Daha sonra ise Hukuk Fakültesi’nde eğitime

¹⁴⁴ *Ati Gazetesi*, 17 Kasım 1921, s.1.

¹⁴⁵ *İleri Gazetesi*, 1 Kasım 1923, s.1.

¹⁴⁶ *İkdam*, 25 Kasım 1928, s.2.

¹⁴⁷ *İkdam*, 26 Kasım 1928, s.1.

¹⁴⁸ *İkdam*, 27 Kasım 1928, s.2.

¹⁴⁹ *İkdam*, 18 Aralık 1928, s.2.

¹⁵⁰ *İkdam*, 14 Ekim 1929, s.1.

¹⁵¹ Pelin Böke, “*Yeni Gün’den Cumhuriyet’e Yunus Nadi*”(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 1994, s.2.

¹⁵² Ferhat Eroğlu, *Yunus Nadi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2021, s.23-25.

¹⁵³ Emine Uşaklıgil, *Benim Cumhuriyetim*, Everest Yayınları, İstanbul 2011, s.40-41.

başlamıştır. Gazetecilik ve yazarlığa 1900 yılında Baba Tahir'in çıkardığı “*Malumat dergisinde*” başlamıştır. Dergide Fransızca çeviriler yayınlamış daha sonra ise kendi yazılarını yazmaya başlamıştır. *Malumat* dergisi Türk Edebiyat ve basın tarihinde *Servet-i Fünun* ile gerçekleştirdiği edebi tartışmalar ile öne çıkmıştır. “*Edebiyatta Sefahat*” yazı dizisinden itibaren dönemin sansür idaresinin dikkatini çekmiştir.¹⁵⁴

Yunus Nadi'nin saray yönetimine olan karşıtlığı saraya bildirilmiş, muhalif mektepliler gizli bir örgüt kurma amacıyla toplanmıştır. İçerilerinde Yunus Nadi'nin de bulunduğu bu grup tutuklanmıştır. 1902-1904 yılları arasında tutuklu olarak kalmıştır. Yunus Nadi Hukuk Mektebi'ne tutuklandıktan 7 yıl sonra dönebilmiştir. Fethiye'de sürgün hayatına devam ederken Nazime Hanım ile evlenmiştir.¹⁵⁵ Sürgün olduğu yıllarda siyasi ortamdan uzak olan Yunus Nadi siyaset ile ilişkisini kesmemiş takip etmeye devam etmiştir. Özellikle Jön Türklerin faaliyetleri ile ilgilenmiştir.

Yunus Nadi Bey 1908'de Meşrutiyet'in ilan edilmesinden kısa bir zaman sonra İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'a döndükten sonra *Tasvir-i Efkar* gazetesinde çalışmıştır. Aynı zamanda *İkdam* gazetesinde de çevirmenlik yapmıştır. Yunus Nadi'nin Türk basınının güçlü gazetecilerinden biri olmasına yön veren şahıslardan biri Ebüzziya Tevfik olmuştur.¹⁵⁶

Yunus Nadi Bey ilk yazısında “meşruti yönetim” ile ilgili bir değerlendirme de bulunmuş bir sonraki yazısında ise “lisan” konusu üzerinde durmuştur. 1908'de Meşrutiyet'in ilanına kadar Osmanlıcılık düşüncesini savunan Yunus Nadi Bey daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuş yazılarında cemiyeti desteklemiştir.¹⁵⁷

Balkan Savaşlarında Edirne'nin işgal edilmesi ile İttihat ve Terakki Cemiyeti kamuoyunu harekete geçirmek istemiş Yunus Nadi Bey'de görev verilen gazetecilerden biri olmuştur. Baş yazarı olduğu *Tasvir-i Efkar* gazetesinde milletin moralinin ve cesaretinin arttırıcı propaganda yazıları kaleme almıştır. Yine aynı dönemde Yunus Nadi Bey, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye başlamış, Paşa'nın ülkenin durumu ile ilgili

¹⁵⁴ Ferhat Eroğlu, *a.g.e.*, s.28.

¹⁵⁵ Emine Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.55.

¹⁵⁶ Ferhat Eroğlu, *a.g.e.*, s.54-55.

¹⁵⁷ Pelin Böke, *a.g.t.*, s.20.

kendisine yazdığı mektupları *Tasvir-i Efkar* gazetesinde yayınlanmıştır. *Tasvir-i Efkar* gazetesi Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğrafını paylaşan ilk Türk gazetesi olmuştur.¹⁵⁸

1910'da Yunus Nadi Bey, *Rumeli* gazetesinin Umur-ı Tahririye Müdürü olarak görev almış ve 1912'ye kadar bu görevi sürdürmüştür. Bu süre zarfında gazetenin idari müdürü ve başyazarlığını da üstlenen Nadi, yazılarında kendi imzası yerine "Rumeli" mahlasını kullanmıştır.

İttihat ve Terakki ile hareket eden aydınlar Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi fikir akımlarını savunmuşlar. Zamanla yaşanan gelişmeler aydınların fikir değişikliğine neden olmuştur. 1913 tarihinden itibaren İslamcı ve Türkçü fikir akımları ön plana çıkmış birçok yazar bu fikirleri benimsemiştir. Yunus Nadi Bey'de Meşrutiyet dönemi Türkçülük fikrini benimseyen ilk şahıslardan biri olmuştur. Tanzimatçıları eleştirmiş siyasi düşüncelerine yönelik bazı makaleler kaleme almıştır. Bu tarihlerde yine doğrudan İslamcılık fikrini savunup kaleme aldığı makaleler yayınlamıştır. Daha sonraki zamanlarda Türkçülük fikrini benimsemiş ve savunmuştur.

1912'de "Sopalı Seçim" olarak bilinen seçimlerde Aydın milletvekili seçilen Yunus Nadi Bey, 1914'teki 3. dönem seçimlerinde de aynı görevi tekrar üstlenerek Meclis-i Mebusan'a girmiştir. Fakat 1912-1914 yılları arasındaki meclis döneminde Aydın milletvekili olarak yeterince aktif bir rol oynamamıştır. Yunus Nadi Bey, Son Osmanlı Meclis-i Mebusanına da İzmir milletvekili olarak seçilmiş, meclisin feshetmesi ile milletvekilliği de sona ermiştir.

Yunus Nadi Bey 1918'in Eylül ayında *Tasvir-i Efkar* gazetesinden Ebüzziya Bey ile yaşadığı fikir ayrılıkları sebebi ile ayrılmış ve "*Yenigün*" gazetesini kurmuştur. *Yenigün* gazetesi Milli Mücadele'yi desteklemesinden dolayı zaman zaman kapatılmış "*Eski Gün*" ismiyle tekrar yayınlanmaya başlamıştır. *Yenigün* gazetesi mütarekeden önce yayın hayatına başlamış, mütareke döneminde çoğu kez baskıya ve sansüre uğramış hatta ara ara kapatılmıştır.

Yenigün gazetesi daha sonraki yıllarda sosyalist düşüncelerden beslenmiş daha sonra ulusal kurtuluşu destekleyen ve Kemalist bir misyonu benimsemiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁸Emine Uşaklıgil, *a.g.e.*, s.196.

¹⁵⁹Ferhat Eroğlu, *a.g.e.*, s.155.

1919 tarihinde tutuklanarak Bekirağa Bölüğüne sevk edilmiştir. Burada Hasan Tahsin, Ziya Gökalp (Harbiye Nezareti İstanbul Muhafızlığı Dairesi) Hüseyin Cahit Yalçın, Fethi Okyar, Kara Kemal gibi tanıdığı isimlerde bulunmaktadır. Fethi Okyar ile birlikte 20-25 kişilik bir koğuşa yerleştirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa Yunus Nadi Bey'in de burada bulunduğu dönem 2 defa Bekirağa Bölüğüne gelerek Fethi Bey (Okyar) ile görüşmüştür. Yine Kazım Karabekir'de Doğu'ya görevlendirilmesinden hemen önce Bekirağa Bölüğündeki 42 mahkum “tevkif müzekkeresiz” tahliye edilmiş, Yunus Nadi Bey'de bu isimlerden biri olmuştur.

Yunus Nadi Bey 11 Ekim 1919'da *Yenigün* gazetesinin yeniden faaliyete geçtiği döneme kadar İstanbul Hükümeti ile Anadolu arasında arabuluculuk görevini üstlenmiştir. Harbiye Nazırı Cemal Paşa 6 Ekim 1919 'da Yunus Nadi Bey'den Heyeti Temsiliye ile kendileri adına arabuluculuk yapmasını istemiştir.¹⁶⁰

Yenigün gazetesi meclisin açılışına kadar olan dönemde açık bir şekilde Milli Mücadele hareketini desteklemiştir. İstanbul'un işgali sonrası Anadolu'ya geçen Yunus Nadi Bey gazetesi ve matbaasını da Ankara'ya taşıyarak “*Anadolu'da Yenigün*” adıyla 9 Ağustos 1920 tarihinden itibaren yayınlarına devam etmiştir.

Yunus Nadi Bey 23 Nisan 1920'de açılan TBMM'ne İzmir Milletvekili olarak katılmış, vekilliği sırasında 12 defa söz almış, 3 önerge ve 1 kanun teklifinde bulunmuştur. İrşad, İktisat, Anayasa, Dışişleri Komisyonlarında görev almış, *Yenigün* gazetesinde Milli Mücadele'nin amacı ile ilgili halkı bilgilendiren yazıları ile öne çıkmıştır. 6 Nisan 1920'de Halide Edip ile birlikte Anadolu Ajansını kurmuştur. Anadolu Ajansının temelleri, Yunus Nadi Bey ve Halide Edip Hanım'ın, Akhisar'da bir araya gelerek ayaküstü sohbetleri sırasında atılmıştır. Sohbet arasında Yunus Nadi Bey, Ankara'ya vardıklarında tüm dünyaya seslerini duyurmak için “bağırıp çağıracaklarını” dile getirmiş, Halide Edip Hanım ise “Ajans kurarız” diyerek cevaplayarak Yunus Nadi Bey'in fikrine yeni bir boyut kazandırmıştır. Böylece, Akhisar'da geçen bu sohbet, Türkiye'nin milli haber ajansının kuruluşuna ilham kaynağı olmuştur.¹⁶¹

18 Ekim 1920'de Türkiye Komünist Fırkasının kurucularından biri olmuştur

¹⁶⁰Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s.279.

¹⁶¹Ali Abalı, *Cumhuriyet ile Özdeşmiş Bir Hayat Yunus Nadi ABALI*, Telgrafhane Yayınları, Ankara 2015, s.54.

Yunus Nadi Bey, I. İnönü Savaşı'nın kazanılması ile Londra Konferansına davet edilen Ankara Hükümeti'nin temsilcilerinden biri olmuştur. Kendisinin I. TBMM'deki ilk görevi İrşad Encümeni başkanlığı olmuş, Yunus Nadi Bey TBMM'nin lehine kamuoyu oluşturmak ile görevlendirilmiştir. Farklı encümenlerde aktif görevlerde bulunmuş olması ile birlikte Meclis Kürsüsünde aktif olamamıştır. Yunus Nadi Bey I. TBMM komisyonlarında aktif görevler üstlenmesinin dışında bazı bakanlıklar içinde hem doğrudan hem de vekaleten önerilen biri olmuş fakat kendisi herhangi bir bakanlığa bağlı olmak yerine serbest çalışmayı tercih ettiğini bildirmiştir.

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin mağlubiyetle sonuçlanmasının ardından Yunus Nadi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığa atanması kararını desteklemiş ve bu konuda gazetesinde yazılar kaleme almıştır.

Yunus Nadi Bey, Mehmet Şükrü Bey ile birlikte basın çalışanlarının askerlik hizmetlerini ertelenmesine dair bir kanun teklifi önerisi hazırlamış, TBMM'ye sunmuş fakat bu önerisi görüşülmeden reddedilmiştir.¹⁶²

Yunus Nadi Bey Hariciye Encümeni faaliyetleri sırasında hazırlanan “Yunan Mezalimi” ile ilgili notada imzası bulunmuş, hatta hazırlanan bu nota onun başkanlığında yazılmış, Yunus Nadi Bey savunmanın sözcülüğünde bulunmuştur. Hazırlanan bu notada “Yunan işgali altında bulunan bölgelerdeki durumdan bahsedilmiş, İtilaf Devletleri temsilcileri eleştirilmiş, bölgedeki katliamlar protesto edilmiştir.

Yunus Nadi 1921 yılının yarısından itibaren mecliste Mustafa Kemal Paşa'nın politikalarını savunmuş meclis içi ve İstanbul Hükümeti'ne karşı bu konuda ön saflarda yer almıştır. Meclis'te II.Gruba karşı da aynı yaklaşımla hareket etmiştir. 27 Kasım 1922 tarihinde II.Grup kurucularından olan Sellahaddin Bey öncülüğünde Yunus Nadi Bey hakkında bir soruşturma açılması teklif edilmiş TBMM'nin bu tarihli oturumunda konu tartışılmıştır.¹⁶³

Yunus Nadi Bey bazı milletvekillerinin yazısını değiştirdiğini savunmuştur. 29 Ocak 1923 tarihli oturumda soruşturma sonucu açıklanmış Yunus Nadi Bey'in yazdığı makalede herhangi bir suç unsuru bulunmamış Yunus Nadi Bey'in sözleri ifade özgürlüğü olarak değerlendirilmiştir.

¹⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:6, 117.Birleşim (20.12.1920), s.439.

¹⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:25, 146.Birleşim (27.11.1922), s.96.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanını bildiren Anayasa değişikliğini Anayasa Komisyonu Başkanı olarak Meclis'te bizzat duyurmuştur.

Yenigün gazetesini 1924 yılına kadar yayınlanmaya devam etmiş 7 Mayıs 1924 tarihinden itibaren ise Nebizade Hamdi Bey ve Zekeriya Sertel ile beraber *Cumhuriyet* gazetesini çıkartmışlardır. *Cumhuriyet* gazetesi günlük olarak yayın hayatına başlamış ve kısa zamanda büyük bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Cumhuriyet ve demokrasiyi savunan gazete dönemin en önemli gazetesi olmuştur.

Yunus Nadi Bey'in Batıcılık anlayışı içe dönük ve kültürel değerleri koruyan bir anlayış olmuş Japon Batılılaşmasını örnek olarak göstermiştir. Batıya mesafesini korurken Batıcılık anlayışını sürdürmeye de devam etmiştir.¹⁶⁴

Wilson Prensipleri Cemiyet'inin kurucuları arasında yer almış, cemiyetin Heyet-i faale üyelerinden biri olmuş, 5 Aralık 1918 tarihli muhtıranın altına imza atmıştır.

Yunus Nadi Bey Halk Zümresinin öncü isimlerinden olmuştur, dünyadaki devrim süreçlerini yakından takip etmiştir. Yunus Nadi Bey TBMM'nin II, III., IV dönemlerinde de Muğla Milletvekili olarak yer almış 1943 tarihine kadar milletvekilliği yapmıştır.

Eserleri:

Yunus Nadi Bey, 1929 yılında Alman zeplin gemisi "Graf Zeppelin" ile Avrupa'ya unutulmaz bir seyahat gerçekleştirmiş, bu seyahatini, anı-seyahat kitabı olan "*Kırk Dokuz Saat Zeplin İle Havada*" ile okurlarıyla paylaşmıştır. Bu eserinde, Almanya, Fransa, İtalya ve İsviçre'nin gökyüzünden manzaralarını ve o dönemdeki siyasi ve sosyal atmosferini kaleme almıştır.

"*Ankara'nın İlk Günleri*" isimli eserinde ise Ankara'ya geldiği andan itibaren yaşadıkları ve gözlemlerini ele aldığı hatıralar yer almıştır. Dönem ile ilgili olan temel kaynaklardan biri olmuştur.¹⁶⁵

1920 yılında Türkiye'de Milli Hareket tüm hızıyla ilerlerken, İstanbul'da işgalci İtilaf Devletleri ve Osmanlı Hükümeti bu hareketi durdurmak ve lideri Mustafa Kemal'i tutuklamak için bir dizi girişimde bulunmuştur. Bu girişimlerin arka planı, ilgili kişilerin rolleri ve sonuçlarını Yunus Nadi Bey "*Babıali'nin Milli Hareketi Dağıtmak ve Mustafa*

¹⁶⁴ Ferhat Eroğlu, *a.g.e.*, s.330.

¹⁶⁵ Yunus Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayıncılık, İstanbul 1955, s.1-124.

Kemal'i Tevki Etmek Teşebbüsü” adlı tarih kitabında ayrıntılı olarak ele almıştır. Kitapta, İtilaf Devletleri'nin Milli Harekete karşı duyduğu endişe ve bu endişenin Osmanlı Hükümeti'ni nasıl etkilediği anlatılmıştır.

Yunus Nadi Bey'in “*Ali Galib Hadisesi*” isimli eseri, 1922 yılında İzmir'de işgalci Yunan askerleri tarafından şehit edilen gazeteci Ali Galip'in hayatını, milliyetçilik anlayışını ve şehitlik öyküsünü anlatan etkileyici bir eserdir.

“*Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyanlar*” isimli eseriyle Yunus Nadi Bey, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açılış törenini, milletvekillerinin profillerini, bu olaya eşlik eden isyanları ve isyanların sebeplerini ve sonuçlarını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.¹⁶⁶ Bunlar dışında; “*Çerkez Ethem kuvvetlerinin ihaneti*”, “*Kurtuluş Savaşı Anıları*”, “*Mustafa Kemal Paşa Samsun'da*” isimli 3 eseri daha mevcuttur.

4.5. Kütahya Milletvekili Ahmet Besim Bey (Atalay)

Ahmet Besim Bey 1882 tarihinde Uşak'ta dünyaya gelmiştir. Babası İnce Mehmed Çavuş, annesi Alime Hanım'dır. Babası İnce Mehmed Çavuş, A.Besim Bey 10 yaşında iken sıtma hastalığından ölmüş, A.Besim Bey, annesi Alime hanımı ise Yunan Mezalimi sırasında kaybetmiştir. Eğitim hayatına Uşak'ta başlamış, alfabeyi komşuları olan Gelin Hoca isimli bir kadın öğretmenden öğrenmiştir. İlk olarak mahalle mektebinde eğitime başlamış daha sonra iptidaide üç yıl sonra ise rüştiyede eğitimine devam etmiştir. Ailesinin isteği ile Boduroğlu Medresesine gitmiştir.¹⁶⁷ 1905 yılında ailesinden habersiz İzmir'e giderek Ramazan ayında Hisar Camisinde vaazlar vermiş daha sonra İstanbul'a geçmiştir. Sultanahmet Medresesi'ne yerleşmiştir. Daha sonra Darülmualimin'e girmiş medrese eğitime devam etmiş ve sonunda Şehzade Camisi'nde icazet almıştır. 1910 ve 1919 yıllarında çeşitli şehirlerde öğretmen ve idareci olarak görev almış İstanbul Darüşşafaka'da da bu görevleri üstlenmiştir. Maraş, İçel ve Niğde'de Maarif Müdürlüğü yapmış bir süre sonra görevden alınmış ve Uşak'a dönerek ticaretle ilgilenmiştir. İçel'de görev yaptığı sırada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Silifke'de kurulmasını sağlamıştır.

Ülkenin her köşesi işgal altındayken, insanlar arasında korku ve umutsuzluk hakim olmuştur. Ancak, bu zorlu koşullarda bile, mücadele kıvılcımları yer yer parlamaya başlamıştır. Ahmet Besim Bey'de ülke işgal altındayken ve zulüm yaşanırken, yaşadığı

¹⁶⁶ Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyanlar*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.1-110.

¹⁶⁷ Vahit Türk, *A.Besim Atalay*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2021, s.13.

yerde milli mücadeleye katılmış vatansever bir aydın olarak, örgütlenmelerde yer almıştır. Ahmet Besim Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta bulunduğu sırada, Silifkeli genç öğretmenler ve aydınlarla birlikte Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuş ve Mustafa Kemal Paşa ile haberleşmeye başlamışlardır. Ardından Uşak'tan çağırılmış ve iki aylık izin alarak memleketine dönmüştür. Bu sırada, İzmir Redd-i İlhak Cemiyetinin bazı üyeleri Uşak'a gelmiş ve burada faaliyetlerine başlamışlardır. Cemiyetin başına geçen Uşaklı aydın ve vatansever İbrahim Bey, Ahmet Besim Bey'i vaaz ve konferans konuşmacısı olarak atamıştır.¹⁶⁸

Ahmet Besim Bey soyadı kanunu çıkmadan önce ismine 1917'de "Atalay" ismini eklemiş ve soyadı kanunu sonrası bu ismi soyadı olarak kullanmaya devam etmiştir.¹⁶⁹

Milli Mücadele'yi destekleyen faaliyetler gerçekleştirmiş camilerde vaazlar vermiştir. Daha sonra İçel Maarif Müdürlüğü'nde göreve dönmüştür. I. TBMM'de Kütahya Milletvekili olarak yer almıştır. Milletvekilliği sırasında 119 defa söz almış, 12 önerge sunmuş, 18 kanun teklifinde bulunmuştur. TBMM milletvekilliği 7 dönem aralıksız devam etmiştir. I. TBMM'nin Milli Eğitim Bakanı olan Rıza Nur Bey tarafından Hars Müdürlüğü'ne atanmıştır. Görevini yürüttüğü sırada vilayetlere halk dilindeki öz Türkçe kelimelerin toplanması ile ilgili bir genelge göndermiştir. "*Derleme Sözlüğü*" eserinin temeli bu çalışmaları ile atılmıştır.

Besim Atalay Bey'in kanun teklifleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında gerçekleştirilen önemli reformların temelini oluşturmuştur. Teklifler, Mustafa Kemal Paşa'ya gazilik unvanı ve mareşallik rütbesinin verilmesi, Milli Mücadele'ye emeği geçenlere İstiklal Madalyası takdim edilmesi gibi sembolik öneme sahip düzenlemelerden, yabancı kelime taşıyan şehir adlarının değiştirilmesi, kanunların sade ve açık yazılması gibi dil ve bürokrasiyi ilgilendiren konulara kadar geniş bir yelpazeyi kapsamıştır. Tekliflerin bazı önemli başlıkları şunlardır:

Mustafa Kemal Paşa'ya Onurlandırma:

Gazilik unvanı ve mareşallik rütbesinin verilmesi

"Atatürk" soyadının verilmesi

İstiklal Madalyası'nın tasarlanması ve takdim edilmesi

¹⁶⁸ Vahit Türk, *a.g.e.*, s.21-22.

¹⁶⁹ Ali Birinci, "Besim Atalay'ın Hayatı ve Eserleri", *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl:101, Sayı:295, 2012, s.1.

Milli Mücadele'ye emeği geçenlerin korunması

Dil ve Bürokrasi Reformu:

Yabancı kelime taşıyan şehir adlarının değiştirilmesi

Kanunların sade ve açık yazılması

Eğitim Reformu:

Darülmualimlerin kapatılması ve sultanilerin idadiye dönüştürülmesi

Köy Hocası ve Sebilürreşad mecmualarının köylere kadar dağıtılması

Diğer Önemli Teklifler:

Dilenciliğin men edilmesi

İdare-i Ankara'da bir mehterhane kurulması

Halı dokumada kullanılan bazı maddelerin ihracının yasaklanması

Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu

Umumiye Vilayet Kanunu

Bahriye Vekâletinin kurulması

Etilen boyalarının ithalatını yasaklanması

Atalay'ın kanun teklifleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşmesi ve uluslaşması yolunda önemli adımlar atılmasını sağlamıştır. Teklifler, günümüzde de Türk hukuku ve siyasetinin temelini oluşturmuştur. Besim Atalay Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk döneminde oldukça aktif bir milletvekili olarak görev yapmış ve önemli faaliyetlere imza atmıştır. Besim Atalay Bey, olağanüstü koşullarda kurulan I. TBMM'nin çalışmalarını hızla sürdüreceğini vurgulamıştır.

Besim Atalay Bey, milletvekillerinin görev süreleri boyunca devlet memurluğu yapmalarını eleştiren bir karar sunarak bu uygulamanın sona erdirilmesini talep etmiştir.¹⁷⁰ Ayrıca bu duruma dair kanun çıkınca kendisi de milletvekilliğini seçerek memuriyetinden ayrılmıştır.

¹⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:4, 78.Birleşim (04.10.1922), s.510-511.

İstiklal Marşı'nın para ödülü karşılığında yazdırılmasına karşı çıkmış milli bir marşın ancak milletin içinden geldiğinde ortaya çıkacağını söylemiştir konu ile ilgili “Bu tür şiirler, duygudan çok siparişi veren kişinin isteğini yansıtır. Halkın duygularını temsil etmez ve unutulur. Bir milletin başına gelen felaketleri anlatan şiirler, duygusal ve samimi olmalıdır. Bu tür şiirlerin önce bestesi yapılır, güftesi sonradan yazılır. Ismarlama şiirlere devletin verecek parası yoktur.”¹⁷¹ şeklinde konuşmuştur.

Besim Atalay, Milli Mücadele ordusu ile ilgili konularda oldukça hassas davranmış, ordunun ve gazilerimizin morallerinin yüksek tutulması için gazete gönderilmesini talep etmiştir. Ayrıca milletvekillerinin orduda yer alan askerleri ve halkı ziyaret etmesini, meclisin halkın yanında olduğunu göstermesi gerektiğini söylemiştir. 19 Mayıs 1920 tarihli oturumda söz alan Besim Atalay Bey konu ile ilgili “..Bir seneden beri cephede savaşan ve her türlü fedakarlığı yapan askerlerimizin maneviyatını güçlendirmek için bir şeyler yapmamız gerekiyor. Siz de Anadolu'nun durumunu biliyorsunuz, peki cephelerde neler yaşanıyor? Biliyor musunuz ki askerlerimiz bir seneden beri birçok imkândan mahrum ve birçok rahatlıktan uzak olsa da ellerinden geleni yapıyorlar. Biz buraya gelmeden önce bile, vatani ve dini korumak için gönderdiğimiz askerlerimizin moralini yükseltmek için heyetler göndermiştik. Şimdi hemşerilerimiz ve askerler sabırsızlıkla haberlerimizi bekliyorlar. Burada olanları ve gelişmeleri onlara duyurmak ve biraz daha sabırlı olmalarını sağlamak gerektiğini düşünüyorum..”¹⁷² demiştir.

Besim Atalay Bey, Milli Mücadele döneminde çok büyük bir önem taşıyan Türk mallarının ihraç edilmesine karşı çıkmıştır. Besim Atalay Bey'e göre ülke içinde ihtiyacımız olan bu ürünlerin ihracını engelleyecek bir ihracat sisteminin kurulması gerekli olmuştur. Bu konu ile ilgili kanun teklifi sunmuştur.¹⁷³

Besim Atalay Bey asker kaçakları ile ilgili ise kaçakların şiddetle cezalandırılmasını fakat ailelerinin durumdan muaf tutulmasını talep etmiştir.

11 Kasım 1922 tarihli oturumda Harekât-ı Milliye'ye hizmetleri olan şahıslara İstiklal Madalyası verilmesi için kanun teklifi sunmuştur.¹⁷⁴

¹⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:9, 6.Birleşim (12.03.1921), s.85.

¹⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:1, 18.Birleşim (19.05.1920), s.350.

¹⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:20, 50.Birleşim (08.06.1922), s.254.

¹⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:24, 136.Birleşim (11.11.1922), s.452.

Besim Atalay Bey, Lozan Görüşmelerini yakından takip etmiş, tarih, coğrafya ve her şeyiyle Türkleşmiş olan Batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmaması için İsmet Paşa'ya talimat verilmesini önermiştir.¹⁷⁵

Besim Atalay Bey'in hayatının her alanında Türkçülük düşüncesi ön planda olmuştur. Özel ve siyasi yaşamında yürüttüğü çalışmalar, Türkçülük ideallerini ve milli benlik duygusunu aşlamaya ve bu konuda farkındalık yaratmaya yönelik olmuştur. Türkçülük idealinin en önemli bileşenlerinden biri olan Türk diline büyük önem veren Atalay, bu alanda çok sayıda çalışma yürütmüştür. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nde görevleri Türklerin üstlenmesini savunmuştur. Besim Atalay Bey, saltanat kaldırılmadan önce resmi metinlerde Osmanlı kelimesinin bir millet ismi olmadığı, aksine bir kabile veya aile ismi olduğu savunmuş, Selçuki, Gaznevi, Kızılordu ve Yeşilordu gibi örnekler vererek bu tür isimlerin Sibiry'a'daki kabile isimlerine benzediğini ve bir reis etrafında toplanan az sayıda insanın oluşturduğu kabilevi asabiyetle hükümet kurduklarını belirtmiştir. Günümüzde ve tarihte bu tür kabilevi isimlerle tanımlamanın anlamsız olduğunu dile getirmiş bunun yerine, Türk isminin veya Türkiyeli isminin daha uygun olduğunu öne sürmüştür.¹⁷⁶

Dil konusu onun en hassas olduğu konulardan biri olmuş, Meclis'te yapılan konuşmalarda ve özellikle yasaların metinlerinde yabancı kelimelere sık sık müdahalede bulunmuştur.

Milletin milli benliğinden uzaklaşmaması için yabancılaşmaya daima karşı çıkmıştır.

Besim Atalay Bey dışişleri konularında da ilgili ve olmuş özellikle Doğu ülkelerine karşı sempati duymuştur. Doğu Türklüğü ile yakından ilgilenmiş, bağımsızlık mücadelelerine büyük bir ilgi ve sempati ile yaklaşmıştır. Türk dil-tarih ve geleneklerinin temellerinin Doğu'da olduğunu savunan Besim Atalay Bey, kültürel irtibat ve ilişkilerin kurulmasından yana olmuştur. Bu bağlamda, Türk Dili ve Edebiyatı'nı anlamak için Orhun Yazıtlarına kadar inerek Orta Asya Türk Tarihi'nin çok iyi bilinmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:25, 153.Birleşim (09.12.1922), s.282.

¹⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:14, 105.Birleşim (05.11.1921), s.71.

¹⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:5, 100.Birleşim (20.11.1920), s.457.

Kütahya milletvekili seçilen Besim Atalay Bey, üç yıl boyunca Maarif Encümeni'ne seçilerek başkanlık görevini üstlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın sunduğu tahrir ile Rusya'da bilimsel araştırmalar yapmak üzere oluşturulan bir heyete dahil olmuştur.¹⁷⁸

Besim Atalay'ın görüşüne göre uluslararası hukukta güç, haklı olmaktan daha önemli rol oynamıştır. Avrupalı devletlerin Wilson Prensiplerini dahi göz ardı etmesi, hukukun top, süngü ve tüfek karşısında zayıf kaldığını göstermiştir. TBMM'nin 06 Mayıs 1920 tarihli oturumunda söz alarak "Güç ve hukukun ilişkisini ele almış, ilmi hukukun ince ve güzel teorileri olduğunu kabul etmiş, ancak gerçek hayatta gücün daha belirleyici olduğunu savunmuştur. Güçlü olanın hukuku dikte ettiğini ve silahlı güç karşısında hukukun ve diğer kurumların etkisiz kaldığını vurgulamıştır. Mütareke yoluyla silahların teslim edilmesinin hukukun zayıflamasına yol açabileceğini" dile getirmiştir.¹⁷⁹

Besim Atalay Bey, kanunların devletin ihtiyaç ve önceliklerine göre düzenlenmesi gerektiğine inanıyordu bundan dolayı muhalefetin kanunları sık sık değiştirmeye yönelik taleplerine ise şiddetle karşı çıkmıştır.¹⁸⁰ Ayrıca İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasını ve Başkumandanlık Kanunu'nu olağanüstü durumun bir mecburiyeti olarak görmüştür. Savaş sonrası ise konu ile ilgili fikri değişmiştir.¹⁸¹

Besim Atalay, ziraatın gelişmesi için önemli çalışmalar yapmıştır. Bu kapsamda, cihet-i askeriyede yer alan zayıf ve hasta hayvanların fakir köylülere dağıtılmasını öngören bir kanun teklifi sunmuştur. Teklif mecliste kabul edilerek kanunlaşmış ve ziraatın kalkınmasına katkıda bulunmuştur.¹⁸² Besim Atalay, hayvan üretimini ve tür ıslahını artırmak için cins hayvan ithalinin gerekli olduğuna inanmış bu nedenle, iki yıl süreyle cins hayvan ithalinden gümrük vergisi alınmamasını desteklemiştir.¹⁸³ Besim Atalay, ülkenin ulaşım ve yollarının yetersizliğinin, çiftçinin ürünlerini pazarlara ulaştırmasını ve satmasını engellediğini savunmuştur. Yetersiz yol altyapısı, tarımsal kalkınmanın önündeki önemli engellerden biri olarak görülmüştür.¹⁸⁴ Yerli üretime karşı korumacı bir tavır sergilemiş, gümrük vergilerinin yükseltilerek ithalatın engellenmesini savunmuştur. Millî mücadelede

¹⁷⁸ TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, D:1,C:5, 81.Birleşim(11.10.1920), s.153-154.

¹⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:1, 12.Birleşim (06.05.1920), s.232.

¹⁸⁰ Sadık Sarısan, "Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kütahya Mebusu Besim Atalay Beyin Faaliyetleri", *Atatürk Yolu Dergisi* 4, S.14, 1994, s.226.

¹⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:25, 149.Birleşim (02.12.1922), s.170.

¹⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:15, 63.Birleşim (08.12.1921) ,s.64; D:1, C:15, 131.Birleşim (20.12.1921), s.173-174.

¹⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:29, 23.Birleşim (12.04.1923), s.75.

¹⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:9, 5.Birleşim (10.03.1921), s.58.

olduğumuz bu dönem içerisinde lüks ve mücevher gibi eşyaların ithalatı ona göre gereksizdir. Yerli ürünler ile gereken ihtiyaçlar karşılanabilmelidir. Ayrıca Besim Atalay Bey yerli dokuma sanayinin gelişebilmesi için devlet memurlarına yerli kumaş giydirilmesi zorunluluğunun olmasını teklif etmiştir. Konu ile ilgili mecliste konuşma yapmış, halkın öncelikle memurları örnek aldığını, memurların yerli malı kumaştan giysiler tercih etmesi ile halkın da yerli malı kumaştan ürünlere yöneleceğini savunmuş, teklifinin bu şekilde kabul edilmesini önermiştir. Hükümetin fabrikaların dokuma yaptığı kumaşlara müdahale etmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Halkın, aydın kesimi örnek alarak yerli kumaşa yöneleceğini ve Türk dokumacılığının da el tezgahlarından büyük fabrikalara geçiş yapabileceğini düşünmüştür.¹⁸⁵

Besim Atalay'ın iktisadi politikası, gelirleri artırma ve giderleri azaltma üzerine kurulmuştur. Bu politikanın yanında, kendisi fakirleri koruyarak ve zenginlerden daha fazla vergi alınmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur.¹⁸⁶

Besim Atalay Bey, İstanbul'dan Anadolu'ya görevlendirilen memurlara tahsisat ayrılmasını doğru bulmamıştır. Bunun yerine, evkaf arazilerinin aşarının Maliye Vekaleti tarafından toplanmasını öngören bir kanun teklifi sunmuştur.¹⁸⁷

Besim Atalay Bey, haksız yollarla mal ve mülk edinenlerin, devlet malını gasp edenlerin takip edilerek en ağır şekilde cezalandırılmasını ve mallarına el konulmasını savunmuş ve konu ile ilgili tahrir ve kanun teklifleri vermiştir.¹⁸⁸ Ekonomi konusunda yabancılara ayrıcalık tanınmasına karşı çıkmış bu ayrıcalıkların olumsuz sonuçlarına dikkat çekerek sömürge olan milletlerin bu şekilde işgale uğradıklarını dile getirmiştir.¹⁸⁹ Besim Atalay Bey'in ekonomi anlayışlarından bir diğeri ise yerli sanayinin gelişmesi için halı ve kilim ihracatında gümrük vergisinin azaltılması gerekliliğidir. Konu ile ilgili tahrir vermiş fakat bu teklif mecliste kabul görmemiştir.¹⁹⁰

Besim Atalay Bey, Avrupalı tarzda bir laiklik anlayışını savunmuş ve 30 Ağustos 1922'de yaptığı konuşmada dini kurumların devlet bünyesinden ayrılması gerektiği fikrini

¹⁸⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D:1, C:9,13.Birleşim (28.03.1921), s.271; D:1, C:10, 40.Birleşim (20.06.1337) s.430-431; D:1, C:11, 41.Birleşim (23.06.1921), s.19.

¹⁸⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D:1, C:20, 41.Birleşim (09.05.1922), s.10.

¹⁸⁷ *TBMM Gizli Zabıt Ceridesi*, D:1, C:3, 26.Birleşim (13.04.1922), s.257.

¹⁸⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D:1, C:20, 44.Birleşim (18.05.1922), s.75; D:1, C:4, 66.Birleşim (16.09.1336), s.158; D:1, C:9, 8.Birleşim (17.3.1337), s.130-131.

¹⁸⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D:1, C:7, 157.Birleşim (26.2.1921), s.433.

¹⁹⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D:1, C:4, 66.Birleşim (16.9.1920), s.177.

ileri sürmüştür.¹⁹¹ Ayrıca, tekke ve zaviyelerin denetlenmesi için 6 Ekim 1921'de Meclis-i Meşayih'in kurulmasını önermiştir.¹⁹²

Ülkedeki vakıfların denetlenmesini bunun için mebusların görevlendirilmesini uygun gören Besim Atalay Bey vakıfların birçoğunun hukuki olmadığını dile getirmiştir.¹⁹³ Evkaf-ı Celaliye ve Piri Paşa vakıflarının devlet idaresine dahil edilmesine yönelik kanun teklifi vermiş, meclisteki görüşmeler sonucunda evkafın birleştirilmesi ve 1-2 üyeden oluşacak olan kanun ile birleştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁴

Seçme seçilme yaşının 19'a indirilmesini istemiş, 19-20 yaşındaki gençlerin memurluk yapabiliyor ise seçme hakkınada sahip olabileceğini dile getirmiştir.¹⁹⁵

Besim Atalay, Cumhuriyet'i demokrasiyi, inkılapçılığı ve halkçılığı daima savunmuştur. Yerel yönetimlerin etkin olup halka inilmesi gerektiğini savunmuştur. Hükümet ile halk arasındaki açıklığın kapatılması, problemlerin çözülmesi için halka önem verilmesi ve halktan dayanak alınması gerektiğini düşünmüştür.

Besim Atalay Bey 1928-1930 tarihlerinde ilk Dil Encümeni'nde görev almış I.Dil Kurultayı'nda Merkez Heyeti Muhasibi olmuş, Türk Dil Kurumu'nda 18 yıl merkez heyeti üyesi olarak görevini yürütmüştür. 1949'da kendi isteği ile Türk Dil Kurumu'ndan ayrılmıştır. Kurumun gelişmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. 1937-1942 yılları arasında Dil ve Coğrafya Fakültesi'nde ve Polis Enstitüsü'nde Farsça profesörlüğü ve Farsça öğretmenliği yapmıştır.

Besim Atalay Bey I. TBMM'de I.,V.,VI. ve VII. Dönem Kütahya; II., III.,ve IV.Dönem ise Aksaray Milletvekili olarak yer almıştır. Yedi dönem boyunca milletvekilliği görevini yürüten Besim Atalay Bey, aktif siyasete veda ettikten sonra kendi ilgi alanlarına yönelmiştir. Tüm vaktini araştırma ve çalışmalarına ayırarak köşesine çekilmeyi tercih etmiştir.¹⁹⁶

Milli Mücadele'nin ilk kıvılcımlarından itibaren Atatürk'ün yanında yer almış, ona sarsılmaz bir bağlılık göstermiş, kalemini hem bilim hem de edebiyatın çeşitli dallarında ustaca kullanmış, mücadeleden taviz vermeyen, gerektiğinde hak ettiği cevabı sert bir

¹⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:22, 93.Birleşim (30.8.1922), s.430.

¹⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, D: 1, C:13, 100.Birleşim (27.10.1921), s.279.

¹⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:3, 51.Birleşim (17.08.1920), s.277.

¹⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:16, 154.Birleşim (04.02.1922), s.209-211.

¹⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:14, 105.Birleşim (05.11.1921), s.77.

¹⁹⁶ Vahit Türk, a.g.e., s.23.

şekilde veren, siyasette, devlet yönetiminde, bilimde, dinde, şiirde ve tiyatroda iz bırakmış bir kişilik olmuştur.¹⁹⁷ İleri seviyede Arapça, Farsça ve Fransızcası vardır.1947’de evlenmiş fakat evliliği çok kısa sürmüştür. Besim Atalay Bey şeker, kalp ve romatizma gibi sağlık problemleri yaşamış 7 Kasım 1965’de Ankara’da vefat etmiştir. Arşiv ve kütüphanesinde yer alan 3946 kitabı ve 1375 adet süreli yayını Milli Kütüphaneye 1883 parçalık arşiv koleksiyonunu Etnografya Müzesine bağışlamıştır.¹⁹⁸

Besim Atalay Bey, hem siyasi yaşamında gösterdiği dinamizm hem de bilimsel alandaki üretkenliğiyle öne çıkan bir kişilik olmuştur. Yaşadığı dönemde ülkesinin ihtiyaç duyduğu birçok konuda aktif rol almış, bilgi ve birikimini milletin hizmetine sunmaya gayret göstermiştir.

Eserleri:

Besim Atalay Bey çalıştığı Türk Dili konusundaki tercüme ve telif eserler ile ön plana çıkmıştır. Maarif Vekaleti Hars Müdürlüğü görevini üstlendiği dönemde, halk dilindeki Türkçe kelimeler ve Türk halk bilimine dair geniş bir malzeme toplamıştır. 1932’de toplanan I. Türk Dil Kurultayı’ndan sonra yeniden yapılanan Türk Dil Kurumu’nda merkez heyeti üyesi olarak on sekiz yıl görev yapmış ve Türkçeye dair önemli eserlerinin büyük bir kısmını bu dönemde kaleme almıştır.

Besim Atalay, Türk dili ve edebiyatı alanındaki çalışmalarıyla öne çıkmış bir dilbilimci, yazar ve çevirmendir. En önemli eserlerinden biri, Kaşgarlı Mahmud’un Dîvânu Lugâtî’t-Türk adlı eserinin modern Türkçeye çevirisidir. Bu çeviri, Türkçenin tarihi ve kelime hazinesi hakkında önemli bilgiler sunmuştur.

Besim Atalay, Kur’ân-ı Kerîm’i Türkçeye çeviren ilk kişilerden biridir. Bu çeviri, Türkçede dini metinlerin yazılmasına ve okunmasına öncülük etmiştir. Ayrıca, tasavvuf ve dinî konularda da eserler vermiştir.

Besim Atalay’ın Türk dili için yaptığı diğer önemli çalışmalar şunlardır:

“*Türk Dili Kuralları*”: Bu kitap, Türkçenin gramer kurallarını anlatan ilk eserlerden biri olmuştur.

¹⁹⁷ Vahit Türk, *a.g.e.*, s.31.

¹⁹⁸Recep Büyüktolu, “Ahmet Besim ATALAY” *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-besim-atalay->, [Erişim Tarihi: 13.12.2023].

“*Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*”: Bu eser, Türkçenin kelime yapımını inceleyen bir çalışmadır.

“*Türkçe’de Kelime Yapma Yolları*”: Bu kitap, Türkçede kelimelerin nasıl türetildiğini anlatan bir eserdir.

“*Türk Dilinde Ana Kelimeler veya Türkçe Türetme Sözlüğü*”: Bu sözlük, Türkçenin temel kelimelerini ve bu kelimelerden türeyen kelimeleri içerir.

Besim Atalay, Türk dilinin kaynak eserlerini de yayımlamıştır. Bu eserler arasında et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-lûgati’t-Türkiyye, Müyessiretü’l-ulûm, eş-Şüzûrû’z-zehebiyye ve’l-kıtaû’l-Ahmediyye fi’l-lugati’t-Türkiyye ve Seng-lâh, Lûgat-i Nevâî yer alır.

Atalay’ın eserleri, Türk dili ve edebiyatı araştırmaları için önemli bir kaynak oluşturmuştur. Bu eserler, Türkçenin tarihi, grameri ve kelime hazinesi hakkında değerli bilgiler sunmuştur.

4.6. Karesi Milletvekili Hasan Basri Bey (Çantay)

Hasan Basri Bey 1887’de Balıkesir’de, ileri gelen tacir ve alimlerden Çantayoğlu Halil Cenabi Efendi ve Kepsutlu Sincanoğullarından Hatice Hanım’ın tek erkek evladı olarak dünyaya gelmiştir. Hasan Basri Bey’in üç kız kardeşi vardır.

Balıkesir’de ibtidai mektebini tamamlayan Hasan Basri Bey, Balıkesir İdadisi’ne girmiştir. Fakat 1903’te babasının vefatı ile ailenin geçim sorumluluğu omuzlarına binince, dördüncü sınıfta iken eğitimini bırakmak zorunda kalmış, özel hocalardan ders alarak öğrenimine devam etmiştir.

Mutasarrıf Ömer Ali Bey’in desteği ile yarım kalan eğitimini tamamlamış, Balıkesir Mevlevihane Medresesi’nde Ragıpzade Ahmet Naci Efendiden Arapça, Müstecaplızade Halil ve Balıkesir Müftüsü Osman Nuri Efendilerden de Farsça öğrenmiştir. Eski kültürümüzün kaynaklarına inebilme imkânı bulan Hasan Basri Bey, Ömer Ali Bey’in ardından Balıkesir Mutasarrıflığına atanan Mehmet Ali (Ayni) Bey’in de yakın ilgi ve desteğini görmüştür.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Besimi Yazıcı, “Hasan Basri Çantay ve Ses Gazetesi”, *Atatürk Yolu Dergisi* 3, S. 12, Şubat 1993, s.432-433.

Okumaya ara vermeyen Hasan Basri Bey icazetini aldıktan sonra bile öğrenmeye devam etmiştir. Meşrutiyet döneminde Balıkesir Mutasarrıfı olan Mümtaz Bey'den iktisat, maliye ve hukuk dersleri almış o dönemin gelişmekte olan yeni bilim dallarındaki yetersizliklerini tamamlamıştır..

11 Ağustos 1907'de Liva Tahrirat Kalemi'nde katip olarak göreve başlamıştır.

Hasan Basri Bey Meşrutiyet'in ilanından sonra gazetecilik faaliyetlerine başlamıştır. “*Nasihât*” ve “*Balıkesir*” gazetelerinde yazarlık yapmıştır. Mutasarrıf Samih Rıfat Bey döneminde İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan “*Yıldırım*” gazetesini çıkarmıştır. Liva Encümeni Başkatibi iken, Samih Bey'in tüm sorumluluğunu üstlendiği “*Karesi*” adlı gazeteyi de yayımlamıştır.

Hasan Basri Bey, Balıkesir'de mahalle basının gelişmesinde öncü bir rol oynamıştır. 23 Aralık 1917'de Darül-hilafe Medresesi'nde Türkçe Öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Türkçe, edebiyat, ve Arapça dersleri vermiştir. 1918'de “*Ses*” gazetesini çıkarmış İstanbul Hükümeti'ne karşı yayınlarıyla dikkat çekmiştir. Mütareke yıllarında Türk milletinin haklarını savunmuş, cesurca yazılar kaleme almıştır. Gazetenin yayınları, Damat Ferit Paşa hükümetini rahatsız ettiğinden dolayı gazetenin kapatılarak, Hasan Basri Bey'in tutuklanmasına karar verilmiştir.²⁰⁰ Tutuklama emrini öğrenen Hasan Basri Bey Balıkesir'e veda etmiştir. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Anadolu'da milli direniş kıvılcımlarının filizlenmeye başladığı bu dönemde Hasan Basri Bey de tarafını seçmiş ve Milli Mücadele lideri Mustafa Kemal Paşa'ya destek vermeye karar vermiştir. 15 Mart 1919 Cumartesi günü, Hasan Basri Bey, 17 Mart'ta toplanacak olan kongreye katılmak için Balıkesir'den hareket etmek üzereyken takip edildiğini fark etmiş bu nedenle Manisa'da trenden inerek başka bir vasıta ile İzmir'e ulaşmıştır. İzmir'de Nurettin Paşa ile görüşerek Yunanlılar tarafından işgal edileceğine dair haberleri ve buna karşı alınabilecek tedbirleri konuşmuştur. Ayrıca *Anadolu* gazetesi idarehanesinde Celal Bayar ile bir araya gelerek kongreye dair fikir alışverişinde bulunmuştur. Burhaniye, Kepsut, Dursunbey ve çevresini karış karış dolaşmış Milli Mücadele hareketinin büyümesi ve güçlenmesi için tüm çabasını ortaya koymuştur. Bu çabaların yanında 17-19 Mart 1919 tarihlerinde İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti'nin düzenlediği “Büyük İzmir Kongresine katılarak Milli birliğin sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

²⁰⁰ Hamit Pehlivanlı, “Hasan Basri Çantay”, Atatürk Ansiklopedisi <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hasan-basri-cantay-1887-1964/>, [Erişim Tarihi: 14.02.2024].

1920 yılında yapılan seçimlerde Karesi (Balıkesir) Milletvekili olarak TBMM'ye katılan Hasan Basri Bey, burada şair ve Burdur Milletvekili Mehmet Akif (Ersoy) Bey ile tanışarak yakın bir dostluk kurmuştur. Mehmet Akif Bey'den Arap edebiyatı dersleri alan Hasan Basri Bey, bu dostluğun bir nişanesi olarak "Bülbül" şiirine ilham kaynağı olmuştur. TBMM'de çeşitli komisyonlarda görev alan Hasan Basri Bey, Maarif, Dahiliye ve Kitaplık Komisyonlarında çalışarak eğitim ve içişleri gibi önemli alanlarda katkı sağlamıştır. Memurin Muhakemat Tetkik Kurulunda (disiplin soruşturması yapılan memurlar hakkında inceleme ve mütalaa yapmakla görevli olan bir kurul) görev alarak memurların yargılanması ile ilgili konularda rol oynamıştır. Matbuat Umum Müdürlüğü Hesaplarını İnceleme Komisyonu'nda basının mali durumunu incelemiş, TBMM'nin II. ve III. Toplantı yıllarında Maarif Komisyonu Katipliği görevini üstlenerek eğitim komisyonunun çalışmalarına katkıda bulunmuştur.

Hasan Basri Bey, Mecliste grupların kurulması ile beraber muhalefet saflarına geçerek II. Grup'ta yer almıştır. Mecliste bulunduğu süre içerisinde 232 konuşma yapmış, bu konuşmalarından 37 tanesi kapalı oturumlarda gerçekleşmiştir. Ayrıca 8 soru ve 2 gensoru önergesi vermiştir. Meclisteki dostları ile birlikte verdiği bazı önergeler kanunlaşmıştır. Belediye Kanunu'na hüküm eklenmesi ve düğünlerde israfın önlenmesi ile ilgili teklifleri kanunlaşmıştır.

Bilecik Mebusu Halil İbrahim Bey, Balıkesir'in durumu hakkında Karesi milletvekillerinden bilgi alınması ile ilgili taktir sunmuş buna ilişkin, "Efendim, asıl amacım, Balıkesir Kuzey Heyeti Merkezi'nin yaşadığı mali sıkıntılardan kurtarılması için gerekli adımları atmaktır. Bunun için, şimdiye kadar yaşadıkları zorlukları bizzat milletvekillerinden dinlemek istiyorum." şeklinde açıklama yapmıştır. Hasan Basri Bey, Balıkesir ve havalisi Milli Kuvvetleri'nin durumu hakkında bilgi verme amaçlı bir konuşma yapmış, 13 Mayıs 1920 tarihli oturumda söz almış, konu ile ilgili "Balıkesir ve havalisi hakkında bilgi vermemiz istenirse, bunu 450 bin nüfuslu bir liva olduğumuz için gururla ve kendi arzumuzla yaparız. Saygıdeğer Meclis de lütfen dinlerler. Az önce Halil Bey kardeşimizin sunduğu taktirin reddedilmesi mali ihtiyaçtan kaynaklanma ihtimalinden doğmuştur ve bunun hakkında ayrıca bir taktir verildiği için; bu konuda - mali ihtiyaçlar hakkında - bilgi vermek gereksiz olacaktır. Hamdullah Suphi Beyefendi bundan bazı yanlış anlamalar olacağını söylediler. Kesinlikle yanlış anlaşılma olmayacaktır. Biz buraya vatan görevimizi yerine getirmek için geldik. Bu nedenle ortaya yanlış anlamalara sebep olacak

bir durum yoktur. Biz istediğimiz zaman saygıdeğer Meclis'ten sözlerimizi dinlemesini rica ederiz. Bu nedenle, meselenin bu şekilde kapanmasını ben öneriyorum.”²⁰¹ demiştir.

Hasan Basri Bey, "Kütahya Livası öğretmenlerinin maaşlarına dair takrir" görüşmeleri sırasında hem ülke genelindeki hem de Balıkesir'deki öğretmenlerin durumuyla ilgili görüşlerini ve önerilerini dile getirmiştir.

Karesi Milletvekili Hasan Basri Bey , Aşar usulünün ıslahı hususunda bir takrir vermiştir.

Hasan Basri Bey'e göre düğün masraflarının artması, Anadolu'da birçok gencin evlenmesini engelleyerek kızların evlilik yaşının artmasına neden olmuştur. Bu durum nüfusumuzun azalmasına da sebep olmuş, bu sorunu çözmek için Karesi livasında olduğu gibi düğünlerde tasarruf yapılması ve israfın önlenmesi gerekmektedir. Düğün masraflarının kontrol altına alınması için bazı basit şartlar belirlenebilir ve bu şartların tüm vilayetlerde uygulanması sağlanabilir. Bu sayede nüfusumuzun korunması ve aile yapısının güçlendirilmesi sağlanabilirdi. Konu ile ilgili meclise teklif sunmuştur.²⁰²

Karesi Milletvekili Hasan Basri Bey ve arkadaşları “Meclis üyelerinin vatanla ilgili konularda çekecekleri telgrafların ücretten muaf tutulması için” meclise teklif sunmuştur.²⁰³ Bu teklifi meclis tarafından kabul edilmemiştir.²⁰⁴

Hasan Basri Bey, İstiklal Marşı'nın güftesinin Hamdullah Suphi Bey tarafından meclis kürsüsünden okunmasına dair takrir vermiştir.²⁰⁵

Hasan Basri Bey milletvekilliği sona erdiğinde Balıkesir'e dönmek zorunda kalmıştır. 22 Eylül 1923'te Darülhilafe'de Arapça Öğretmenliğine atanmış, 20 Eylül 1924'te edebiyat öğretmenliği görevine de başlamıştır. Bu görevlerin yanı sıra, 132 şehit çocuğu için açılan yetiştirme yurdunun müdürlüğünü de üstlenmiştir.

Hasan Basri Bey, *Zafer-i Milli* gazetesinde yazarlık yapan Hasan Basri Bey, aşırı zihinsel yorgunluk nedeniyle 26 Ocak 1928'de emekli olmuştur. Emekliliğinin ilk yıllarında ziraat ve ticaretle uğraşarak fikri uğraşlardan uzak durmaya çalışmıştır. Ancak bu durum fazla sürmemiş ve tekrardan dini ve ilmi konularda telif ve tercüme eserler

²⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:1, 15.Birleşim (13.05.1920), s.291-293.

²⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:5, 97.Birleşim (11.11.1920), s.361-369.

²⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:6, 109.Birleşim (14.08.1920), s.225.

²⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C:8, 154.Birleşim (22.02.1921), s.330.

²⁰⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi, D:1, C:9, 1.Birleşim (01.03.1921), s.12.

yazmaya başlamıştır. Hasan Basri Bey, 3 Aralık 1964'te İstanbul'da vefat etmiş, vasiyeti gereği yakın dostu olan Mehmet Akif Bey'in mezarının yanına defnedilmiştir.

Balıkesir İl Daimi Encümeni Başkâtipliği görevini yürütürken, Balkan Harbi'nin gölgesinde hocası Hacı Ahmet Kadanoz'un önderliğinde kurulan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nde aktif rol almıştır. Vatanseverliği ve milli mücadeleye olan katkılarından dolayı I. TBMM'ye Karesi Milletvekili olarak seçilmiş, göstermiş olduğu gayretlerden dolayı kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Balıkesir'de birçok sağlık, eğitim ve kültür kurumunun kuruculuğunda ve üyeliğinde önemli hizmetler sunmuştur.

Eserleri:

“*Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*”, Hasan Basri Çantay'ın en önemli eseri olarak kabul edilir ve açıklamalı bir Kur'an tercümesidir. Eserin önsözünde mütercim, Kur'an'ın eşsizliği ve tercümesinin zorluğu hakkında bilgiler vererek, o dönemdeki diğer Türkçe tercümeleri de değerlendirmiştir. Kendi tercümesinin 13 madde halinde sıraladığı ayırt edici özelliklerinin arasında bol dip notlar ve detaylı açıklamalar yer alır. Dipnotlar: Eserin hemen her sayfasında yer alan dipnotlar, ayetlerin anlaşılmasına yardımcı olacak şekilde genişletilmiştir. Bu dipnotlarda Zemahşerî, Râzî, Beyzâvî, Celâleyn, Medârik ve Hâzin gibi tefsirlerin yanı sıra güvenilir hadis kitapları ve Arapça sözlüklerden de yararlanılmıştır.

Hasan Basri Çantay'ın “*Fıkh-ı Ekber*” adlı eseri Ebû Hanîfe'nin yazdığı “*el-Fıkhü'l-ekber*” adlı risâlesinin Türkçe tercümesidir. Bu eser, İslam fıkhnın Hanefî mezhebine göre temel prensiplerini ve kavramlarını ele almıştır.

Hasan Basri Çantay'ın “*Akifnâme*” adlı eseri, Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Mehmed Âkif'in hayatını, şahsiyetini ve edebi kimliğini anlatan bir biyografik eserdir. Eser, Âkif'in vefatının ardından bir anma kitabı olarak hazırlanmış, ancak bazı nedenlerden dolayı basılamamıştır. Yazarın oğlu tarafından vefatından sonra yayımlanan eser, Âkif'e dair önemli bir kaynak niteliği taşımıştır. “*Akifnâme*”, Mahir İz'in eseri takdim eden yazısı ve Nurettin Topçu'nun Âkif'i felsefî ve tasavvufî bir bakış açısıyla değerlendiren yazısıyla başlamıştır. Çantay, eserin asıl kısmında Âkif'le olan dostluğundan yola çıkarak onun hayatı, kişiliği ve edebi yönü hakkında kendi gözlemlerini ve anılarını aktarmıştır. Bu anılarda Âkif'in devrin önde gelen edebiyatçı ve yazarlarından edindiği bilgiler de yer almıştır.

Hasan Basri Çantay'ın “*es-Seḫāfetü'l-İslamiyye fi'l-menaṭıķı't-Türkiyye*” adlı eseri, Türklerin, İslamiyeti kabul etmesi, İslam kültürüne ve medeniyetine katkıları ve günümüzdeki Türk dünyası hakkında bilgi veren uzun bir makaledir. Makale, çeşitli ülkelerde İslam'ın durumunu konu alan “*Islam the Straight Path*” adlı derleme eser içinde yayımlanmıştır. Eserde, Türklerin İslam'ı kabul etmesinin tarihsel süreci ve bu kabulün Türk kültürü ve medeniyetine etkileri ele alınmıştır. Çantay, Türklerin İslam'a katkılarını da ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.

Hasan Basri Bey, dini eserleri dışında, “Mektepli Yavrularıma”, “Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl”, “Ülkü Edebiyatı”, “Zekâ Demetleri”, “Kara Günler” ve “İbret Levhaları” adlı eserleriyle de edebiyat, eğitim, çocuk edebiyatı ve tarih gibi alanlarda kalem oynatmıştır.²⁰⁶

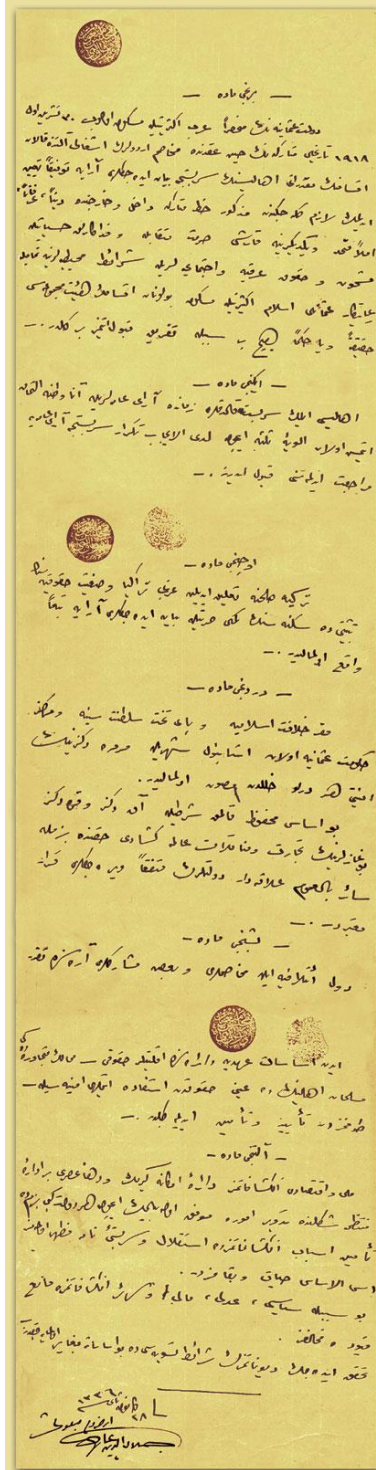
²⁰⁶ Hamit Pehlivanlı, *a.g.m.*,s.2.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim yıllarından itibaren ilgi duymaya başladığı edebiyat, çıktığı Milli Mücadele yolunda araç olurken, edebiyatçı düşünürler aracı görevini üstlenmiştir. Osmanlı Hükümeti'nin baskı ve yasaklarına rağmen kalemi cesur olan bu Edebiyatçılar, eserlerinde yozlaşmış bürokrasiyi, eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri eleştirmiş, eserlerinde ortak bir dil, tarih ve kültüre vurgu yaparak milli bir bilinç oluşturmaya çalışmış, bazı edebiyatçılar ise Osmanlı topraklarında yaşayan farklı etnik gruplar arasındaki birlik ve beraberlik duygusunu geliştirmeyi amaçlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı Milli Mücadele döneminde özellikle basın ve yayın faaliyetleri başta olmak üzere halkın desteğini sağlamak için önemli görevler üstlenen bu isimler I. TBMM'nin kurulması ile fikirleri ve yetkinlikleri ile döneme isimlerini yazdırmıştır. Eserlerinde özellikle milli duyguları coşturarak, savaşı ve kahramanlıklarını yüceltmiş, işgalcilere karşı direnişi teşvik etmiş ve milletin birlik ve beraberliğini güçlendirmeyi amaçlamışlardır. Meclisin ilk döneminde yer alan bu altı isim farklı fikirlere gönül vermiş olmalarına rağmen içlerindeki vatan sevgisi ile ellerindeki tüm imkanları kullanmış, hepsi milli birlik ve beraberlik fikrinde birleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yer alan bu isimler, İstiklal Marşı'nın yazılışından, ilk anayasamızın oluşturulmasına, ülkenin resmi ve sivil kuruluşlarının (Türk Ocağı, Türk Dil Kurumu vs.) kurularak örgütlenmesine kadar önemli katkılarda bulunmuştur. Bu altı isim I. TBMM'de tartışılan konularda fikirlerini açıkça beyan etmiş, bazı isimler gerekli heyetlerde ve komisyonlarda görev almış, önerge ve kanun tekliflerinde bulunmuştur. Eserlerinde savundukları modern ve laik cumhuriyet idealleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Bu edebiyatçılar, eserleriyle sadece Türk Edebiyatına değil Türk Düşünce Tarihine de önemli katkılar sağlamıştır. Bu çalışmada elde edilen bulgular, I. TBMM'de yer alan edebiyatçıların milli mücadeleye ve cumhuriyetin kurulmasına nasıl katkıda bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, bu bulgular, Türk edebiyatının ve siyasi tarihinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

EKLER

Ek 1: Misak-ı Milli Beyannamesi

TÜRK TARİH KURUMU

MİSAK-I MİLLÎ BEYANNAMESİ

Birinci Madde
Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskûn olup 30 Teşrinievvel 1318 tarihli mütarekenin hân-i akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamının mukadderatı, ahâlisinin serbestçe beyan edecekleri ârâya tevfikân tayin edilmek lazım geleceğinden, mezkûr hatt-ı mütareke dahil ve haricinde dinen, ırfânî, emelen müttehit ve yekdiğerine karşı hürrmet-i mütekalib ve fedakarlık hissiyatıyla meşhûn ve hukuk-ı ırkîye ve ictimaiyeleriyle şerâit-i muhitiyelerine tamamıyla riayetkar, Osmanlı İslâm ekseriyetiyle meskûn bulunan aksamın heyet-i mecmuası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir külldür.

İkinci Madde
Ahâlisi ilk serbest kaldıkları zamanda ârâ-yı âmmeleriyle anavatana iltihak etmiş olan Elviye-i Selase için lede'l-icap tekrar serbestçe ârâ-yı âmmeye müraacaat edilmesini kabul ederiz.

Üçüncü Madde
Türkiye sulhuna talik edilen Garbî Trakya vaziyet-i hukukiyesinin tespiti de sekenesinin kemal-i hürriyetle beyan edecekleri ârâya teb'ân vaki olmalıdır.

Dördüncü Madde
Makarr-ı Hilafet-i İslamiye ve Payitaht-ı Saltanat-ı Seniye ve Merkez-i Hükûmet-i Osmaniye olan İstanbul şehriyle Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının ticaret ve münakalat-ı âleme küşadî hakkında, bizimle sair bi'l-umum alakadar devletlerin müttefikân verecekleri karar muteberdir.

Beşinci Madde
Düvel-i İtilâfiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında takarrür eden esasât-ı ahdiye dairesinde ekalliyetler hukuku memalik-i mütecaviredeki Müslüman ahâlinin de aynı hukuktan istifade etmeleri emniyesiyle tarafımızdan teyid ve temin edilecektir.

Altıncı Madde
Millî ve iktisadî inkişafâtımız daire-i imkânâ girmek ve daha asrî bir idare-i muntazama şeklinde tedvir-i umûra muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de temin-i esbab ve inkişafâtımızda istiklal ve serbesti-i tâtimme mazhar olmamız üssül-esas-ı hayat ve bekamızdır. Bu sebeple siyasi, adlî, malî ve sair inkişafâtımıza mani kuyûda muhalifiz. Tahakkuk edecek düynâtımızın şerâit-i tesviyesi de bu esasâta mugayir olmayacaktır.

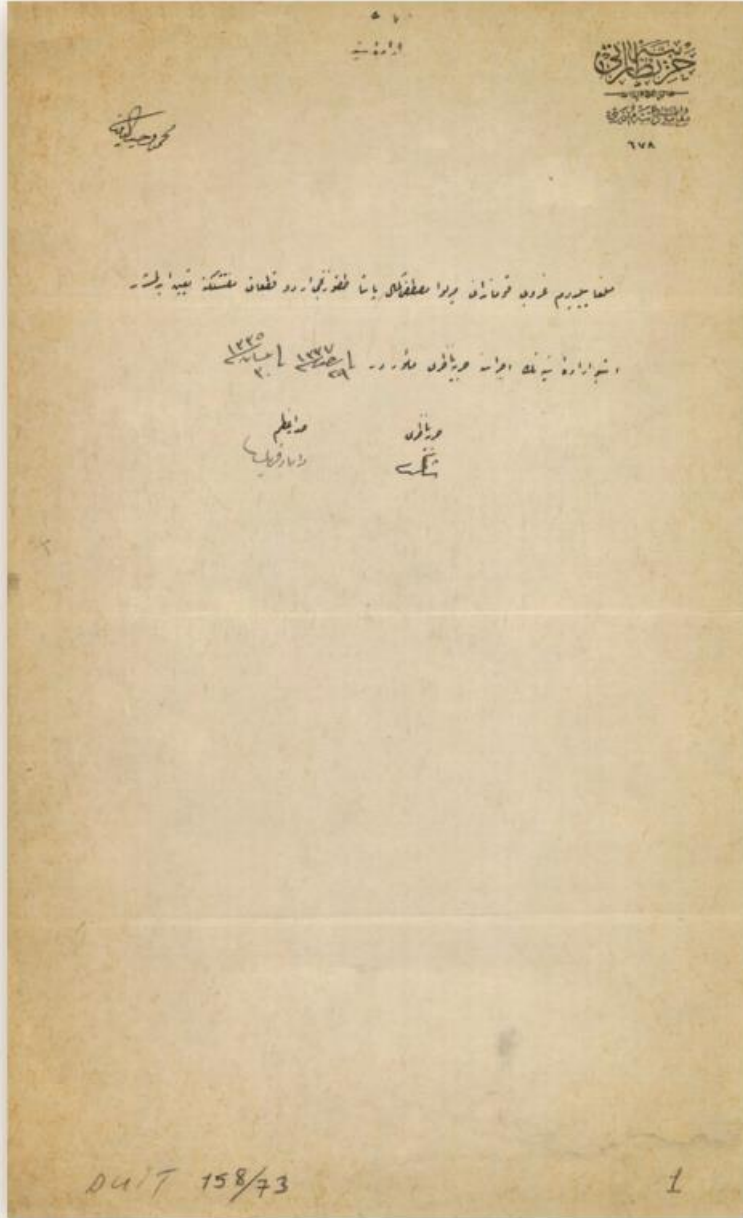
28 Kanunusani 1336
(28 Ocak 1920)
Erzurum Mebusu
Celâeddin Arif

Kaynak: <https://www.ttk.gov.tr/belgelerle-tarih/misak-i-milli-beyannamesi/> [Erişim Tarihi: 24.12.2023]

Ek 2: Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine atandığına dair

BOA, İ.DUİT, 158/73 – 1 (30 Nisan 1919)

Mirliva (Tümgeneral) Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine atandığı.

Kaynak: Kuruluş Safhasında Belgelerle Türkiye Büyük Meclisi Fotoğraflar ve Belgeler, TBMM Basımevi, Ankara 2021, s.4.

Ek 3: Mustafa Kemal Paşa'nın Üçüncü Ordu Müfettişliği görevinden azledildiği hiçbir resmi sıfatı kalmadığına dair İstanbul Hükümeti tarafından alınan karar.

[Çeviri Yazı]

Meclis-i Vukelâ müzâkerâtına mahsûs zabıtnâme,

24 Ramazan sene 1337, 23 Haziran sene 1335 [23 Haziran 1919]

Karârı,

Üçüncü Ordu Müfettişi Mirlivâ Mustafa Kemal Paşa'nın hakkında vukû' bulan şikâyâtıdan dolayı hükümetçe istimâ'ına lüzûm görünerek kendisine İstanbul'a gelmesi Harbiye Nezâretinden tebliğ edildiği hâlde da'vet-i vâkı'aya icâbet etmediği ve ahâliyi hükûmete karşı tahrike teşebbüs ettiği anlaşılmasına binâ'en mûmâ ileyhin hemen azli ve yerine Bahriye Nâzır-ı esbakı Hurşid Paşa'nın ta'yini zımında mu'amele-i lâzimenin ifâsı husûsunun Harbiye ve Mustafa Kemal Paşa'nın azl edilerek hiçbir sıfat-ı resmiyesi kalmamış olduğundan tebliğât ve iş'ârâtının mâhiyet-i resmîyeyi hâ'iz olmadığının icâb eden vilâyâta tebliğinin Dâhiliye nezâretlerine iş'arı tezekkür kılındı.

Kaynak: *Kuruluş Safhasında Belgelerle Türkiye Büyük Meclisi Fotoğraflar ve Belgeler*, TBMM Basımevi, Ankara 2021, s.22.

Ek 4 : Mustafa Kemal Paşa'nın Üçüncü Ordu Müfettişliğinden azlinden ve askerlikten uzaklaştırılmasından sonra, hakkındaki işlemin düzeltilerek askerlikten istifa etmiş sayılması, geri alınan nişan ve madalyalarının iadesi için alınan Bakanlar Kurulu

HARBİYE NEZÂRETİ

Nezâret Şubesi

Kalem-i Mahsus

1842

PÂDİŞÂH BUYRUĞU

Mehmed Vahîdüddin

Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden alınan ve askerlikten istifa ederek hiçbir Sıkıyönetim Mahkemesi'nin kararına dayanmaksızın idârî olarak uzaklaştırılarak, taşıdığı nişan ve madalyaları geri alınmış olan Mustafa Kemal Paşa askerlikten ayrıldığı, fakat uzaklaştırılmadığı için nişan ve madalyaları geri verilmiştir.

Bu Pâdişâh Buyruğunun yürütülmesine Harbiye Nâzırı görevlidir.

3 Şubat 1920

Harbiye Nâzırı
Cemâl

Sadrâzam
Ali Rıza

Kaynak: Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait106 Belge), T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1982, s.74.

[Sadeleştirme]

Vilayetlere, Müstakil Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına,
Ankara, 19 Mart 1920,

Devlet merkezinin (İstanbul'un) İtilaf Devletleri tarafından resmen işgali yasama, yürütme ve yargıdan ibaret olan devlet kuvvetlerini ortadan kaldırmış ve bu durum karşısında Mebusan Meclisi, göreve devam etmeye imkan göremediğini hükümete resmen açıklayarak dağılmıştır. Şu halde, başkentin dokunulmazlığı ve bağımsızlığı ile devletin kurtuluşunu temin edecek tedbirleri belirlemek ve uygulamak üzere millet tarafından, olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclisin, Ankara'da toplanmaya davet edilmesi ve dağılmış olan mebuslardan Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları zaruri görülmüştür. Bu nedenle, aşağıdaki talimatlara göre seçimlerin icrası, sizden beklenmektedir:

1. Ankara'da, olağanüstü yetkilere sahip bir meclis, milletin işlerini idare ve kontrol etmek üzere toplanacaktır.
2. Bu meclise, üye olarak seçilecek kişiler, mebuslar hakkındaki yasal şartlara tabidir.
3. Seçimlerde, sancaklar esas ittihaz edilecektir.
4. Her sancaktan, 5 üye seçilecektir.
5. Her sancak, kazalarından gelecek ikinci derece seçmenlerden ve sancak merkezi ikinci derece seçmenlerinden ve sancak idare ve belediye meclisleriyle sancak Müdafaa-i Hukuk idare heyetlerinden ve vilayetlerde merkez heyetlerinden ve vilayet idare meclisiyle vilayet merkezi belediye meclisinden ve vilayet merkezi ile merkez kazası ve merkeze bağlı kaza ikinci derece seçmenlerinden oluşan bir meclis tarafından aynı günde ve aynı oturumda seçimleri icra edecektir.
6. Bu meclis üyeliğine, her fırka, zümre ve cemiyet tarafından aday gösterilmesi caiz olduğu gibi her ferdin de bu kutsal mücadeleye fiilen katılması için bağımsız adaylığını istediği yerde ilana hakkı vardır.
7. Seçimlere, her mahallin en büyük mülkiye memuru başkanlık edecek ve seçimlerin selametinden sorumlu olacaktır.
8. Seçim, gizli oy ve mutlak çoğunluk ile icra edilecek ve oy sayımı, meclisin içlerinden seçeceği iki kişi tarafından, fakat meclis huzurunda ifa edilecektir.
9. Seçim neticesinde, tüm üyelerin imza veya mühürlerini içeren üç nüsha mazbata düzenlenecek, bir nüshası mahallinde alıkonularak diğer iki nüshasının biri seçilen zata verilecek ve diğeri de meclise gönderilecektir.
10. Üyelerin alacakları ödenek, daha sonra meclisçe belirlenecektir. Ancak yol harcırahları seçim meclislerinin zorunlu masraflar hesabıyla takdir edeceği miktar üzerinden, yerel hükümetlerce temin edilecektir.
11. Seçimler, nihayet 15 gün içinde meclis çoğunluğunun Ankara'da toplanmasını temin edebilmek üzere tamamlanarak üyeler yola çıkacak ve sonuçlar üyelerin isimleriyle birlikte derhal bildirilecektir.
12. Bu telgrafın alındığı saat bildirilecektir.

[imza] Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

[Sadeleştirme]

Ankara, 21 Nisan 1920

1. Kerim olan Allah'ın yardımıyla Nisanın 23. Cuma günü Cuma namazını müteakip Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2. Vatanın istiklali ile Hilafet ve Saltanat makamının [İstanbul'un] kurtarılması gibi en mühim ve hayati vazifeleri ifa edecek olan Büyük Millet Meclisinin açılışını Cuma gününe tesadüf ettirmekle o günün bereketinden istifade edilecektir. Açılıştan önce tüm mebuslarla birlikte Hacı Bayram-ı Veli Cami-i Şerifi'nde Cuma namazı eda olunarak Kur'an ve namazın ışığından feyiz alınacaktır. Namazdan sonra Lihye-i Saadet ve Sancak-ı Şerif ile birlikte Meclise gidilecektir. Meclise girilmeden önce dua okunacak ve kurbanlar kesilecektir. Bu törende Hacı Bayram-ı Veli Cami-i Şerifi'nden Meclise kadar kolordu komutanlığınca askeri kıtalar ile özel tertibat alınacaktır.

3. Açılış gününün kutsallığı için bugünden itibaren vilayet merkezinde [Ankara'da] vali beyefendinin düzenlemesiyle Kur'an hatmine ve Buhari-i Şerif tilavetine başlanacaktır. Kur'an hatmi, teberrüken Cuma namazından sonra Meclis önünde tamamlanacaktır.

4. Mukaddes ve yaralı vatanımızın her köşesinde aynı şekilde bugünden itibaren Kur'an hatmi ve Buhari tilavet edilecektir. Cuma günü ezandan önce minarelerde salat-ı şerife okunacaktır. Hutbe sırasında Halife ve Padişahımızın adı zikredilirken kendilerinin ve tüm memleket halkının bir an evvel felah ve saadete nail olmaları için dua edilecektir. Cuma namazının edasından sonra Kur'an hatmi tamamlanarak Hilafet ve Saltanat makamı [İstanbul] ile tüm vatanın kurtuluşu maksadıyla yapılan çalışmaların önemi ve kutsallığı ile milletin vekillerinden oluşan Büyük Millet Meclisince her bir ferde verilecek vatan görevinin yerine getirilmesinin zorunlu olduğu hakkında vaazlar verilecektir. Daha sonra Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin kurtuluşu, selameti ve istiklali için dua edilecektir. Bu dinî ve vatanî törenin ifasından ve camilerden çıkıldıktan sonra Osmanlı ülkesinin her tarafında hükümet binalarına gelinerek Meclisin açılışından dolayı resmi tebrikleşme icra edilecektir. Her tarafta Cuma namazından önce münasip surette mevlid-i şerif okunacaktır.

5. İşbu tebliğin hemen yayınlanması ve duyurulması için her vasıtaya müracaat olunacak ve hızlıca en ücra köyler ve en küçük askeri birimler ile ülkenin tüm teşkilat ve kurumlarına ilan edilmesi temin edilecektir. Ayrıca bu tebliğ büyük afişler halinde her tarafa asılacak ve mümkün olan yerlerde basılı olarak çoğaltılıp dağıtılacaktır.

6. Cenab-ı Hakk'tan muvaffakiyet-i kamile tazarru olunur.

[imza] Temsil Heyeti Adına Mustafa Kemal

Temsil Heyeti Başkanlığı'ndan tebliğ buyurulan beyanname yukarıdadır. Tebliğde belirtildiği üzere mülki birimlerle birlikte dinî ve vatanî törenin icrası rica olunur.

[imza] 20. Kolordu Komutanı Vekili Albay [Mustafa] İsmet

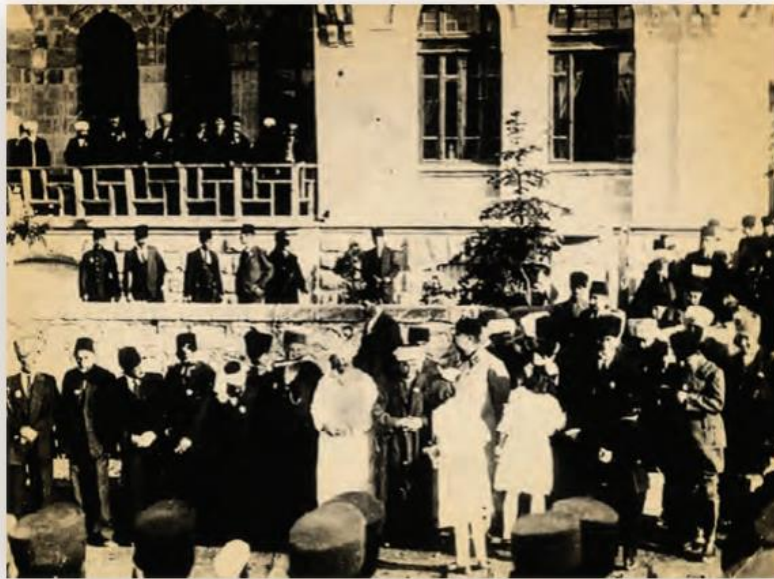
Ek 7: TBMM'nin açılışı

Ankara, 23 Nisan 1920

Kaynak: *Kuruluş Safhasında Belgelerle Türkiye Büyük Meclisi Fotoğraflar ve Belgeler*, TBMM Basımevi, Ankara 2021, s.3.

Ek 8: TBMM'nin Açılışı

Ankara, 23 Nisan 1920

Kaynak: *Kuruluş Safhasında Belgelerle Türkiye Büyük Meclisi Fotoğraflar ve Belgeler*, TBMM Basımevi, Ankara 2021, s.317.

Ek 9: Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Paşa

Kaynak: *Kuruluş Safhasında Belgelerle Türkiye Büyük Meclisi Fotoğraflar ve Belgeler*, TBMM Basımevi, Ankara 2021, s.325.

Ek 10: I.Dönem TBMM üyesi milletvekillerinden bazıları toplu halde

Kaynak: *Kuruluş Safhasında Belgelerle Türkiye Büyük Meclisi Fotoğraflar ve Belgeler*, TBMM Basımevi, Ankara 2021, s.330.

Ek 11: I.Dönem TBMM üyesi milletvekillerinden bazıları toplu halde

Kaynak: *Kuruluş Safhasında Belgelerle Türkiye Büyük Meclisi Fotoğraflar ve Belgeler*, TBMM Basımevi, Ankara 2021, s.335.

Ek 12: I.Dönem TBMM üyesi milletvekillerinden bazıları toplu halde

Kaynak: *Kuruluş Safhasında Belgelerle Türkiye Büyük Meclisi Fotoğraflar ve Belgeler*, TBMM Basımevi, Ankara 202, s.338.

Ek 13: I.Dönem TBMM üyesi milletvekillerinden bazıları toplu

Kaynak: *Kuruluş Safhasında Belgelerle Türkiye Büyük Meclisi Fotoğraflar ve Belgeler*, TBMM Basımevi, Ankara 2021, s.340.

Ek 14: Vatan Kasidesi (Mersiyesi)

VATAN MERSİYESİ

...

Ey vatan, hasretini ıyd-i visâl eyle bize
 Bâri rû'yâda görün arz-ı cemâl eyle bize
 Sütünü, ni'metini gayrı helâl eyle bize
 Vatanın bağına düşman dayadı hançerini
 Yoğımış kurtaracak bahtı kara mâderini
Namık Kemal

Kaynak: <http://ekultursanat.com/siir/eser-613-Vatan-Mersiyesi-Namik-Kemal> [Erişim Tarihi: 25.12.2023]

Ek 15: “Bir Askerin Mezarı” isimli şiir

*Şurada, kabrin üzerine konulmuş bir
Beyaz taş var, onun altında -bayraklar
Temevvüç ederken, kelleler uçuşurken...
Celâdeti tâbân olurken ceriha-i mevt
İle bu âlem-i hîcîye veda etmiş - bir
Asker yatıyor.*

Kaynak: Melahat Özgü , “Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı”, *Belleten*, Cilt:52, S:204, 1988, s.572.

Ek 16: Kadid-i İstibdat Şiiri

*KADİD-İ İSTİBDAT
yahut
KIRMIZI İZLER*

*Bir köhne kadid parçası, bir çehre-i menhus,
Zulmetler içinde mütereddit, mütelâsi,
Daim mütefekkir görünen, kendine mahsus
Efkâr-ı sakimâne ile âleme karşı
Ateş saçarak etmede bizi tehdit*

*Âmâl-i harisânesini eyledi tezyit...
Gördükçe bu mazlumlarnı, sinesi mağrur,
Tırnaklarını aileler kalbine saplar;
Mağdurlarının her biri bir kûşede ağlar.
Katlandı vatan görmeğe evlâdını makhur...
Birçoklarımız mahbes-i menfada süründük.
Ey gazi-i mecruh-i vega dideye döndük.
Ey kanlı eliyle vatan âmaline hâil.
Ey enmîle-i sürb-i cinâyâta delâil
Teşkil eden ey köhne kadit, katil-i efkâr,
Ey katil-i şubbân-ı vatan, katil-i ahrar,
Ey varlığı bir millet için bâdi-i zillet.
Ey çehresi ifrite veren dehşet-i vahşet,
Zindanları, menfaları, mahpesleri doldur,
Zincir-i esaretle bütün hisleri dondur.
Tesmim-i nefis, nefy-i ebet, sonra denizler...
Her girdiğin evlerde durur kırmızı izler...
Kâbus-i hıyanetle vatan can çekişirken
Âtimizi dendân-ı harisin kemirirken
Bir gün Rumeli dağları envâra boyandı;
Hürriyetin enfâsiyle herkes uyandı.*

Kaynak: Melahat Özgü , “Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı”, *Belleten*, Cilt:52, S:204, 1988, s.573.

Ek 17: Kadri Kemal Kop'un şiirlerin Mustafa Kemal Atatürk'e Ait olmadığını açıklayan makalesi

[illegible]

Ek 18: Nureddin Artam'ın Hakkı Tarık Us ile şiirlerin kime ait olduğunun neticelendiği makale

Kaynak: Ulus Gazetesi, 28 Mayıs 1942.

Ek 19: Beşike Hadisesi Şiiri

BEŞİKE HÂDİSESİ İÇİN

Çıkıyor gönüllere istimdâdı
Samiamda vatanın feryadı
Çıkıyor gönüllere istimdâdı
Yaralı bir ananın evlâdı
Etmesin mi anaya imdadı?

Rumeli can veriyor yok mu ilâç?
Edelim sıhhatini istimzaç;
Etmeyelim kimseyi iz'aç.

Zırhlılar her yeri tehdit ediyor,
Makedonya bunu tes'it ediyor.
Vatanın ömrünü tehdit ediyor,
İnkırazı bize teyit ediyor.

Yemen'in purış-i malûm-i cihan
Ne için eyledi millet isyan?
Zulme ister mi bu yoldan bürhan
Turuşkalar bile aldı meydan.

Hani kanun-i adalet nerede?
Mülk-i millette himaye, saadet nerede?
Haricen mülkü himâye nerede?
Bizde evvelki şecaat nerede?

Gelse Ertuğrul şöhreti pervaz
Eder elbette tahayyür ibraz
Vatanın feyzine kadir olamaz
Yeniden fethine verseydi cevaz...

Yıldırım görse şu ahvalimizi
Ateş-i kahır yakar halimizi,
Affeder mi bizim ef'alimizi,
Mahveder cümle-i emsâlimizi.

Ey büyük fatihi İstanbul'un
Bu revş olmadı mı makbulün
Sa'yile toplanılan mahsulün
Berhava oldu fakat meçhulün...

Yazık oldu vatan ah yazık...
Her ağızdan çıkıyor: Eyvah yazık!
Acısın bizlere ah yazık!⁷

Sinop, 25 Kânunuevvel 321 (1905)
Mustafa Kemal

Ek 20: Tuna Üstündeki Ses

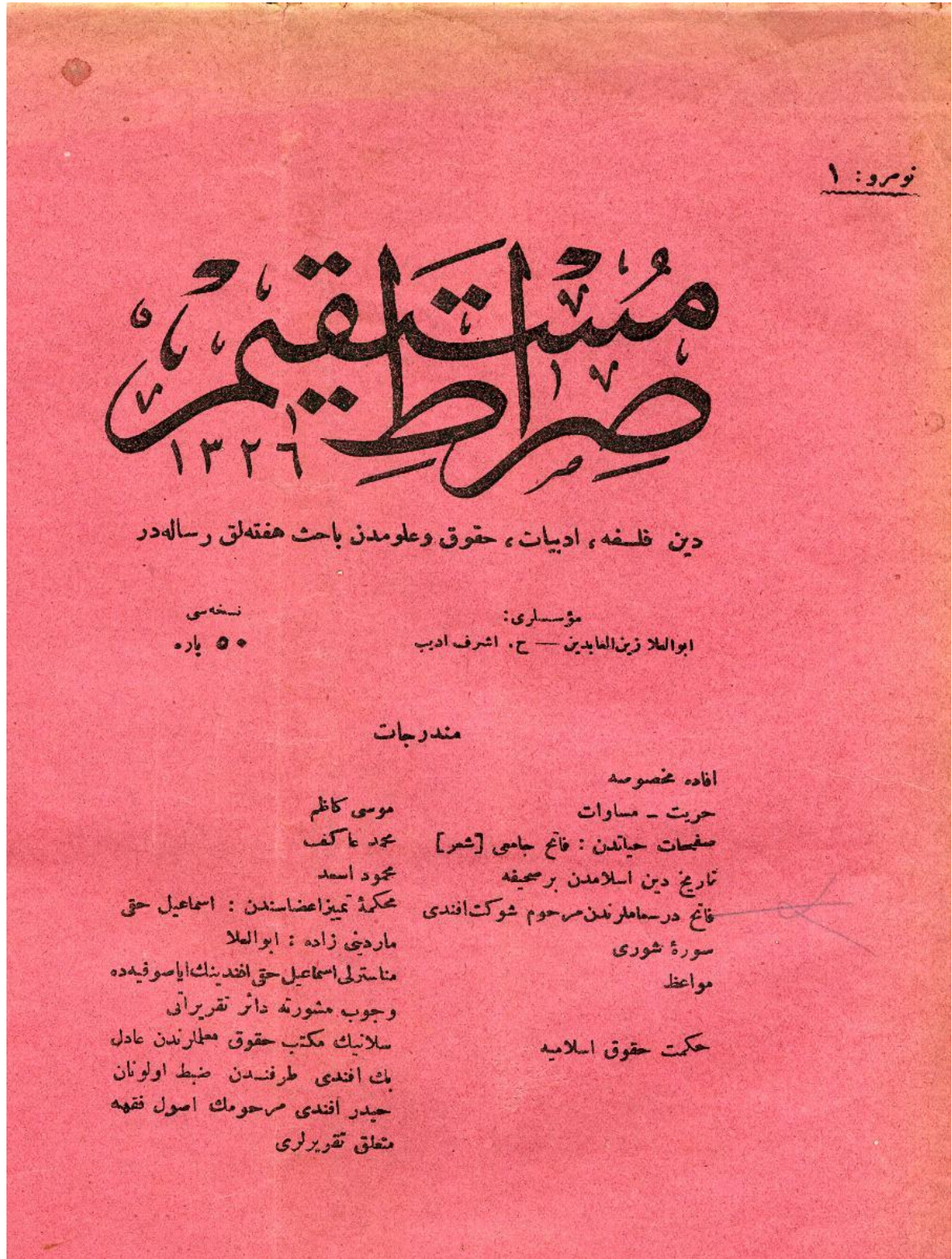
Gâfil' Hangi üç asır, hangi on asır
Tuna yalıları Türk diyâridir.
Ne vakitten beri diyemem, bilmem,
Bilinen tarihler bilemez bunu,
Onun söylenmesi asıl tarihe kaldı.
Odur söyleyecek doğrulukları.
Dinleyin sesini asıl tarihin:
Eğri tarihi gömüp, doğru tarihe gidin!

Nehirlerdir Türk'ün şaşmaz mühendisleri,
Her nehir Türk'ü bilir ve Türk bilir her nehri,
Tuna'nın da kıyısından gitti eski Türk,
Geçti eski Türk, Tuna'yı da yarararak,
Kaç defa, hangi defa sormayınız nâfile,
Bilemez tarih bile.
Tarih güdük, sökün büyük,
Sayılmaz, sayılamaz bu sökün:
O kadar çok Tuna'dan geçtiği günlerde Türk'ün.

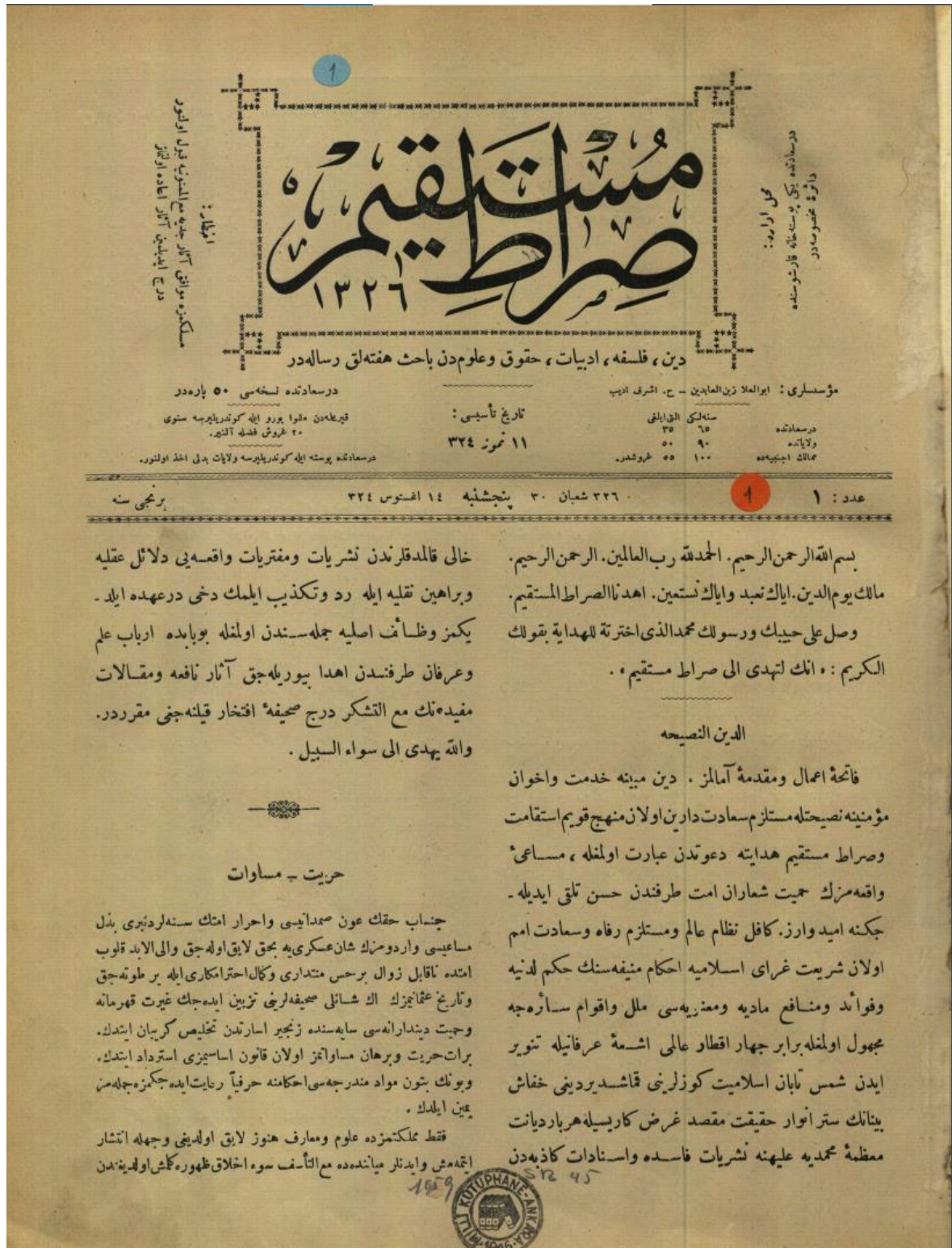
Tuna'nın üstü, Tuna'nın altı,
Olmuştu dâima Türk'ün vatani,
Tuna'ya rûh oldu, Tuna'da yatan Türk,
Tuna yalnız vatan değil, yeni vatanlara
Türk'ü götüren eski bir yoldur Tuna
Türk o yolla gitti Batı eline,
Orada rastladı binbir ellere.

Kaynak: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/693576> [Erişim Tarihi: 24.12.2023]

Ek 22: Sırât-ı Müstakîm Dergisi ilk sayısı, 1.Cilt 1.Sayı

Ek 23: Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) ilk sayısı, 1. Cilt Sayı 1

Ek 24: Taceddin Dergahı

Kaynak: [Taceddin Dergahı.: Mehmet Akif Ersoy Evi, Ankara, Türkiye - Tripadvisor](https://www.tripadvisor.com/AttractionProductReview-g293837-d11444444-Mehmet_Akif_Ersoy_Evi-Ankara-Turkey.html) [Erişim Tarihi: 26.12.2023]

Ek 25: Nasihat Heyeti

Kaynak: <https://www.gzt.com/derin-tarih/nasihat-heyetlerinin-akil-insanlardan-farki-ne-2660062> [Erişim Tarihi: 26.12.2023]

Ek 26: B lb l Őiri

B LB L

B t n d nyaya k sk nd m, d n akşam pek bunalmıŐtım;
 Nih yet, bir zaman k rlarda gezmiŐ, k yde kalmıŐtım.
 Őehirden ka mak isterken sular zaten kararmıŐtı;
 Pek ıssız bir karanlık sonradan vadiyi sarmıŐtı.
 IŞık yok, yolcu, ses yok, b t n hilkat kesilmiş l l...
 Bu isti r k  tek bir nefha olsun etmiyor ihl l.
 Muhitin h li `insaniyetin tims lidir, sandım;
 D n p m ziye t rmandım, ne hicranlar, neler andım!
 TaŐarken haŐrolup beynimden artık bin m selsel y d,
 Zal mın sinesinden fiŐkıran memd d bir fery d,
 O m sta rak, o durgun vecdi n g h  yle coŐturdu:
 Ki v diden b t n, yer yer, eninler  a layıp durdu.
 Ne muhrik n  meler, y  Rab, ne mevc mevc demlerdi:
 A a lar, taŐlar  rpermiŐti, g ya Sur-ı MahŐerdi!
 -EŐin var, aŐıyanın var, baharın var, ki beklerdin;
 Kıyametler koparmak neydi, ey b lb l, nedir derdin?
 O z mr d tahta kondun, bir semavi saltanat kurdun;
 Cih nın yurdu hep  i nense,  i nenmez senin yurdun.
 Bug n bir yemyeŐil v di, yarın bir kıpkızıl g lŐen,
 Gezersin, han manın Ően, i in Ően, k inatın Ően.
 Hazansız bir zemin isterse, Ő yed ruh-ı ser-b zın,
 Ufuklar, bu `d-i mutlaklar b t n mahkum-ı perv zın,
 De il bir kayda, s  mazsın -kanatlandın mı- eb`ada;
 Hay tın en muhayyel gayedir ahr ra d ny d .
 Neden  yleyse m temlerle eyy mın periŐandır?
 Ni in bir damlacık g  s nde bir umman huruŐandır?
 Hayır, matem senin hakkın de il... M tem benim hakkım:
 Asırlar var ki, aydınlık nedir, hi  bilmez  f kım!
 Teselliden nasibim yok, haz n a lar bah rımda:
 Bug n bir h numansız serseriyim  z diy rımda!
 Ne h srandır ki: Őark`ın ben vef sız, kansız evl d ,
 Ser p  Garb`a  i nettim de  ıktım hak-i ecd d !
 Hay limden ge erken Şimdi; fikrim herc merc oldu,
 Sel haddin-i Eyyubi`lerin, F tihi`lerin yurdu.
 Ne zillettir ki: N kuus inlesin beyninde Osm n`ın;
 Ezan sussun, fezalardan silinsin y d  Mevl `n !
 Ne hicrandır ki: En Őevketli bir m zi ser b olsun;
 O kudretler o satvetler har b olsun, tur b olsun!
   k k bir kubbe kalsın ma`bedinden Yıldırım H n`ın;
 Ően `atlerle  i nensin muazzam kabri Orhan`ın;
 Ne haybettir ki: Vahdet-g h  dinin devrilip, taş taş,
 S r ns n Şimdi milyonlarca me`v s z kalan dindaŐ!
 YıkılmıŐ h numanlar yerde iŐkenceyle kıvransın;
 SerilmiŐ g vdeler, binlerce, y zbinlerce do ransın!
 DolaŐsın, sonra, İsl m`ın harem-g hında n -mahrem...
 Benim hakkım, sus ey b lb l, senin hakkın de il m tem!

Kaynak: Mehmet  kif Ersoy, "B lb l", *Safahat*, Haz.: Fazıl G k ek vd., Derg h Yayınları, İstanbul 2014, s. 822-824.

Ek 27: Ceride-i Havadis'te Yayınlanan İstiklal Marşı

جریدہ ہوائیہ

پازار ابرسی
۱۱ رجب ۱۳۳۹
۲۱ مارچ ۱۳۳۷
تاریخ تاسیس
۷ تشرین اول ۱۳۳۶

آبونه شرائطی
پوز : ہفتہ ۲۵۰۰ فروش
ای ۱۲۰
بہر ہفتہ ۱۰۰ پوز

نومر ۷ : تورکیا بولمات مجلسی حکومتک رسمی غزنی ولوبشہ یک هفته بر دفعہ نشر اولور .

۱ : ستہ

استقلال مارشی

۶
با صدیق برلری ، « طوبراقی ؟ » دیہر لکچہ ، طانی :
دوشون آلتندہ کی بیکلر سہ کفنہ یانی ،
سن شہید اوغلوسک . ایچیشہ ، یازقندر ، آتاک :
ویرمہ ، دنیازی آلسلادہ ، بوجنت وطنی .

۷
کیم بوجنت وطنک اوغریٹ اولماز کہ فدا ؟
شہدا ، فیتقیرہ حق ، طوبراقی صدقہ شہدا :
جانی ، جاقانی ، بتون واریمی آلسین دہ خدا ،
ایچسین تک وطنمسن بی دنیادہ جدا .

۸
روحک سندن ، آتشی ، شودر آنجاق املی ،
دکھسین معبدیک کوکشتہ مانجمرانی .
بو اذانلر - کہ شہادتیری دستک نعلی -
ابدی یوردیک اوستندہ ہم ایکلہ لی .

۹
اوزما ، وجد ایله بیک سجده ایدر - وارہ - وطنم ،
ہر جرمہ بدن ، آتشی ، بوشاقوب قالی ہاشم ،
فتقیرور روح مجرد کی بردن نعمت ،
او زمان یوکلدیک حریشہ دکر ہلکہ ہاشم .

۱۰
دالانلار سندن شفقیر کی ای شانی ہلال !
اولسون آرتیق دوکون قانلریک ہیسی حلال .
ابدی سکا یوق ، صرقہ یوق اضمحلال :
حقیدر ، حر یاشامش ، بپرائمک حریت ،
حقیدر ، حق طابن ، ملتک استقلال .

محمداکف
۱۲ مارچ ۱۳۳۷
قبول تاریخی : اشاع ۶ جلد ۲

۱
فورقا ، سوغز بو شفقیردہ یوزمن آل سنجاق ،
سوغمدن یوردیک اوستندہ توتن اک صوک اوجاق .
اوتیم ملتک بیلدیزیدن ، پارلایاچق ،
اوتیندر ، اوتیم ملتکدر آنجاق .

۲
چانما ، قربان اولام ، چہرہ کی ای قازلی ہلال
قہرمان عرقہ برکول ! نہ پوشدت ، بوجلال ؟
سکا اولماز دوکون قانلریک صوکرہ - حلال .
حقیدر ، حق طابن ، ملتک استقلال .

۳
بن ازلدن بریدر حر یاشادم ، حر یاشارم
ہائیک جیلدین بکا زنجیر اورمہ بقیش ؟ شاشارم ؟
کوکرہ مش سل کییم ؟ بندیمی جیکتر آشارم ؟
ییرتارم طلائیری ، انکیلرہ صیغام ، طلائارم .

۴
قہرک آقانی صارمشہ چلیک زرہل دیوار ،
ہم یمان طولو کوکیم کی سر سدم وار .
اولوسون ، فورقا ! ناصل بویہ بر ایمانی بوغار ،
« مدنیت ! » ویدیک تک دیشی قلش جاناوار ؟

۵
آرقداش یوردیہ ! آلقاقلری اوغراتہ ، سابقین
سبر ایت کوکدہ کی ، طورسون بوجاسزجہ آتین .
طوغہ جقدر سکا وعدہ ایتدیک کونلر حقک .
کیم بیلیر ہلکہ یارین . . . ہلکہ یاریندہ یاتین .

Kaynak: Mehmet Âkif Ersoy , *Kabulünün 100. Yılında Milli Mutabakat Metnimiz: İstiklâl Marşı ve Mehmet Akif Ersoy – Belgeler*, TBMM Basımevi, Ankara 2021, s.10-11.

Ek 28: Mısır Apartmanı**Kaynak:**

https://tr.wikipedia.org/wiki/M%C4%B1s%C4%B1r_Apartman%C4%B1#/media/Dosya:M%C4%B1s%C4%B1r_apartman%C4%B1.jpg [Erişim Tarihi: 28.12.2023]

Ek 29: Mustafa Kemal Atatürk ve Hamdullah Suphi Tanrıöver

Kaynak: <https://www.ntv.com.tr/sanat/istiklal-marsinin-kabulunde-buyuk-rol-oylayan-hamdullah-suphi-tanrioever-aniliyor,Y28PlcJJA0KRitRNMeaW0g> [Erişim Tarihi: 04.02.2024]

Ek 30: Türk Ocağı Binası

Kaynak: <https://www.turkocaklari.org.tr/icerik/9/tarihi-turk-ocagi-binasi> [Erişim Tarihi: 24.12.2023]

Ek 31: Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türk Ocaklarının kapatılarak yerine Halk evleri açılması hususundaki 25 Mart 1931 tarihli demeci

Gazi Hazretlerinin, Fırkası İle Türkocaklarının Kaynaşması Hakkında Mütaleaları.

“...Bütün Milliyetçi ve Cümhuriyetçi Kuvvetlerin Bir Yerde Toplanması Lazımdır. ,”

Türkocakları hakkında son zamanlarda alınan bazı kararlar ve bu hususta yürütülen mütalealar hakkında ne düşündüğünü Türkocakları İlim ve Sanat Heyeti âzasından Afyon Karahisar mebusu Ruşen Eşref Bey arkadaşımıza sorduk, Bize şu cevabı verdi:

— Türkocaklarının tam bir birleşme halinde Cümhuriyet Halk Fırkasıyla kaynaşmaları hakkında birçok ocak müessis ve âzalarının aldıkları karar için şahsî düşüncemi söylemekten ziyade, Büyük halâşkârımız Gazi'nin nezdinde bulunmak şerefini kazandığım bir zamanda, Müşarileyh Hazretleri tarafından ifade buyurulan mütalealarını aynen arz etmeyi daha faydalı buluyorum:

“ — Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır, ki muayyen maksatlara erebilmek için maddî ve manevî ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lâzım gelir. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin verdiği mühim neticeleri idrak etmiştir.

Memleketin ve inkılabın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cümhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır.

Tessüs tarihindenberi ilmi sahada halkçılık ve milliyetçilik akiydelerini neşir ve tamime sadakatla ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sepketmiş olan Türkocaklarının, aynı esasları siyasi ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren fırkaları bütün manasiyle yekvücut olarak çalışmalarını munasip gördüm.

Bu kararımı ise, millî müessese hakkında duyduğum ıytimat ve emniyetin ifadesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir... ”

Kaynak: Hakimiyet-i Milliye, 25 Mart 1931

Ek 32: Bükreş Türk Şehitliği

Kaynak: <https://bukres-be.mfa.gov.tr/Mission/PhotoAlbum> [Erişim Tarihi: 25.12.2023]

Ek 33: Bükreş Türk Şehitliği

Kaynak: <https://bukres-be.mfa.gov.tr/Mission/PhotoAlbum> [Erişim Tarihi: 25.12.2023]

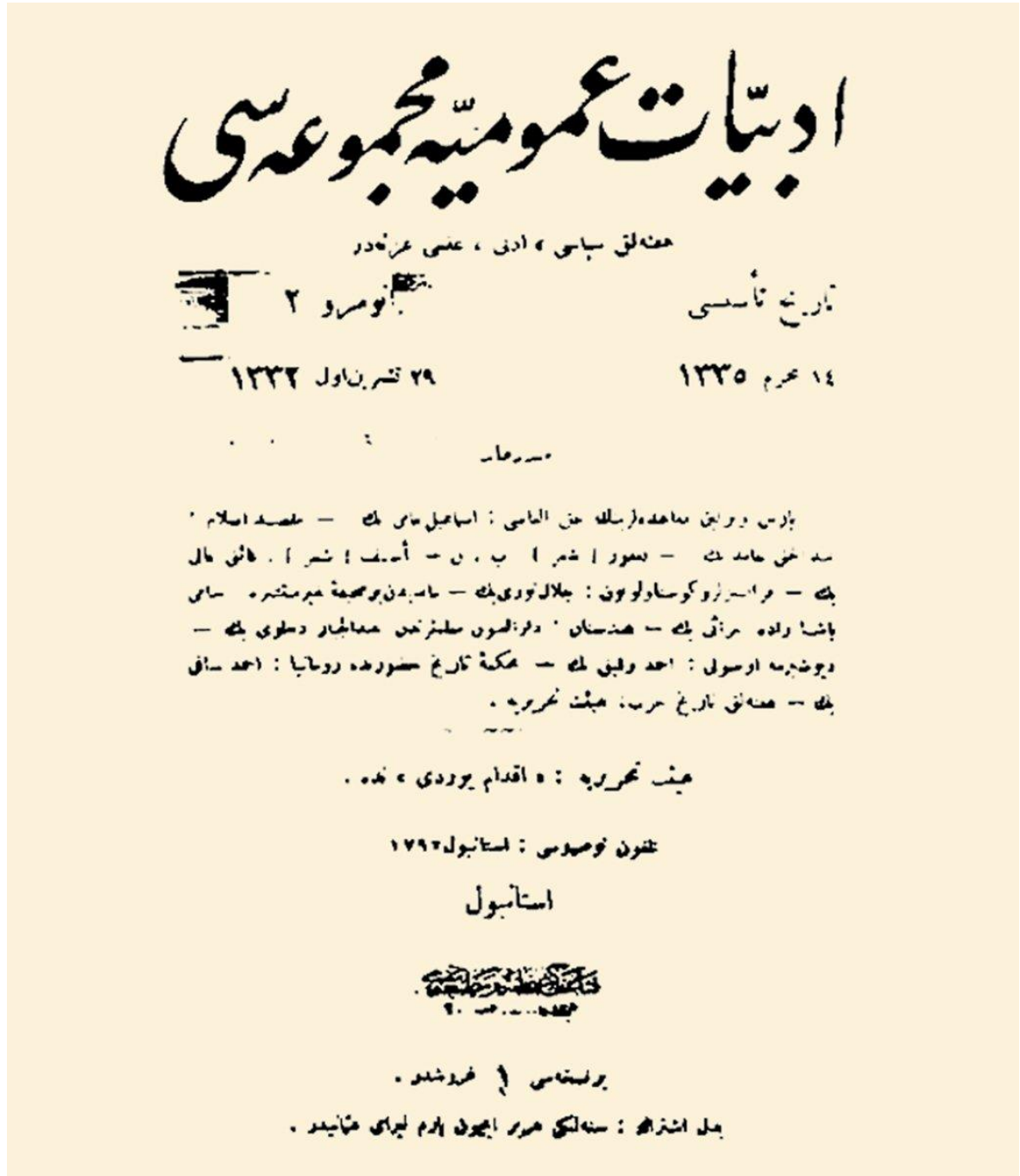
Ek 34: Celal Nuri Bey'in Gençliği

Kaynak: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/celal-nuri-ileri-1882-1938/> [Erişim Tarihi: 25.12.2024]

Ek 35: Celal Nuri Bey (Ölümünden Önceki Son Dönemleri)

Kaynak: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/celal-nuri-ileri-1882-1938/> [Erişim Tarihi: 25.12.2023]

Ek 36: Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, 1916 yılında Celal Nuri Bey tarafından İstanbul'da yayımlanan haftalık siyasi ve edebi dergisi

Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/edebiyyat-i-umumiyye-mecmuasi> [Erişim Tarihi: 25.12.2023]

Ek 37: Aydın Mebusu Yunus Nadi Bey

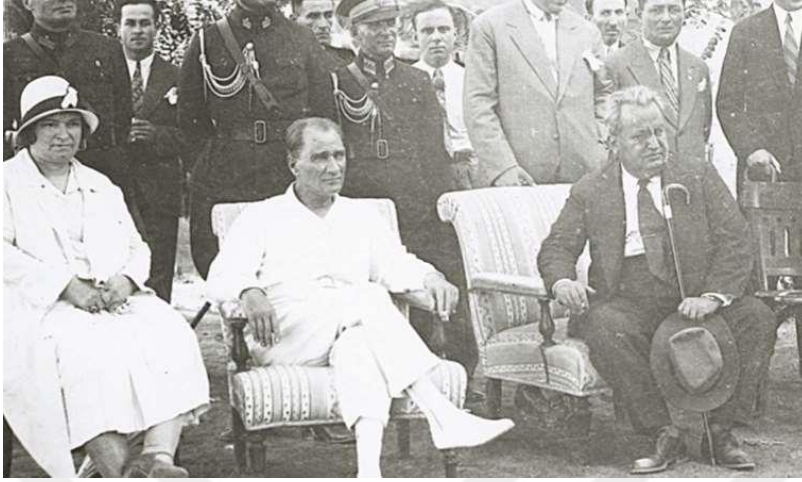
Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/25047> [Erişim Tarihi: 25.12.2023]

Ek 38: Muğla Mebusu Yunus Nadi Bey (Abalıoğlu)

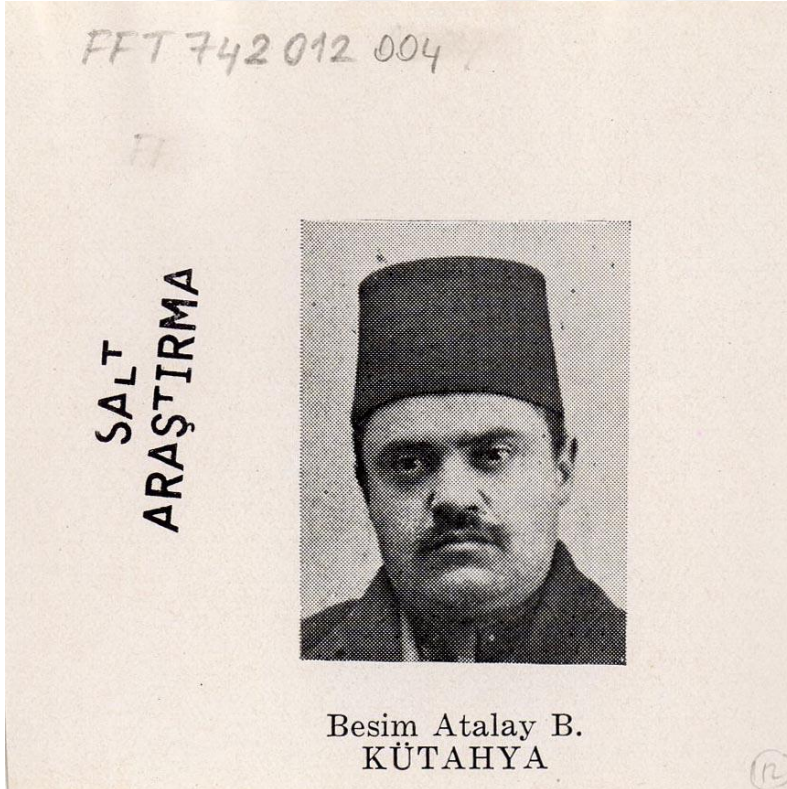
Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/27078> [Erişim Tarihi: 25.12.2023]

Ek 39: Mustafa Kemal Atatürk ve Yunus Nadi Abalıoğlu

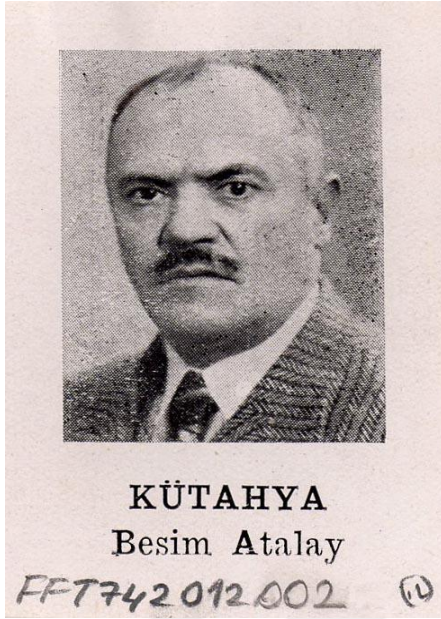
Kaynak: https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/mustafa-kemal-ataturkun-yunus-nadiye-demeci-inancim-sarsilmazdi-2135230#google_vignette [Erişim Tarihi: 14.02.2024]

Kaynak 40: Kütahya Mebusu Besim Atalay Bey

Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/22320> [Erişim Tarihi: 14.02.2024]

Ek 41: Besim Atalay Bey

Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/22320> [Erişim Tarihi: 14.02.2024]

Ek 42: Hasan Basri Çantay

Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/26268> [Erişim Tarihi: 14.05.2024]

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları:

Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1926)

TBMM Zabıt Cerideleri

Sürelî Yayınlar:

Atı (İleri)Gazetesi

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

Sebilürreşad

Takvim-i Vekayi

Tasvir-i Efkar

Ulus Gazetesi

Vakit Gazetesi

Kitaplar:

Abalı, Ali, *Cumhuriyet ile Özdeşmiş Bir Hayat Yunus Nadi ABALI*, Telgrafhane Yayınları, Ankara 2015.

Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1959.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2023.

Bayar, Celal, *Atatürk'ten Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

Baydar, Mustafa, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Menteş Kitabevi, İstanbul 1968.

Borak, Sadi, *Atatürk ve Edebiyat*, Kırmızı Beyaz Yayıncılık, İstanbul 2004.

Cebesoy, Ali Fuat, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1997.

Çantay, Hasan Basri, *Akıfname*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1966.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923) I. Cilt*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

Düzdağ, M.Ertuğrul, *Mehmet Akif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2013.

- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar I*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2014.
- Edip, Eşref , *Mehmed Akif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1962.
- Ekşi, Ömer , *İlk Meclis*, TBMM Basımevi, Ankara 2005.
- Eroğlu, Ferhat, *Yunus Nadi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2021
- Ersoy, Mehmet Akif, *İstiklal Marşı'nın 100.Yılında Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, TBMM Yayınları, Ankara 2021.
- Fedayi, Cemal “1920 Seçimleri ve I.Meclis (1920-1923)”, Yüzüncü Yılında TBMM Oluşumu Çalışma Şartları ve İşlevleri I.Cilt, Ed. Yusuf Tekin, TBMM Basımevi, Ankara 2020.
- Güler, Ali Sarı Paşa İnsan Atatürk, Berikan Yayınevi, Ankara 2007.
- Güneş, İhsan, *Birinci TBMM'NİN Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eskişehir 1997.
- Güneş, İhsan “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Toplanması ve Nitelikleri”, Birinci Meclis, Ed: Cemil Koçak, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1998.
- Gövsa, İbrahim Alâeddin, *Acılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1966.
- İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Hazırlayan: Arı İNAN, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.
- İnan, Afet, Medeni Bilgiler ve M. Kemal'in El Yazıları, Türk Tarih Kurumu, Ankara 5.Baskı 2024.
- İleri, Celal Nuri, *Devlet ve Meclis Hakkında Musahabeler*, Emre Yayınları, İstanbul 2007.
- İskit, Servet, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü İstanbul 1943.
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2022.
- Kuruluş Safhasında Belgelerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Belgeler ve Fotoğraflar*, TBMM Basımevi, Ankara 2021.
- Nadi, Yunus ,*Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İsyanlar*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.
- Nadi, Yunus, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Nadi, Yunus, Ankara'nın İlk Günleri, Sel Yayıncılık, İstanbul 1955.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-II.Dönem (1923-1927) I. Cilt*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 1996.

Sarıhan, Zeki, *Mehmet Akif*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

Sefercioğlu, Necmeddin, *Türk Ocağına Hizmet Edenler Ocakta Kim Kimdi*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2004.

Serarslan, Halim, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995.

Tanrıöver, *Hamdullah Suphi, Dağyolu ve Günebakandan Seçmeler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

Tanrıöver, *Hamdullah Suphi, Dağ yolu 1*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Tansel, Fevziye Abdullah, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı, İstanbul 1991.

Tarcan, Selim Sırrı, *Nasıl Konuşulmalı*, Ülkü Basımevi, İstanbul 1939.

Tezer, Şükrü, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2023.

Türk, Vahit, *A.Besim Atalay*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2021.

Ulus, Mustafa Kemal, *Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Uluşu'nun Hatıraları Atatürk'ün Yanıbaşında*, İstek Yayınları, İstanbul 2017.

Uşaklıgil, Emine, *Benim Cumhuriyetim*, Everest Yayınları, İstanbul 2011.

Uzun, Hakan, *Okuyan, Düşünen, Yazan Bir Asker ve Devlet Adamı: Atatürk ve Yazdığı Eserler*, Atatürk Haftası Armağanı, S:42, Genelkurmay ATASE Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.

Ülger, Eriş, *Ümmid-i Aşkım Fikriye*, Bilgi Yayınları, İstanbul 2015.

Ünaydın, Ruşen Eşref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülakat*, İstek Yayınları, İstanbul 2021.

Yılmaz, Adnan, *Milletin Sesi Mehmet Akif Ersoy*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2020.

Makaleler :

Akandere, Osman, Yaşar Semiz, “Milli Mücadelede Mehmet Akif (Ersoy)Beyin Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:18, 2002.

Birinci, Ali, “Besim Atalay’ın Hayatı ve Eserleri”, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl:101, Sayı:295, 2012.

- Candeğer, Ümmügülsüm “TBMM Arşiv Kayıtlarına Göre Atatürk Dönemi Antalya Milletvekilleri ve TBMM Faaliyetleri (1920–1938)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/36, 2018.
- Düzdağ, M.Ertuğrul, M.Orhan Okay, “Mehmet Akif Ersoy”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), XVIII 2000.
- Erez, Hikmet, “Tanrıöver’in Ardından”, *Türk Yurdu Dergisi*, Cilt:6 ,Sayı:2, 1967.
- Güngör, Bilgin “Mustafa Kemal ile İsmail Habip’in Ortak Edebi Eseri “Tuna Üstündeki Ses’in Bilinen Fakat Görül(e)meyen Kayıp Versiyonu, *Türk Dili Dergisi*, Cilt:121, Sayı:857, 2023.
- Güngör, Bilgin, “Şair Atatürk”, *Yazının Gölgesinde Bir Asır Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2023.
- Kapluhan, Erol, “1921 Maarif Kongresi’nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* , Sayı:8, Cilt: IV, Şubat 2014.
- Olgun, Kenan, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı:79, Mart 2011.
- Özgü, Melahat , “Atatürk’ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı”, *Belleten*, Cilt:52, Sayı:204, 1988.
- Sarısaman, Sadık, “Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kütahya Mebusu Besim Atalay Beyin Faaliyetleri”, *Atatürk Yolu Dergisi* 4, S.14, 1994.
- Sevük, İsmail Habip, “Tuna Üstündeki Ses”, *Anayurt Dergisi* , S:2, Kasım 1933.
- Sınar, Alev, “Bir Şehrin Edebiyata Yansıyan Acı Hikayesi: Milli Mücadele’de Bursa” *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:8, Sayı:13, 2007.
- Şapolyo, Enver Behnan, “Millî Mücadele’de Hamdullah Suphi”,*Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 45, Temmuz 1966.
- Uçman, Abdullah, “Mehmet Akif ve Milli Mücadele”, *Ölümünün 50.Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1986.
- Üçüncü, Uğur, “Türk Basınına Göre Büyük Taarruzda Din Olgusu”, *Türkiyat Mecmuası*, C.21, 2011.
- Yazıcı, Besimi, “Hasan Basri Çantay ve Ses Gazetesi”, *Atatürk Yolu Dergisi* 3, S. 12, Şubat 1993.

Tezler:

Bağlama, Cemil, *Bir Geçiş Dönemi Aydını Olarak Celal Nuri (İleri) ve Görüşleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.

Böke, Pelin, *Yeni Gün'den Cumhuriyet'e Yunus Nadi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 1994.

Demir, Murat, *Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Eğitim ve Kültür Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2010.

Kaya, Hasan, *Mehmet Akif Ersoy'un Dini ve Siyasi Fikirleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2009.

Sarıgüzel, Nedim, *Birinci ve İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Antalya Milletvekilleri(Biyografi ve Faaliyetleri)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009.

İnternet Kaynakları:

Büyüktolu, Recep, "Ahmet Besim ATALAY" Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-besim-atalay-1882> (13.12.2023)

Duymaz, Recep, "CELÂL NURİ İLERİ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/celal-nuri-ileri> (04.06.2023)

Güneş, İhsan "TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkiye-buyuk-millet-meclisi> (10.06.2022)

Halıcı, Şaduman, "Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885-1966)", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Hamdullah-suphi-tanriover-1885-1966> (21.04.2023)

Uçman, Abdullah, "TANRIÖVER, Hamdullah Suphi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tanriover-hamdullah-suphi> , (11.05.2023)

Uçman, Abdullah, (2021). "Millî Mücadele Sürecinde Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı. Dil Ve Edebiyat Araştırmaları(Mehmet Akif ve İstiklal Marşı)", <https://doi.org/10.30767/diledeara.1048629> (11.03.2022).

Uyanık, "Celal Nuri İleri (1882-1938)", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/celal-nuri-ileri-1882-1938> (04.06.2023).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Doğum Tarihi :

Medeni Durumu :

Eğitim :

Lise :

Lisans :

Yüksek Lisans :

Çalıştığı Kurumlar :